

ІВЛІН  
Во

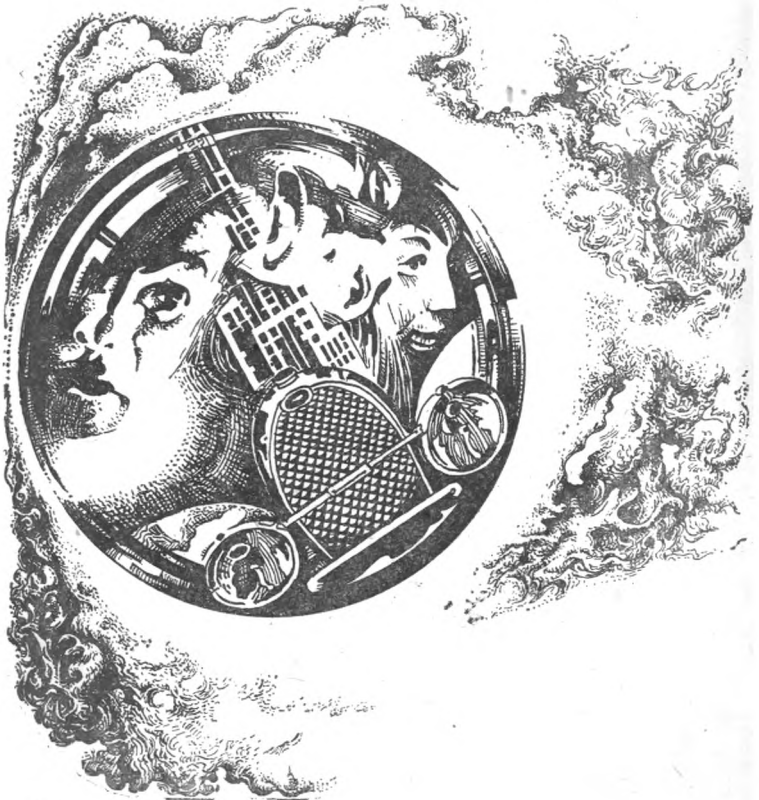


ЖМЕНЯ  
ПРАХУ

Київ  
Видавництво  
художньої  
літератури  
«Дніпро»  
1979

Evelyn Waugh

A HANDFUL  
OF DUST

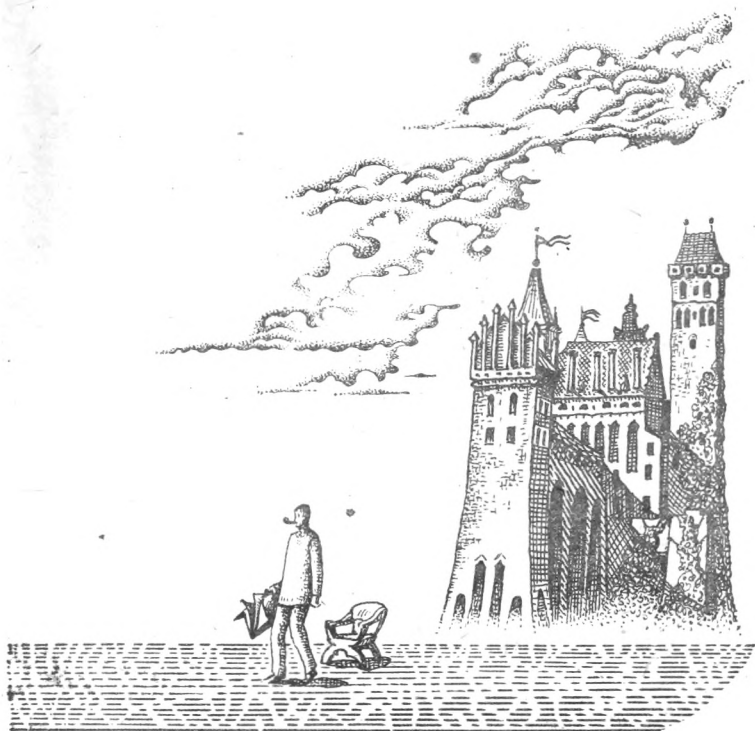


Івлін Во

# ЖМЕНЯ ПРАХУ

Роман

З англійської переклала  
ОЛЕНА ХАТУНЦЕВА



## Післямова Кіри Шахової

В романе известного английского писателя Ивлина Во (1903—1966) с большой сатирической остротой показана моральная пустота буржуазного общества. Эгоизм и бездушность мира, в котором живет герой романа — честный, благородный Тони Ласт,— приводят его к гибели.

. . Я покажу тобі щось не таке,  
Як тінь твоя, що йде за тобою уранці,  
Чи тінь твоя, що ввечері встає тобі назустріч;  
Я покажу тобі розпуку в жмені праху.

Т. С. Елліот. Безплідна земля

## Розділ перший

### DU CÔTÉ DE CHEZ BEAVER<sup>1</sup>

— А жертви були?

— Хвалити бога, не було,— сказала місіс Бівер.— Тільки дві покоївки вистрибнули з переляку крізь скляний дах на забруковане подвір'ячко. Тим дурепам нічого-гісінько не загрожувало. Боюся, що спалень майже не зачепило. Та все-таки ремонт робити доведеться: там усе залите й чорне від сажі, та ще й вогнегасник, на щастя, був допотопний, такий, що псує *геть усе*. Одне слово, гріх нарікати. Парадні кімнати вигоріли *дощенту*, але все було застраховане. Сільвія Ньюпорт знає тих людей. Треба поквалитись, а то їх перехопить ота прогноза місіс Шаттер.

Стоячи спиною до каміна, місіс Бівер споживала свою вранішню порцію йогурту. Вона тримала картонну баночку під самим підборіддям і жадібно сьорбала йогурт ложкою.

— Господи, яка гидота! Я б хотіла, щоб ти теж їв його, Джоне. Останнім часом у тебе такий стомлений вигляд. Просто не знаю, як би я вдержалася на ногах без йогурту.

— Але ж, мамусю, в мене не стільки діла, як у тебе.

— І то правда, синку.

Джон Бівер жив з матір'ю в будинку на Сассекс-гарденз, куди вони перебралися після батькової смерті. Ця оселя була дуже мало схожа на ті строго елегантні інтер'єри, що їх місіс Бівер створювала для своїх клієнтів. Вона була напхана перевезеними з двох більших будинків меблями, що не годилися для продажу і не претендували ні на який стиль, а найменше — на сучасний. Найкращі речі й ті, які місіс Бівер зберігала із сентиментальних мотивів, стояли у вітальні нагорі, що мала форму літери «Г».

---

<sup>1</sup> В тому боці, де Бівер (*франц.*) — перефразована назва роману М. Пруста «Du côté de chez Swann».

До послуг Бівера була маленька темна вітальня на першому поверсі, за їдальнею, та власний телефон. Літня покоївка дбала про його одяг. Вона також стирала порошок, начищала й розставляла в бездоганному порядку на його туалетному столику й комоді колекцію похмурих масивних речей, що прикрашали колись туалетну кімнату його батька, — незнищенні подарунки на весілля і в день повноліття, всі оті оправлені в слонову кістку і бронзу атрибути чоловічої гідності з едвардіанських часів: фляги для кінських перегонів і для полювання, скриньки для сигар, банки для тютюну, нагайки, вишукані пінкові люльки, гачки застібати гудзики та щітки для капелюхів.

У домі були чотири служниці — всі, крім однієї, літні.

Коли Бівера питали, чого він живе з матір'ю, а не оселиться окремо, він часом відповідав, що так бажає мати (хоч у неї було повно діла, вона б нудилася без нього), а часом — що це дозволяє йому заощаджувати принаймні п'ять фунтів щотижня.

А як зважити, що всіх прибутків на тиждень у нього набігало фунтів шість, це була неабияка економія.

Йому вже минуло двадцять п'ять років. Закінчивши Оксфорд, він працював у рекламному агентстві, поки не почалася криза. А потім ніхто не міг знайти йому роботу. Він уставав пізно й ціліснінький день просиджував коло телефону, сподіваючись, що хтось йому подзвонить.

Коли траплялася нагода, місіс Бівер десь під полудень заїжджала на часинку додому. Вона з'являлась у крамниці рівно о дев'ятій, і о пів на дванадцяту їй хотілося вже трохи перепочити. Отже, якщо того дня не чекали якогось вигідного покупця, місіс Бівер сідала у свій дво-місний автомобіль і їхала на Сассекс-гарденз. Бівер доти звичайно вже встигав одягтися, і мало-помалу вона звикла до їхнього щоденного обміну новинами.

— Що ти робив учора ввечері?

— О восьмій подзвонила Одрі й запросила на вечерю. Нас зібралось десятеро в «Посольському», нудно було до смерті. Потім усі гуртом подалися до однієї жінки — її прізвище де Тромме.

— Я її знаю. Американка. Вона досі не заплатила за квітчасті чохла на стільці, що ми їй зробили торік у травні. Мені вчора теж не пощастило: за цілий вечір жодної гарної карти; програла аж чотири фунти десять шилінгів.

— Бідненька мамуся.

— Я обідаю у Віолі Чазм. А ти? Дома, на жаль, сьогодні не буде обіду.

— Ще не знаю. В крайньому разі можна піти до Брета.

— Але ж там страшенно дорого. Попроси Чемберз, хай принесе тобі щось. Я була певна, що ти кудись ідеш.

— Може, й піду. Іще ж немає й дванадцятої.

Бівер звичайно діставав запрошення в останню хвилину, а то й пізніше, коли він уже сідав до самотньої трапези, поданої на підносі. («Джоне, серденько, в мене така халепа: Соня прийшла без Реджі. Зробіть ласку, виручіть мене. Тільки швиденько, бо ми вже сідаємо до столу»). Тоді він стрімголов біг до таксі й прибував з вибаченнями після першої страви... Одна з його суперечок з матір'ю — а останнім часом це траплялося дуже рідко — виникла, коли він у такий спосіб утік із званого обіду, який вона влаштувала.

— Куди ти поїдеш на неділю?

— У Геттон.

— До кого це? Щось не пригадую.

— До Тоні Ласта.

— Ага, так, так. Вона чарівна, а він справжній сухар. Я й не знала, що ти знайомий з ними.

— Та який там знайомий. Тоні запросив мене вчора ввечері у Брета. Він міг і забути.

— А ти нагадай — пошли йому телеграму. Це краще, ніж дзвонити. Так їм важче буде викрутитись. Телеграфуй завтра, перед самим від'їздом. Вони винні мені гроші за стіл.

— Що вони за люди?

— Я з нею часто бачилася, поки вона не вийшла заміж. До заміжжя вона звалася Бренда Рекс; вона дочка лорда Сент-Клауда; коси в неї біляві — чисто морська царівна. Тоді всі дуріли за нею. Був час, коли гадали, що вона вийде за Джока Грант-Мензіса. Тоні їй не пара, він педант. Вона, мабуть, уже знудилася з ним. Вони одружені п'ять чи шість років. Достатки в них чималі, та все йде на утримання будинку. Я ніколи його не бачила, але кажуть, він величезний і страшенно потворний. В них є дитина — це я знаю напевно, а може, й двоє чи троє.

— Мамусю, ти просто чудо! За кого не спитай — ти все про всіх знаєш.

— Це дуже корисно. Завжди треба дослухатись до того, що кажуть люди.



Місіс Бівер викурила сигарету й поїхала назад до крамниці. Одна американка купила дві пошиті з клаптиків ковдри по тридцять гіней за штуку; подзвонила леді Метроленд — спитала про стелю у ванній; якийсь молодик заплатив готівкою за подушку. В перерві між цими подіями місіс Бівер встигла спуститися в підвал, де двоє понурих дівчат пакували абажури. В підвалі було холодно й вогко, хоч там горіла гасова грубка. Дівчата, задоволено відзначила місіс Бівер, порались дуже моторно, особливо присадкувата, — вона переставляла ящики незгірше за чоловіка.

— Добре, — сказала місіс Бівер, — ти молодець, Джойс. Скоро я дам тобі цікавішу роботу.

— Дякую вам, місіс Бівер.

Нехай попрацюють у пакувальні, доки їм стане терпцю, вирішила місіс Бівер. Не такі вони цяці, щоб переводити їх нагору. Обидві дівчини заплатили чималі гроші за науку в місіс Бівер.

Бівер чатував коло телефону. Нарешті телефон задзвонив, і голос у трубці промовив:

— Містер Бівер? Будь ласка, заждіть хвилинку. З вами хоче поговорити леді Тіппінг.

Запала мовчанка, сповнена приемних сподівань. Бівер знав, що в леді Тіппінг сьогодні званий обід. Вчора ввечері вони трохи побалакали, і він зумів непогано розважити її. Певне, хтось відмовився...

— О, містере Бівер! Мені так незручно турбувати вас. Чи не скажете, як звуть того молодика, що ви відрекомендували мені вчора ввечері у мадам де Тромме? Того, з рудуватими вусиками. Здається, він член парламенту.

— Ви, певно, маєте на увазі Джока Грант-Мензіса.

— Авжеж, авжеж. А ви часом не знаєте, де його можна знайти?

— Його адреса є в книзі. Але навряд чи він зараз дома. Близько першої його звичайно можна застати у Брета.

— Джок Грант-Мензіс, Брет-клуб. Дуже вам вдячна. Сподіваюсь, що ви колись завітаєте до мене. Бувайте здорові.

Більше телефон не задзвонив. О першій Бівер утратив надію. Він надів пальто, рукавички, котелок і зі старанно згорненою парасолькою в руках подався до клубу на дешевенькому автобусі, що доїздив до рогу Бонд-стріт.

Гарний георгіанський фасад та вишукані дерев'яні панелі в кімнатах, що надавали будівлі Брет-клубу старовинного вигляду, були чистісінькою імітацією: клуб цей — заклад цілком сучасний — був заснований завдяки спалахові повоєнної товариськості. Задумали його як молодіжний клуб, де хлопці могли б вибрикувати собі на волі й розважатися в гральній кімнаті, не боячись викликати невдоволення старших членів. Тепер засновники клубу самі вже досягли середнього віку, від часів демобілізації вони обважніли, полисіли, обличчя в них стали червоні, але життєрадісність їхня не згасла, і сьогодні вже вони допікали своїм наступникам наріканнями, що, мовляв, тим бракує якостей справжнього чоловіка й джентльмена.

Шість широких спин затуляли стойку. Бівер вмовився у кріслі в сусідній кімнаті й став гортати «Нью-Йоркер», виглядаючи когось із знайомих.

Нагору піднявся Джок Грант-Мензіс. Чоловіки біля стойки привітали його словами: «Здоров, Джоку! Що питимеш?» — чи просто: «Ну то що, друзяко?» Він не воював, бо був занадто молодий, але чоловіки біля стойки ставилися до нього прихильно; він подобався їм більше, ніж Бівер,— цього, на їхню думку, взагалі не слід було приймати до клубу. Джок, протє, зупинився побалакати з Бівером.

— Привіт! — сказав він. — Що ти п'єш?

— Поки що нічого. — Бівер поглянув на годинника. — Та, мабуть, пора вже промочити горло. Бренді з імбирним пивом.

Джок гукнув барменові, потім сказав:

— Хто та стара бабега, що ти підсунув мені вчора ввечері?

— Леді Тіппінг.

— Я так і подумав. Тепер усе ясно. Внизу мені переказали, що якась леді Тіппінг запрошує мене на обід.

— Ти підєш?

— Ні, я не люблю званих обідів. До того ж я ще вранці вирішив попоїсти тут устриць.

Бармен приніс напої.

— Містєре Бівер, у книзі за вами записано в цьому місці десять шилінгів.

— А, дякую, Макдугале, нагадайте мені при нагоді.

— Гарзд, сер.

Бівер сказав:

- Завтра я їду до Геттона.  
— Справді? Вітай від мене Тоні і Брендю.  
— Як там у них?  
— Все тихо-мирно.  
— В карти ріжуться?  
— Та не дуже. Трошки в бридж, і в триктрак, і в покер на дрібні з сусідами.  
— Гарно там?  
— Та непогано. Випивки скільки хоч. Ванних кімнат малувато. Коли забажаєш, сніданок по́даватимуть у ліжко.  
— Я не знайомий із Брендою.  
— Бренда тобі сподобається, вона дуже мила. Я часто думаю, який Тоні щасливий. Грошей у нього доволі, він любить свій дім, має сина, в якому душі не чує, кохану дружину і нічим не журиться.  
— Йому можна тільки позаздрити. Ти не знаєш, більш ніхто до них не їде? Може, хтось міг би мене підвезти.  
— На жаль, не знаю. Туди легко дістатися поїздом.  
— Авжеж, але машиною приємніше.  
— І дешевше.  
— Та, мабуть, і дешевше... Ну, я пішов обідати. Не хочеш іще по одній? — Бівер уже підвівся.  
— А чого ж.  
— Гаразд. Макдугале, будь ласка, ще по одній.  
Макдугал сказав:  
— Записати на вас, сер?  
— Прошу.  
Трохи здогом Джок розповідав у барі:  
— Біверові довелося заплатити за мене.  
— От, певне, розлютився?  
— Мало не вмер від злості. Ви щось тямите в свинях?  
— Анічогісінько. А що?  
— Та виборці весь час питають у листах.  
Бівер зійшов униз, але перше, ніж піти до їдальні, попросив швейцара, подзвонити до нього додому й запитати, чи немає якої звістки.  
— Щойно дзвонила леді Тіппінг, питала, чи не змогли б ви прийти сьогодні до неї на обід.  
— Подзвоніть, будь ласка, леді Тіппінг і перекажіть їй, що я з превеликою радістю пообідаю в неї, тільки, можливо, спізнюся на кілька хвилин.  
О пів на другу Бівер вийшов із Брет-клубу і швидко подався на Гілл-стріт.

## Розділ другий

### АНГЛІЙСЬКА ГОТИКА I

#### I

«Між селами Геттон та Комптон-Ласт лежить розлогий парк Геттонського абатства. Саме абатство, колись одна з найвидатніших у графстві споруд, було цілком перебудоване 1864 року в готичному стилі і тепер не становить ніякого інтересу. Парк відкритий для відвідувачів щодня до заходу сонця; на огляд будинку треба заздалегідь просити письмового дозволу. Там є кілька гарних портретів і старовинні меблі. З тераси відкривається чудовий краєвид».

Цей уривок з путівника по графству не дуже дошкуляв Тоні Ласту. Йому доводилося чути й неприємніші речі. Його тітка Френсіс, озлоблена неухильно суворим вихованням, сказала якимось, що цей будинок, мабуть, спланував містер Пексніф<sup>1</sup>, скориставшись проектом сирітського притулку, виконаним його учнем. Але кожна глазурована цеглина й барвиста кахля була мила серцю Тоні. Порядкувати в такому домі було нелегко, він це знав, та хіба ж буває колись легко порядкувати у великому домі? Будинок не зовсім відповідав сучасним вимогам комфорту; але Тоні мав на меті зробити кілька невеличких удосконалень, тільки-но виплатить податок на спадщину. Проте загальний вигляд і дух садиби: ламана лінія зубчастих стін на тлі неба; головна вежа з годинником, який через кожні чверть години не розбуркував хіба що непробудних соньків; велика зала, що потопала в церковній сутіні, із розмальованим червоними й золотими ромбами хрещатим склепінням, яке спочивало на колонах із полірованого граніту та з різьбленими капітелями — вдень її освітлювали прикрашені гербами стрільчасті вітражі, а ввечері — величезна газова люстра з міді й зварного заліза, перероблена на електричну, де тепер сяяло двадцять лампочок; хвилі гарячого повітря, що раптом вдаряли у ноги, вихоплюючись із допотопного опалювального апарата крізь чавунні ґрати у формі трилисників; печерний холод далеких коридорів, де він з

---

<sup>1</sup> Пексніф — персонаж роману Чарльза Дікенса «Мартін Чезлвіт»; улесливий лицемір.

метою економії коксу звелів вимкнути опалення; їдальня з дерев'яними сволоками й хорами із смолистої сосни; спальні з мідними ліжками (у кожній на фризі красувався готичний напис), названі на честь героїв Мелорі — Ізойди, Елейн, Мордред, Мерліна, Говейна, Бедівера, Ланселота, Персіваля, Трістрама та Галахада; його туалетна — «Фея Моргана», Брендина «Гіневра»<sup>1</sup>, де ліжко стоїть на підвищенні, стіни завішані гобеленами, камін схожий на надгробок тринадцятого сторіччя, а з еркерного вікна видно шпилі шести церков, — усе це оточувало Тоні змалечку і було для нього постійним джерелом радості й захоплення, ніжних спогадів і гордого почуття власника.

Такі речі тепер були немодні, він це добре розумів. Двадцять років тому людям подобались рублені стіни і старовинний олов'яний посуд; тепер у моду ввійшли урни й колони. Проте настане час — можливо, Джон Ендрю ще доживе до цього, — коли громадська думка поверне Геттону належне йому місце. Його вже називають цікавим, і один дуже чемний юнак попросив дозволу сфотографувати його для архітектурного огляду.

Зі стелею у «Феї Моргані» було не все гаразд. Імітуючи кесон, на штукатурку понабивали навхрест фігурні планки, помальовані в «ялинку» синіми й золотими смужками. А квадрати між тими плінками були оздоблені впереміш тюдорівськими трояндами та французькими королівськими лілеями. Але в одному кутку на стелі розтеклася вогка пляма, і позолота там потьмяніла, а фарба облупилась; в іншому місці дерев'яні планки зжолобилися й повідставали. Щодня, прокинувшись уранці, Тоні, перед тим як подзвонити, хвилин десять лежав у глибокій задумі, придивляючись до тих вад, і щоразу давав собі слово якимось це виправити. Проте він не був певен, чи вдасться йому знайти майстрів, що впораються з такою тонкою роботою.

«Фея Моргана» належала йому відтоді, як він перебрався з дитячої кімнати. Його примістили тут, бо він міг покликати звідси батьків, нерозлучних у «Гіневірі»:

---

<sup>1</sup> Мелорі Томас (1394—1471) — англійський письменник, автор роману про лицарів Круглого столу «Смерть Артура». Ізойда, Елейн, Мордред, Мерлін, Говейн, Бедівер, Ланселот, Персіваль, Трістрам, Галахад, Моргана, Гіневра — персонажі циклу легенд про короля Артура та лицарів Круглого столу.

Його дуже довго мучили почамн кошмари. Відколи він оселився тут, з кімнати нічого не забирали і щороку додавалося щось нове, тож там утворилася ніби виставка пам'яток усіх періодів його зростання: вставлений у рамку малюнок дредноута, на якому всі гармати вивергали дим і полум'я (кольоровий додаток до «Чамз»<sup>1</sup>); групове фото з товаришами по приватній школі, де він учився; засклена шафка під назвою «Кунсткамера», набита різномастими колекціями пташиних яєчок, метеликів, окам'янілостей, монет; портрет батьків у подвійній шкіряній рамці; фотографія Бренді, зроблена вісім років тому, коли він залицявся до неї; Бренді з Джоном на руках після хрестин; гравюра колишнього Геттона — він був таким, поки прадід Тоні не розібрав його; кілька полиць із книгами: «Бевіс»<sup>2</sup>, «Різьблення по дереву вдома», «Фокуси для всіх», «Юнні гості»<sup>3</sup>, «Законодавство для землевласника і орендаря», «Прощавай, зброє».

По всій Англії люди прокидалися, пригнічені й стурбовані. Тоні десять хвилин ніжився в ліжку, розмірковуючи про реставрацію стелі. Потім він подзвонив.

— Пані вже дзвонила?

— Так, сер, десять хвилин тому.

— Тоді я снідатиму в її кімнаті.

Він надів халат, узув капці й пішов до «Гіневри».

Бренді лежала в ліжку на підвищенні. Вона наполягла, щоб їй поставили сучасне ліжко. Біля неї стояла таця; ковдра була всіяна конвертами, листами й газетами. Голова її спочивала на маленькій голубій подушечці; без косметики її обличчя здавалося майже безбарвним, перламутрово-рожевим, тільки ледь яскравішим за шию та руки.

— Ну як? — сказав Тоні.

— Поцілуй.

Він сів коло таці, в головах ліжка, і Бренді схилилася до нього (нерейда, що виринає з прозорих водяних

---

<sup>1</sup> «Чамз» («Товариші») — дитячий ілюстрований журнал, що видавався з 1892 р.

<sup>2</sup> Бевіс Гемптонський — герой циклу віршованих романів XIII ст., перероблених у XVII ст. в народну книгу.

<sup>3</sup> Книжка, написана дев'ятирічною дівчинкою Дейзі Ешфорд про пригоди старого містера Солтіни та його молоденької годованки Етель Монтік'ю; відомий англійський письменник Джеймс М. Баррі видав її з усіма помилками й особливостями оригіналу.

глибин). Вона відвернула голову й потерлася щокою об його шоку, наче кицька. Такий у неї був звичай.

— Є що-небудь цікаве?

Він узяв кілька листів.

— Нічого. Мама просить няню прислати мірку з Джона. Вона йому щось плете на різдво. Мер просить мене відкрити щось у наступному місяці. Невже я справді повинна?

— Та, мабуть, доведеться: ми вже давно нічого не робили для нього.

— Гаразд, тільки напишеш для мене промову. А то я зробилася застара для тієї, дівочої, що досі завжди мене виручала... Анджела питає, чи не приїдемо ми до неї на Новий рік.

— Відповідь цілком ясна: нізачо в світі.

— Я так і думала.., хоч у неї начебто збереться цікава компанія.

— Ідь, коли хочеш, а я ніяк не зможу.

— Дарма. Я була певна, що ти відмовишся, перш ніж відкрила конверт.

— Не розумію, яка втіха їхати до Йоркшіру посеред зими..

— Любий, не гнівайся. Я знаю, що ми не поїдемо. Я ж нічого не прошу. Просто я подумала, що було б приємно пожити трохи на чужих харчах.

Брендина покоївка принесла другу тацю. Тоні звелів поставити її на підвіконня й заходився розпечатувати листи, адресовані йому. Він визирнув у вікно. Цього ранку було видно тільки чотири церковні шпилі із шести.

— А знаєш,— озвався він раптом,— я, мабуть, зможу вирватися з дому в цю суботу.

— Любий, а ти не дуже нудитимешся?

— Та ні.

Поки він снідав, Бренда читала йому газети.

— Реджі знов виголосив промову... Ось чудове фото Бейб і Джока. Одна американка народила близнят від двох різних чоловіків. Як ти гадаєш, це можливе?.. Іще двоє бідолах отруїлися газом... Дівчинку задушили на кладовищі шнурком від черевика... П'еса, яку ми з тобою дивились,— ота, про ферму,— вже сходить зі сцени.

Потім вона читала йому роман з продовженням. Він запалив люльку.

— Щось ти погано слухаєш. Ану скажи: чого Сільвія не хоче, щоб Руперт одержав того листа?

- Що? Та, бач, вона не дуже довіряє Рупертові.
- Я так і знала! Тут взагалі немає ніякого Руперта. Я ніколи більше не читатиму тобі.
- Сказати по ширості, я думав про своє.
- Он як?
- Я думав, як гарно, що сьогодні субота і що до нас ніхто не приїде.
- Ти справді так думаєш?
- А ти?
- Знаєш, мені іноді здається, що не варто утримувати такий величезний дім, коли не запрошувати час від часу гостей.
- Не варто? Я не розумію, що ти говориш. Я не збираюсь перетворювати свій дім на якийсь заїзд для всіхляких нуднючих базік, що вправлятимуться тут у лихо-слів'ї. Наша родина завжди жила в цьому домі, і я сподіваюся, що після моєї смерті Джонові пощастить його зберегти. Я ж маю певні обов'язки по відношенню до тих, хто працює в мене, та й до всього маєтку. Це невід'ємна частина англійського життя, і була б величезна шкода, якби...— Тоні раптом затнувся і глянув на ліжко. Бренда уткнулася обличчям у подушку, і тільки її потилиця стирчала з-під простирали.
- О господи! — проказала вона здушеним голосом.— Чим я завинила?
- Що, я знов ударився в пафос?
- Вона повернулася до нього, так що з-під простирали вистромився ніс і одне око.
- Ні, любий, це вже не пафос. Це взагалі казна-що.
- Пробач.
- Бренда сіла.
- Не сердься, я не те хотіла сказати. Я теж рада, що ніхто не приїде.
- За сім років подружнього життя Бренди й Тоні такі сценки траплялися досить часто.

Стояла лагідна англійська погода: туман у видолинках і бліде сонце на пагорках. З дерев уже не капало після недавнього дощу — вода швидко постікала з безлистих гілок, але зарості кущів були ще мокрі й темні у затінку, і, пробившись униз, сонячне проміння вигравало на них барвами веселки; на лужках ноги грузли в розкислій землі; рівчаками текла вода.



Джон Ендрю сидів на своєму поні урочисто й рівно, мов солдат з королівської варти, поки Бен ставив бар'єр. Грім був подарунком Джонови від дядька Реджі на шостий день народження. Джон після довгих обговорень сам вибрав ім'я для свого поні. Раніше він звався Крістабель, але Бен сказав, що це ім'я більше пасує собаці, ніж коневі. Бен знав колись одного чалого коня, що звався Грім; він убив двох верхівців і чотири роки підряд брав призи на місцевих перегонах. Добрий був коник, казав Бен, та потім пропоров собі черево на полюванні, і довелось його пристрелити. Бен пам'ятав безліч історій про різних коней. На одному, що звався Нуль, він якось виграв у Честері п'ять фунтів при ставці десять до трьох. А під час війни йому довелось бачити, як мул на ім'я Ряст здох від того, що вижлуктив порцію рому на цілу роту. Але Джон не хотів давати своєму поні ім'я якогось там п'янички-мула. Отож зрештою спинилися на Громі, хоч поні мав спокійну вдачу.

Поні був темно-гнідий, з довгим хвостом і гривовою. Його кудлатих ніг Бен не підстригав. Грім скуб собі травичку, не зважаючи на Джонови спроби підвести йому голову.

Раніше Джон вправлявся у верховій їзді в зовсім інший спосіб. Він трюхикав попід загородою на шотландському поні на ім'я Кролик, а няня, насилу зводячи дух, пленталася поруч, вхопившись рукою за вуздечку. Тепер цю справу було віддано в чоловічі руки. Няня сідала віддалік на складаному стільчику і щось собі плела. Бен відповідно просунувся по службі. Із стаєнного наймита він просто на очах перетворився на конюшого. Нашийну хустку він замінив краваткою, яку заколював шпилькою у формі лисячої голови. Бен був чоловік бувалий, і життєвого досвіду йому не бракувало.

Ні Тоні, ні Бренда не захоплювалися полюванням, але їм дуже хотілося, щоб Джон полюбив цю розвагу. Бен передбачав, що стайні колись іще будуть повнісінькі, а він, Бен, стане управителем: містер Ласт навряд чи шукатиме когось стороннього.

Бен роздобув дві тички з просвердленими дірками й побілену жердину і спорудив із них посеред луки бар'єр два фути заввишки.

— А тепер спокійнесенько. Давай легким галопом, а коли він стрибне, пригнися — і перелетиш, наче пташечка. Держи йому голову прямо на бар'єр.

Грім рвонув уперед клусом, пробіг трохи легким галопом, але перед самим бар'єром сахнувся вбік і обігнув його, знову перейшовши на клус. Джон втримався в сідлі, кинувши повіддя й учепившись обома руками у гриву; він винувато глянув на Бена, а той сердито промовив:

— Ну навіщо тобі твої падлючі ноги? На ось, візьми, стьобнеш його, коли стрибатимете.

І він подав Джонові нагай.

Няня перечитувала коло воріт листа від сестри.

Джон відвів Грома назад і знову спробував подолати бар'єр. Цього разу вони помчали просто на жердину.

Бен гукнув: «Ноги!» Джон щосили вдарив Грома п'ятами і згубив стремена. Бен здійняв руки до неба, наче ганяв ворон. Грім стрибнув; Джон вилетів із сідла і гепнувся на траву.

Няня злякано схопилася з місця:

— Що сталося, містере Гекет? Він забився?

— Він цілісінький,— сказав Бен.

— Я цілісінький,— сказав Джон.— Грім, певно, спіткнувся.

— Де там у біса спіткнувся. Просто ти розкарячив свої падлючі ноги й сів на гепу. Гляди вдруге міцно тримай повіддя. Так ти все полювання прогавиш.

За третім разом Джон перестрибнув через бар'єр; засапаний, тремтячий, згубивши стремено і вчепившись, як і раніше, рукою в гриву, він усе-таки всидів у сідлі.

— От бач. Перелетів, мов та пташечка. Іще раз?

Іще двічі Джон на Громі перестрибував через жердину, а потім няня сказала, що час уже йти додому пити молоко. Поні завели до стайні.

Няня вигукнула:

— Ой лишенько! Диви, як ти забруднив курточку!

Бен сказав:

— Скоро ти в нас призи на перегонах братимеш.

— Моє шанування, містере Гекет!

— Моє шанування, добродійко!

— До побачення, Бене! Можна, я ввечері прийду подивитись, як ти чистиш коней?

— Не моя тут воля. Спитай у няні. Але, знаєш, у сірого биндюга завелися глисти. Хочеш подивитись, як я даватиму йому ліки?

— Хочу, хочу! Няню, можна я піду подивлюся?

— Спитай у мами. А тепер ходімо, досить з тебе на сьогодні коней.

— Не досить,— сказав Джон.— Ніколи не досить.

По дорозі додому він попросив:

— Можна, я питиму молоко в маминій кімнаті?

— Там буде видно.

Няня завжди відповідала ухильно, приміром так: «Побачимо», або: «Хтозна», або: «Не скажеш — не збрешеш»; як мало це було схоже на грубі й рішучі Бенові вислови.

— А що буде видно?

— Та багато чого.

— Ну а все-таки?

— Скажімо, чи будеш ти питати про всякі дурниці.

— Дурна стара хвойда!

— *Джоне!* Як ти смієш! Що це ти придумав!

Радий своїй вихватці, Джон висмикнув руку з няниної руки і почав витанцьовувати перед нею, виспівуючи: «Дурна стара хвойда! Дурна стара хвойда!» — аж поки вони дісталися до бічних дверей. Коли вони зійшли на ганок, няня мовчки зняла з нього гамаші; її похмурий вигляд трохи протверезив його.

— Іди зараз же до дитячої кімнати,— наказала няня.— А я побалакаю про твою поведінку з мамою.

— Няню, пробач мені. Я не знаю, що воно означає, але я не хотів цього сказати.

— Зараз же йди до дитячої кімнати.

Бренда чепурилася перед дзеркалом.

— Відколи Бен Гекет почав учити його їздити верхи, ласкава пані, він геть відбився від рук.

Бренда поплювала в туш для вій.

— І все-таки, що саме він сказав?

— Та в мене язик не повернеться вимовити таке, ласкава пані.

— Дурниці! Кажіть, та й усе. А то я подумаю, що він сказав щось іще гірше.

— Та куди вже там гірше... Він обізвав мене дурною старою хвойдою, ласкава пані.

Бренда пирхнула в рушник.

— Він *так* вас обізвав?

— І то не раз. Він витанцьовував перед моїм носом до самого дому і *виспівував* на все горло.

— Зрозуміло.. Ви добре зробили, що розповіли мені.

— Спасибі вам, ласкава пані, а коли вже зайшла мова, я мушу сказати вам, що, як на мене, то Бен Гекет зовсім не знає міри з цією верховою їздою. Це дуже небезпечно.

Сьогодні вранці дитина вилетіла з сідла й мало не скалічилась.

— Гарзд, няню. Я побалакаю з містером Ластом.

Вона побалакала з Тоні. Обое сміялися до сліз.

— Любий,— сказала Бренда,— поговорити з ним треба тобі. Серйозні розмови вдаються тобі краще.

— А я гадав, що «хвойда» дуже гарне слово,— заперечив Джон.— Та й Бен усіх так називає.

— Йому не слід так робити.

— Я з усіх на світі найдужче люблю Бена. І він найрозумніший на світі.

— Ти ж розумієш, що не можеш любити його дужче за маму.

— А я все одно люблю дужче. *Багато* дужче.

Тоні відчув, що пора вже припинити суперечку й прочитати проповідь, яку він заздалегідь приготував.

— Слухай, Джоне. Ти вчинив дуже негарно, обізвавши няню дурною старою хвойдою. По-перше, ти її образив. Подумай, скільки вона робить для тебе щодня.

— Йй за це платять.

— Помовч. По-друге, люди твого віку і твого суспільного становища не вживають таких слів. Люди бідні вживають певні вислови, що їх не личить уживати джентльменам. Ти джентльмен. Коли ти виростеш, цей дім і ще багато чого належатиме тобі. Ти повинен навчитися розмовляти, як людина, що володітиме цим усім, повинен навчитися бути уважним до тих, кому менше поталанило, ніж тобі, і особливо до жінок. Ти мене розумієш?

— Беневі поталанило менше, ніж мені?

— До чого тут Бен! А тепер ти підеш нагору, попроси пробачення в няні й пообіцяєш ніколи більше її так не обзивати.

— Гарзд.

— А оскільки ти так погано поведився сьогодні, я забороняю тобі завтра їздити верхи.

— Завтра неділя.

— Ну, тоді післязавтра.

— Ти сказав «завтра», нечесно міняти.

— Джоне, не переч. Якщо ти не поводитимешся як слід, я відішлю Грома назад до дядька Реджі і скажу йому, що поні не може лишатись у такого поганого хлопчика. Тобі ж не хотілося б цього, правда?

— А нащо він дядькові Реджі? Грім його не вдержить на собі. Та й його ж ніколи нема, він завжди за кордоном,

— Він віддасть його іншому хлопчикові, та не в цім річ. А тепер біжи попроси пробачення в няні.

Вже коло дверей Джон сказав:

— То мені можна їздити в понеділок? Ти ж сказав *завтра*.

— Та, виходить, що можна.

— Ура! Грім бігав сьогодні дуже добре. Ми стрибали через жердину, дуже високо. Спершу він заноровився, а тоді перелетів, мов та пташечка.

— А ти не падав?

— Упав один раз. Грім не винен. Просто я розкарячив свої падлючі ноги й сів на гепу.

— Ну, як твоя нотація? — запитала Бренда.

— Погано, вкрай погано.

— Річ у тому, що няня ревнує хлопця до Бена.

— Боюся, що невдовзі й ми його ревнуватимемо.

Вони снідали за маленьким круглим столиком, що стояв посеред величезної їдальні. В цій кімнаті ніяк не вдавалося підтримувати рівномірну температуру; навіть коли один бік пекло від жару з каміна, другий аж дубів від протягу, яким мело з усіх кутків. Бренда і с'як і так ставила і ширми, і переносний електричний радіатор, але пуття з того було мало, у їдальні стояв лютий холод.

Хоч Тоні з Брендю були обоє цілком здорові і зовсім не гладкі, вони додержували дієти. Це розважало їх за їжею й рятувало від двох некультурних крайнощів, що загрожують самотнім їдцям: від нестримної ненажерності і безладного харчування омлетами та сендвічами з недосмаженим м'ясом. Раціон, який вони для себе обрали, не допускав поєднання протеїну й крохмалю в одній трапезі. Вони завели собі каталог, де було зазначено, які продукти містять протеїн і які — крохмаль. Більшість звичайних страв склалися і з того, і з того, і для Бренді з Тоні стало розвагою вибирати меню. Звичайно кінчалося тим, що вони замовляли якусь страву «на пробу».

— Я певен, що це для мене дуже корисно.

— Авжеж, любий, а коли воно нам обридне, ми спробуємо перейти на алфавітну дієту: їстимемо щодня різне, щоразу на іншу букву. Ох, і наголодуємося ж ми, сидючи на самій халві та на холодці з вугрів... Що ти сьогодні збираєшся робити?

— Нічого особливого. О п'ятій прийде Картер поговорити про деякі справи. Після обіду я, мабуть, поїду до Пігстентона. Здається, знайшовся орендар на Лоувотерську ферму, вона довго стоїть пустою, тож треба подивитися, чи все там гаразд.

— Я не від того, щоб піти в кіно.

— Згода. До Лоувотера я встигну й завтра.

— А потім ми заглянемо до Вулворта, добре?

Як узяти до уваги таку милу згідливість у Бренді і здоровий глузд у Тоні, нема чого дивуватися, що друзі вважали їх взірцевою парою, якій пощастило розв'язати проблему спільного життя.

Пудинг без протеїну був неапетитний.

За п'ять хвилин принесли телеграму. Тоні розпечатав її й вигукнув:

— Хай йому дідько!

— Щось неприємне?

— Страхіття! Ось на, подивись.

Бренда прочитала:

— «Приїжджаю три вісімнадцять радий зустрічі Бівер». Хто це такий? — запитала вона.

— Один молодик.

— Це звучить непогано.

— Та де там. Зажди, поки його побачиш.

— А чого він до нас їде? Ти що, запрошував його?

— Та, мабуть, щось таке бовкнув. Якось увечері я зайшов до Брета, крім нього, там нікого не було, ми випили з ним, і він сказав, що хотів би подивитися на наш дім...

— Певне, ти хильнув зайвого.

— Не так і багато, та й хто б міг подумати, що він устругне таку штуку.

— Так тобі й треба. Ось що виходить, коли ти їдеш у справах до Лондона і лишаєш мене саму. Та хто ж він усе-таки?

— Просто один молодик. Його мати тримає оту крамницю.

— Я колись познайомилася з нею. Стара відьма. До речі, ми винні їй трохи грошей.

— Слухай, давай подзвонимо йому і скажемо, що ми хворі.

— Надто пізно. Він уже давно сидить у поїзді і легковажно споживає сніданок за три шилінги шість

пенсів — якусь безладну мішанку з крохмалю й протеїну... Треба буде примістити його в «Галахаді». Той, кому довелося там ночувати, ще ніразу не приїздив знову — мабуть, спати там справжня мука.

— Та все-таки, що в біса ми з ним робитимемо? Вже пізно запрошувати когось іще.

— Ти їдь до Пігстентона, а я розважатиму його. Самій мені легше. Ввечері його можна повести в кіно, а завтра ми покажемо йому будинок. Якщо нам пощастить, він поїде вечірнім поїздом. Йому треба на службу в понеділок?

— А хто його знає.

3.18 — далеко не найзручніший поїзд. Прибуваєш на місце десь за чверть до четвертої, і коли ти, як Бівер, тут чужа людина, то не знаєш, чим згаяти годину до чаю; але Бренда, яка без Тоні почувала себе невимушено, дуже мило виконувала обов'язки господині, а Бівера так рідко зустрічали привітно, що він і не помітив ледь холодного прийому.

Вона прийняла його в кімнаті, яку за давньою звичкою називали кімнатою для курців; це був чи не найменш похмурий куточок у всьому домі.

— Дуже мило, що ви завітали до нас. Мушу одразу вас попередити: ви наш єдиний гість. Боюся, що вам буде страшенно нудно... Поїзд був дуже переповнений? По суботах часто так буває... Чи не хочете вийти на свіже повітря? Незабаром посутеніє, тож ухопимо трохи тепла, поки не пізно...— гомоніла вона.

В присутності Тоні їй було б важко: вона б перехопила його погляд, і всі її манери господині замку з неї б мов вітром звіяло. А Бівер умів легко підхоплювати нитку розмови, тож вони вийшли скляними дверима на терасу, спустилися в голландський садок, обійшли оранжерею й вернулися назад, ні на мить не відчувши ані найменшої ніяковості. Бренда навіть почула раптом, як вона каже Біверові, що його мати одна з її найдавніших приятельок.

Тоні встиг вернутися до чаю. Він вибачився, що не зміг привітати гостя, і майже зразу подався до свого кабінету на нараду з управителем.

Бренда розпитувала Бівера про Лондон, про те, які останнім часом відбулися прийоми. Бівер був напрочуд добре поінформований.

— Поллі Кокперс невдовзі влаштує прийом.

— Так, я знаю.

— Ви будете там?

— Навряд. Останнім часом ми ніде не буваємо.

Дотепи, що ходили по місту вже з півтора місяця, для Бренді прозвучали як зовсім свіжі; повторюючись, вони відшліфувалися, і Бівер сипав ними досить хвацько. Він повідомив їй багато новин про амурні справи її приятелів.

— А як там Мері з Саймоном?

— Невже не знаєте? Розбили глек.

— І давно вже?

— Почалося воно ще влітку, в Австрії.

— А Біллі Ангмерінг?

— Крутить шалену любов з дівчиною на ім'я Шіла Шраб.

— А як живуть Гелм-Габбарди?

— Та в них теж не все гладенько... Дейзі відкрила новий ресторан. Діло йде на лад... Відкрився також новий нічний клуб під назвою «Сажок»...

— Господи,— зітхнула Бренді.— Як люди цікаво живуть!

Після чаю привели Джона Ендрю, і він зразу повернув розмову по-своєму.

— Добридень! — сказав він.— Я не знав, що ви приїдете. Тато казав: от добре, що не наїде гостей на неділю. Ви полюєте?

— Давно не полюю.

— Бен каже, що всі, хто має кошти, мусять полювати на благо Англії, це ж ясно, як божий день.

— Мабуть, я не маю на те коштів.

— Ви бідний?

— Прошу вас, містере Бівер, не дозволяйте йому докучати вам.

— Так, я дуже бідний.

— Такий бідний, що можете, коли хочете, називати всіх хвойдами?

— Так, такий бідний.

— А як ви стали таким бідним?

— Я завжди був бідний.

— А-а! — Джон утратив інтерес до цієї теми.— У сірого биндюга на фермі завелись глисти.

— Звідки ти знаєш?

— Бен сказав. Та й по кізяках видно.



— Господи! — вигукнула Бренда.— Що б сказала няня, якби почула тебе!

— А скільки вам років?

— Двадцять п'ять. А тобі?

— А що ви робите?

— Та майже нічого.

— На вашому місці я б узявся до чогось і заробив грошей. Тоді ви змогли б полювати.

— Але тоді я не зміг би нікого називати хвойдою.

— Таж із цього все одно небагато пуття.

Пізніше, за вечерею в дитячій кімнаті, Джон сказав:

— Як на мене, містер Бівер страшенно дурний. А ти як гадаєш?

— Звідки мені знати? — відповіла няня.

— По-моєму, він найдурніший з усіх, хто до нас приїздив.

— Людей судити — себе ганьбити.

— Він мені анітрошечки не подобається. В нього дурний носяка і дурні очиська, дурний ротяка і дурні плечиська,— Джон ніби співав літургію.— Дурні ручиська і дурні ножиська, дурна жилетка і дурні манжетки.

— Ну, а тепер додай свою вечерю,— сказала няня.

Того вечора, перед обідом, Тоні став за спиною в Бренди, що сиділа за туалетним столиком, і скривив перед дзеркалом гримасу.

— Я дуже винний перед тобою — пішов собі й залишив тебе саму з цим Бівером. Ти була з ним на диво привітна.

Бренда сказала:

— О, це було не так уже й важко. Він мене навіть зворушив.

Далі по коридору Бівер роздивлявся свою кімнату ретельно, як досвідчений гість. Настільної лампи не було. У чорнильниці висохло чорнило. В каміні давно погасло. Ванна кімната, як він уже відзначив собі, була страшенно далеко, у вежі, і туди треба було підійматися крученими сходами. Ліжко здалось йому і не гарним, і не зручним; матрац посередині був продавлений, і пружини загрозливо зарипіли, коли він на пробу ліг. Зворотний квиток у третьому класі коштував вісімнадцять шилінгів. Та ще ж доведеться давати на чай.

Почуваючи себе винним перед Бівером, Тоні звелів подати на обід шампанське, якого ні він, ні Бренда не любили. Не любив його, виявляється, й Бівер, проте йому була приємна така увага. Шампанське перелили у високий графин і пустили по колу, як данину гостинності. Потім вони поїхали до Пігстентона в кінотеатр, де йшов фільм, що його Бівер бачив кілька місяців тому. Коли вони вернулися додому, в кімнаті для курців на них чекала таця з грогом і сендвічами. Вони поговорили про фільм, і Бівер не признався, що вже бачив його. Тоні провів гостя до дверей «Сера Галахада».

— Сподіваюсь, ви добре спатимете.

— Напевно.

— Ви хочете, щоб вас збудили вранці?

— Можна, я подзвоню?

— Авжеж. Вам нічого не бракує?

— Ні, дякую. На добраніч.

— На добраніч.

Однак, вернувшись до кімнати для курців, Тоні сказав:

— Знаєш, мені так незручно через Бівера.

— Пусте, з Бівером усе гаразд,— відповіла Бренда.

Проте Біверові в ту хвилину було не вельми затишно; він терпляче вмощувався в ліжку й сяк і так, щоб якось заснути, і міркував, що оскільки він не збирається більше сюди приїздити, то старшому слугі не дасть нічого і тільки п'ять шилінгів служникові, який був до його послуг. Нарешті йому пощастило пристосуватись до всіх горбів і ям на матраці, і він проспав неспокійним сном до ранку. А новий день почався неприємним повідомленням, що всі недільні газети вже віднесено до кімнати господині замку.

У неділю Тоні завжди надягав темний костюм та білий накрохмалений комірець. Він ішов до церкви й сідав на довгій сосновій лаві з червоними подушечками під коліна, яку ще його прадід у ту пору, коли перебудовували Геттон, поставив тут перед каміном із залізними ґратками й маленькою кочергою — батько Тоні щоразу починав бряжчати нею, коли йому не подобалося щось у проповіді. Відколи батько помер, в каміні не палили, але наступної зими Тоні збирався відновити цей звичай. На

різдво й День урожаю Тоні читав тексти з біблії, стоячи за аналоєм, на якому спереду красувався мідний орел.

Після служби божої він любив постояти трохи на паперті із священниковою сестрою і двома-трьома селянами. Потім вертався додому через поля стежкою, що вела до бічної хвіртки шпалерного садка; він навідувався до оранжереї, вибирав собі бутоньерку, спинявся погомоніти коло садівницьких будиночків (з дверей пашило пахощами недільних обідів) і врешті урочисто випивав у бібліотеці чарку хересу. За таким простим, не дуже суворим ритуалом минали в нього недільні ранки — цей ритуал виник більш-менш стихійно із багато суворіших звичаїв його батьків; Тоні виконував його з превеликою втіхою. Бренда кепкувала з нього, коли, бувало, впіймає його на тому, що він грає роль статечного побожного джентльмена старої школи, і її жарти трохи зачіпали його за живе, проте це не зменшувало задоволення, яке давало йому виконання цього щонедільного ритуалу, чи невдоволення, коли приїзд гостей примушував його відступити від нього.

Ось чого йому стало дуже прикро, коли, вийшовши за чверть до одинадцятої із свого кабінету в залу, він застав там Бівера, вже одягненого й охочого розважатися; роздратування його, щоправда, швидко минулося, бо, вітаючи гостя, він помітив у його руках залізничний розклад.

— Сподіваюсь, вам добре спалося?

— Чудово, — відказав Бівер, хоч його пом'яте обличчя виразно суперечило цій заяві.

— Дуже радий. Сам я завжди сплю тут добре. Як, ви вже дивитеся розклад поїздів?

— На жаль, я мушу виїхати сьогодні ввечері.

— Яка прикрість! Я ж майже не бачив вас, та й у неділю нема зручних поїздів. Найзручніший відходить о п'ятій сорок п'ять і прибуває десь близько дев'ятої. Він зупиняється на всіх станціях, і в ньому немає вагона-ресторану.

— Ним я й поїду.

— Ви справді не можете лишитися до завтра?

— Слово честі.

Над парком розлягався дзвін.

— Мені вже пора до церкви. Навряд чи ви захочете піти зі мною.

У гостях Бівер завжди намагався догодити хазяям, навіть коли візит виявлявся таким невдалим, як оцей,

— О, з превеликим задоволенням.

— Ні, справді, бувши вами, я б нізачо не пішов. Вам буде нецікаво. Я й сам іду туди тільки з обов'язку. Краще лишайтеся дома. Зараз прийде Бренда. Подзвоніть, коли захочете випити.

— Ну що ж, нехай буде так.

— Тоді до побачення.

Тоні взяв у передпокої капелюх і паличку й вийшов надвір. «Ну ось, я знову повівся негостинно з цим молодиком»,— подумав він.

Над під'ізною алеєю линув гучний дзвін, і Тоні швидко пішов на його поклик. Дзвін замовк, тоді вдарив один раз, попереджуючи село, що через п'ять хвилин органіст заграє перший гімн.

Тоні наздогнав Джона з нянею на дорозі до церкви. Джон був сьогодні напрочуд довірливо відвертий. Він тицьнув Тоні маленьку руку в рукавичці і зразу ж почав розповідати історію, якої вистачило до самих церковних дверей: то була історія мула Ряста, який у тисяча дев'ятсот сімнадцятому році під Іпром випив порцію рому на цілу роту; Джон насилу зводив дух, бо йому доводилося бігти, щоб поспівати за батьком. Коли він довів свою розповідь до кінця, Тоні сказав:

— Дуже сумна історія.

— І я так думаю, а от Бен каже, що в нього штани мало не луснули від сміху.

Дзвін замовк; органіст із-за завіски стежив, коли з'явиться Тоні. Тоні пройшов проходом на своє місце у супроводі Джона з нянею. Він сів у крісло; вони посідали на лаві в нього за спиною. На мить він схилив голову на руки, тоді відкинувся назад, і органіст заграє перші такти гімну: «Не суди суворо раба твого, о господи...» І відправа почалася. Вдихаючи приємне, ледь затхле повітря, звично сідаючи, підводячись і схиляючись у поклони, Тоні перебирав у думці події минулого тижня та свої плани на майбутнє. Час від часу якість речення в літургії повертало його до дійсності, але майже цілий ранок з думки йому не йшли вбиральні та ванні кімнати: скільки їх іще можна влаштувати, не порушуючи стилю будинку.

Підійшов з карнавкою сільський поштар. Тоні вклав туди півкрони, Джон і няня — по пенсу.

Священик важко зійшов на кафедру. Це був немолодий уже чоловік, що майже ціле життя прослужив у Індії.

Батько Тоні дав йому парафію на прохання свого зубного лікаря. Він мав гарний гучний голос і тишився славою найкращого проповідника в окрузі.

Всі його проповіді були складені в молодші роки й призначалися для гарнізонної каплиці; він навіть не підправив їх, щоб пристосувати до нової пастви, і здебільшого наприкінці в них згадувалися далекі домівки й родини. Парафіяни нітрохи не дивувались: дуже небагато з того, що говорилося в церкві, мало прямий стосунок до їхнього життя. Їм дуже подобалися проповіді їхнього священника, й вони знали, що, коли мова заходить про далекі домівки, час уже обтрушувати порох з колін та брати в руки парасольки.

— ...І тепер, коли ми стоїмо тут з непокритими головами,— читав він, з останніх сил напружуючи свій гучний старечий голос,— згадаймо нашу наймилостивішу королеву-імператрицю<sup>1</sup>, якій ми тут служимо, й звернімо до господа благання наші, хай спаде з її пліч тяжкий тягар і не доведеться їй посилати нас в ім'я обов'язку нашого до найдалших куточків землі; і згадаймо родини наші і домівки, що покинули ми задля неї, і подумаймо про те, що, хоч і лежать між нами голі пустелі та неозорі океани, ніколи не буваємо ми такі близькі до них, як недільного ранку, коли через піски і гори нас єднає відданість володарці нашій і спільна молитва про її щасливе владарювання; усі ми горді підданці її скипетра і корони.

(«Превелебний Тендріл так уже величає королеву — просто до небес її підносить»,— сказала якось Тоні садівникова жінка).

Хор вишикувався в один ряд і проспівав останній гімн; парафіяни постояли хвилинку, схиливши голови, і рушили до дверей. Вони не озивались одне до одного, поки не розсипалися по цвинтарю: тут вони почали вітатися — доброзичливо, щиро, слова так і лилися з їхніх уст.

Тоні погомонів з дружиною ветеринара і містером Ґартріджем, крамарем, потім до нього підійшов священник.

— Я сподіваюсь, леді Бренда не захворіла.

— Та ні, просто їй трохи нездужається,— Тоні завжди казав так, коли приходив до церкви без Бренди.— Дуже цікава проповідь, велебний отче.

---

<sup>1</sup> Мається на увазі королева Вікторія (з 1837 по 1901), яка 1877 р. була проголошена імператрицею Індії.

— Я радий, що вона вам сподобалася, сину мій. Це одна з моїх найулюбленіших. Невже ви її ще ні разу не слухали?

— Ні разу, запевняю вас.

— Справді, останнім часом я не читав її тут. Та коли мене просять заступити когось, я завжди обираю саме її. Дайте-но я погляну — в мене записано, коли я її читав.— І старий розгорнув товстий зошит, якого тримав у руках. Палітурки на ньому геть обшарпались, а сторінки пожовкли.— Ага, ось вона. Вперше я прочитав її у Джелалабаді, коли туди прибули колдстрімські гвардійці<sup>1</sup>; потім у Червоному морі, як учетверте повертався з відпустки; потім у Сідмуті... Ментоні... Вінчестері... На літньому зборі ватажків герл-скаутів тисяча дев'ятсот двадцять першого року... В гільдії церковних акторів у Лестері... Двічі взимку тисяча дев'ятсот двадцять шостого в Борнмуті, коли бідолашна Ада так тяжко занедужала... Справді, я таки, мабуть, не читав її тут з тисяча дев'ятсот одинадцятого року, ви тоді були надто малий, щоб оцінити її...

Священикова сестра розмовляла з Джоном. Він розповідав їй історію мула Ряста: «... Бен каже, що він би оклигав, якби зміг виригати той ром, тільки ж мули не вміють ригати, і коні не вміють...»

Няня схопила його за руку й потягла додому.

— Скільки разів я казала тобі, щоб ти не повторював того, що торочить Бен Гекет! Ну навіщо міс Тендріл той Ряст? І щоб ти більш ніколи не казав «ригати», це негарне слово.

— То це ж так кажуть, коли когось нудить.

— Хіба міс Тендріл цікаво знати, що когось нудило?

Коли юрба, що зібралася між папертю і цвинтарною брамою, почала розходитись, Тоні подався до саду. В оранжереї був великий вибір бутоньерок: він вибрав лимонно-жовті гвоздики з червоними зубчастими краями для себе та Бівера і камелію для дружини.

Проміння листопадового сонця лилося крізь стрільчасті вікна й еркери, забарвлюючись у золото, зелень, червоні і лазур кольоровими гербами вітражів, і свинцеві

---

<sup>1</sup> Йдеться про окупацію Джелалабада (1879—1880) англійськими військами під час англо-афганської війни.

смужки розбивали його на незліченні цятки різнобарвного світла. Бренда спускалася широкими сходами, вступаючи то в сутінь, то в барви веселки. Обома руками вона притискала до грудей сумочку, капелюшок, недокінчене вишивання хрестиком і розшарпану паку недільних газет; із-за всього цього, наче з-під чадри, визирали тільки її очі й чоло. Бівер виринув з темряви вниз і став біля підніжжя сходів, дивлячись угору на Бренду.

— Може, допомогти вам?

— Ні, дякую, я нічого не впускаю. Як ви спали?

— Чудово.

— Закладаюся, що це неправда.

— Та я завжди сплю погано.

— Коли ви приїдете знову, вам дадуть іншу кімнату. Тільки навряд чи ви приїдете. До нас рідко хто навідується. І це дуже сумно, бо без гостей нудно, а живучи тут, не знайдеш собі нових друзів.

— Тоні пішов до церкви.

— Так, він любить туди ходити. Він скоро вернеться. Вийдемо на часинку — надворі так гарно.

Вернувшись додому, Тоні застав їх у бібліотеці. Бівер ворожив Бренді на картах:

— А тепер зніміть ще раз, і поглянемо, що вам випало... Ага... Чиясь нагла смерть принесе вам велику радість і гроші... Точніше, ви когось уб'єте. Не можу сказати напевно — чоловіка чи жінку... Потім на вас чекає далека мандрівка по морю, тоді одружитесь зразу з шістьма неграми, народите одинадцятьох дітей, запустите бороду й помрете.

— Ну ви ж і нахаба! А я думала, це насправді. А, Тоні прийшов! Ну, як там у церкві? Гарно було?

— Дуже. Слухайте, чи не випити нам хересу?

Коли вони лишилися на самоті, Тоні сказав:

— Серденько, ти просто героїня — морочишся з цим Бівером.

— О, така гра мені до вподоби! Щиро кажучи, я кручу йому голову.

— Та я це помітив. Ну що ж, після обіду розважатиму його сам, а ввечері він поїде.

— Дуже жаль. Знаєш, чим ми з тобою різнимось? Як до нас приїздить хтось неприємний, ти зразу тікаєш і ховаєшся, а я навіть тішуся, коли доводиться підлашуватися під них і я бачу, що це в мене добре виходить. До

того ж Бівер не такий уже й поганий. Де в чому він такий, як і ми.

— Тільки не такий, як я,— сказав Тоні.

Після другого сніданку Тоні запропонував:

— Якщо це справді вас цікавить, я можу показати вам будинок. Я знаю, такий стиль тепер немодний, моя тітка Френсіс каже, що він гідний містера Пексніфа,— та я гадаю, що все-таки він по-своєму гарний.

Вони ходили по будинку цілих дві години. Бівер був великий майстер оглядати будинки — він був просто-таки зрощений на цьому, бо змалку супроводив свою матір, яка завжди захоплювалась опорядженням квартир, а згодом, коли обставини змінились, зробила це своєю професією. Він тонко сипав компліментами, і Тоні, який любив похвалитися своїми скарбами, радів страшенно.

Ця величезна будівля була споруджена в останній період відродження готики, коли ця архітектурна течія втратила весь політ фантазії і збилася на `суху, важку логічність. Вони оглянули все: вітальню з зачиненими віконницями, схожу на шкільний актовий зал; коридори, схожі на монастирські; темне внутрішнє подвір'я; каплицю, де за життя батька Тоні щодня читали молитви для челяді; буфетну й контору, спальні й горище; бак для води, схований серед зубчастих стін; видерлися крученими сходами на вежу з годинником і почекали, поки він почне вибивати пів на четверту,— у вухах у них ще дзвеніло, коли вони спустилися до зали з колекціями слонової кістки, печаток, табакерок, порцеляни, позолоченої бронзи, перебірчастої емалі; потім вони постояли біля кожного портрета в галереї, обшитій дубовими панелями, і Тоні пояснював, хто ким йому доводиться; вони брали з полиць у бібліотеці найрідкісніші рукописи і роздивлялися гравюри давнього Геттона, видаткові книги старого абатства, подорожні нотатки предків Тоні. Час від часу Бівер казав, що бачив щось подібне там і там, а Тоні відповідав, що він теж ту річ бачив, але ця, що в нього, старовинніша. Врешті вони повернулися до кімнати для курців, і Тоні передав Бівера дружині.

Бренда вместилася в кріслі з вишиванням у руках.

— Ну як? — запитала вона, не підводячи голови.

— Чудово!

— Ну, мені ви можете цього не казати.

— Але ж багато речей дуже гарні.

— Авжеж, *речі* справді непогані.



— Невже ви не любите Геттона?

— Люблю? Та я його *ненавиджу*... Я, звичайно, по-жартувала, але іноді мені страшенно хочеться, щоб він не був *геть увесь* такий жахливо потворний. Тільки мені легше вмерти, ніж сказати про це Тоні. Ми, певна річ, не могли б жити ніде, крім Геттона. Тоні просто схибнувся на своєму домі... Смішно. Ні для кого з нас не було трагедією, коли мій брат Реджі продав *наш* будинок, а його, щоб ви знали, будував сам Ванбру... Мабуть, це таки неабияке щастя — мати змогу утримувати такий будинок. Знаєте, скільки нам коштує приємність жити тут? Нам би не бракувало грошей, якби не цей дім. А так ми мусимо тримати півтора десятка слуг, цілу купу садівників, теслярів, робітників на фермі та ще кликати усіляких людей то накрутити годинника, то підбити рахунки, то рови почистити, а нам з Тоні доводиться сушити голову, як дешевше поїхати до Лондона — машиною чи з екскурсійним квитком... Мені не було б так прикро, якби це був справді гарний дім — приміром, такий, як мій батьківський... Але ж Тоні виріс тут і дивиться на все інакше..

Тоні вийшов до них, коли подали чай.

— Не подумайте чогось такого, та, коли ви хочете встигнути на цей поїзд, вам уже час збиратися.

— Не турбуйся. Я умовила містера Бівера лишитися до завтра.

— Звичайно, якщо ви не...

— Чудово. Я *дуже* радий. В таку пору страшенно важко їхати, а надто таким поїздом.

Увійшов Джон і сказав:

— А я думав, що містер Бівер уже їде.

— Ні, він поїде завтра.

— А-а...

Після обіду Тоні читав газети, а Бренда з Бівером розважали одне одного, сидячи на канапі. Вони відгадували, хто що задумав. Бівер сказав: «Угадайте, що в мене на думці», — і Бренда почала ставити йому запитання. Він думав про той ром, що його випив мул Ряст. Джон розповів йому цю історію за чаєм. Бренда здогадалася майже зразу. Потім вони грали в «аналогії» — спершу перебрали всіх своїх знайомих, тоді взяли за самих себе.

Вони попрощалися ввечері — Бівер хотів поїхати поїздом о 9.10.

— Коли приїдете до Лондона, сповістіть мене.

— Може, й виберуся на цьому тижні.

Вранці Бівер дав по десять шилінгів і старшому слугі, і тому, що обслуговував його. Тоні, якого, незважаючи на героїзм Бренді, й досі мучило сумління, вийшов до сніданку попрощатися з гостем. Потім він вернувся до «Гіневри».

— Ну, нарешті ми позбулись його. Ти була просто чудо, серденько. Я певен, він поїхав переконаний, що ти закохалася в нього.

— Ет, не такий він уже й страшний.

— Твоя правда. Мушу сказати, що, оглядаючи будинок, він виявив цілком інтелектуальний інтерес.

Коли Бівер вернувся додому, місіс Бівер їла йогурт.

— Хто там був?

— Нікого.

— Нікого? Бідолашечка!

— Вони не чекали мене. Спершу було жахливо, але потім пішло краще. Вони точнісінько такі, як ти казала. Вона чарівна, а він мовчазний, як риба.

— Я б хотіла побачитися з нею.

— Вона сказала, що хоче найняти квартиру в Лондоні.

— Он як? — Перебудова стаєнь і гаражів на квартири важила чимало в підприємстві місіс Бівер. — А що б вона хотіла?

— Щось зовсім простеньке. Дві кімнати з ванною. Але нічого ще не вирішено. Вона ще не говорила з Тоні.

## II

Коли Бренді треба було з'їздити на день до Лондона, щоб дещо купити, піти до перукаря чи до масажиста (це була її улюблена розвага), вона завжди вибиралася з дому в середу, бо в цей день квитки були наполовину дешевші. Вирушала вона о восьмій ранку й верталась додому о десятій вечора. Їздила вона третім класом, і вагони часто бували переповнені, бо інші жінки на цій лінії теж охоче користалися дешевим проїздом. Вона звичайно навідувалася до своєї молодшої сестри Марджорі. Марджорі була одружена з кандидатом консерва-

тивної партії від південнолондонського виборчого округу, де панували пролейбористські симпатії. Марджорі була трохи повніша за Бренду. В газетах їх завжди називали «чарівні сестри Рекс». Марджорі з Алленом були люди небагаті, але спритні; невеликі недостатки не дозволяли їм завести дитину; їхній будиночок стояв поблизу Портмев-скверу, по сусідству з Педдінгтонським вокзалом. У них був китайський песик на ім'я Джин.

Бренда приїхала насकोком, доручивши служникові передати Марджорі по телефону про її приїзд. Вона вийшла з вагона, де цілих дві години з чвертю тислося по п'ять чоловік на лавах, така свіжа й елегантна, ніби тільки-но залишила розкішний номер у готелі, побувавши в руках у цілої юрби масажисток, педикюрш, манікюрш і перукарок. Абижк Бренда не виглядала ніколи, але, виморена до краю,— приміром, після мандрівки до Лондона,— вона перетворювалася раптом на якусь нечупару і тоді куняла ледь жива біля каміна з чашкою розмоченого в молоці хліба, поки Тоні не вкладав її спати.

Марджорі в капелюшку сиділа за письмовим столом і ворожила над чековою книжкою й пакою рахунків.

— Серденько, яке цілюще для тебе сільське повітря! В тебе розкішний вигляд. Де ти надибала цей костюм?

— Не знаю. В якійсь крамниці.

— Що нового в Геттоні?

— Усе, як і було. Тоні вдає з себе запеклого феодала. Джон Ендрю лається, як биндюжник.

— Ну а ти як?

— Я? О, я — чудово.

— Хтось приїздив у гості?

— Ніхто. На тому тижні навідався приятель Тоні містер Бівер.

— Джон Бівер?.. Дивно. Ніколи б не подумала, що він до душі Тоні.

— Ти вгадала... А що він за людина?

— Я його майже не знаю. Зустрічаю іноді у Марго. Він весь час швендяє по гостях.

— Мені він здався якимсь зворушливим.

— Зворушливий, аякже! Ти що, накинула на нього оком?

— Господи! Таке придумала!

Сестри повели Джина на прогулянку в парк. Песик був страшенно норовистий, він навіть голови не повертав, і його доводилося силоміць тягти на шворці. Вони при-

вели його до уоттівської «Фізичної моці»<sup>1</sup>; коли його спустили зі шворки, песик застиг нерухомо, понуро втупившись у асфальт, і стояв так, аж поки вони не повернули назад. Тільки один раз він виявив якісь почуття: огризнувся на дитину, що хотіла погладити його. Потім вони згубили його і знайшли за кілька ярдів під лавкою, де він пильно вивчав клопоть брудного паперу. Песик був зовсім безбарвний, з рожевим носом та губами й рожевими колами круг очей.

— По-моєму, в нього немає й крихти людських почуттів,— сказала Марджорі.

Вони поговорили про містера Кратвелла, свого масажиста, та про новий курс лікування Марджорі.

— Мені він цього ніколи не робив,— сказала Бренда заздро. А тоді додала: — А як, на твою думку, у містера Бівера з сексом?

— Звідки я знаю? Навіть уявити собі не можу... Отже, ти таки накинула на нього оком?

— Та що вже там...— відповіла Бренда.— Мені так рідко хтось трапляється...

Вони залишили песика дома і подались по крамницях — купили дитячих рушників, консервів з персиків, годинника для одного з воротарів до шістдесятиріччя його праці в маєтку, для Тоні — бляшанку його улюблених криветок. Вони домовилися на після обіду з містером Кратвеллом, погмоніли про майбутній прийом у Поллі Кокперс.

— Неодмінно приїжджай. Напевне буде дуже цікаво.

— Може, й приїду. Якщо знайду собі кавалера. Тоні терпіти не може Поллі... А в моєму віці вже якось незручно ходити самій на вечірки.

Вони пішли перекусити до нового ресторану на Олбемарл-стріт, який недавно відкрила їхня приятелька Дейзі.

— Тобі щастить,— сказала Марджорі, тільки-но вони переступили поріг,— тут матуся твого містера Бівера.

Місіс Бівер частувала сніданком компанію з восьми чоловік, що сиділи за круглим столом посередині зали; робила вона це не без користі для себе — Дейзі, якій не дуже щастило з її рестораном, не взяла з неї плати за сніданок та ще пообіцяла підряд на весняний ремонт,

---

<sup>1</sup> Статуя англійського скульптора й художника Д. Ф. Уотта (1817—1904) — кінь з вершником; символічно зображує фізичну міць.

якщо ресторан доти не закриється. Компанія дібралася різномаста — людей цих звели до купи не спільні інтереси і, звичайно, не приязнь до місіс Бівер чи одне до одного, а тільки те, що імена їхні були широко відомі: серед них був не дуже гордий, але ще й не зовсім занепалий герцог, одна дівчина з неабияким досвідом у любовних справах, танцівниця, романіст, театральний художник, збентежений заступник міністра, що надто пізно збагнув, як він уклепався, і леді Кокперс.

— Господи, оце так збіговисько!— мовила Марджорі, радісно махаючи їм рукою.

— Ви прийдете до мене на прийом, мої рибоньки?— пролунав на всю залу різкий голос Поллі Кокперс.— Тільки нікому ані словечка. Це буде зовсім невеличкий прийом у дуже вузькому колі. Самі давні друзі, всього кілька чоловік — більше в мене не поміститься.

— Як би я хотіла подивитися на *справжніх* давніх друзів Поллі,— сказала Марджорі.— Вона ні з ким не знайома більше п'яти років.

— Шкода, що на Тоні не діють її чари.

(Хоча добробуту Поллі досягла завдяки чоловікам, популярністю вона користувалась переважно в жінок — вони захоплювалися її туалетами і за безцінь скуповували її старі сукні. Шлях Поллі у верхи починався в таких скромних колах, що вона не нажила собі ворогів у світі, куди прагнула пробитись. Кілька років тому вона вийшла заміж за добродушного графа, на якого тоді чомусь ніхто не зазіхав, і відтоді піднеслася мало не до самих вершин соціальної ієрархії).

Після сніданку місіс Бівер перейшла через залу до їхнього столика.

— Мені страшенно ніколи, але я просто *мусила* підійти до вас! Ми так давно не бачились; Джон розказав мені, як *чудесно* він провів у вас минулу неділю.

— У нас так тихо.

— Саме це йому найбільше до душі. Бідолашний хлопчик у Лондоні просто збивається з ніг. Скажіть, леді Брендю, ви справді підшукуєте собі квартиру? Здається, в мене якраз є те, що вам треба. Тепер будинок ремонтується, але перед різдвом усе буде готове.— Вона поглянула на годинник.— Господи, я вже тікаю. Чи не змогли б ви завітати сьогодні до мене на коктейль? Я б розказала вам усе до найменшої дрібнички.

— Мабуть...— промовила Бренда нерішуче.

— Приходьте неодмінно. Чекаю на вас о шостій. Ви, певне, не знаєте, де я живу?— Сказавши свою адресу, місіс Бівер відійшла від столика.

— Що вона там казала про квартиру?— спитала Марджорі.

— Та так, у мене з'явилася одна ідея...

Трохи згодом, лежачи в солодкій млості на столі в масажиста, під сильними пальцями якого хребці її поклацували, наче защіпки, Бренда міркувала, чи буде Бівер дома того вечора. «Напевне, не буде, коли він так любить бувати на людях,— думала вона,— та й що з того, коли буде?» Проте він був дома, відмовившись від двох запрошень.

Вона дістала всі відомості про квартиру. Місіс Бівер своє діло знала. Людині треба, казала вона, щоб було де перевдягтися й поговорити по телефону. Вона ділила будиночок у Белгревії на шість квартир — кімнатка з ванною, по три фунти за тиждень; ванні кімнати будуть розкішні, скільки хочеш гарячої води, всі наймодніші заокеанські новинки; у спальні велика стінна шафа з електричним освітленням усередині, і ще лишиться місце для ліжка. На такі квартири багато охочих, сказала місіс Бівер.

— Я пораджуся з чоловіком і повідомлю вас.

— Тільки *чимскоріше*, будь ласка, а то розхапають.

— Я повідомлю вас одразу.

Коли Бренді час було вертатися додому, Бівер поїхав з нею на вокзал. Вона звичайно їла у вагоні булочки з шоколадом; вони вдвох пішли по них до буфету. До відходу поїзда лишалось іще багато часу, і вагон був майже порожній. Бівер зайшов у купе і сів поряд із Брендю.

— Ви, напевне, хотіли б уже піти.

— Зовсім ні.

— В мене повно всілякого читива.

— Мені *хочеться* побути з вами.

— Дуже мило з вашого боку.— Потім вона сказала трохи несміливо, бо їй ще ніколи не доводилося просити про таке:— Мабуть, ви б не погодилися піти зі мною до Поллі?

Бівер вагався. Перед прийомом у Поллі мало бути кілька званих обідів, і він напевне дістане запрошення

на один із них... Якщо він погодиться супроводити Бренду, доведеться повести її до «Посольського» чи до іншого розкішного ресторану... Це коштуватиме щонайменше три фунти... та ще треба буде упадати біля неї, проводити її додому... а коли вона справді, як запевняє, ні з ким не знається (бо інакше нащо б він їй здався?), то він зв'яже собі руки на цілий вечір...

— Мені дуже жаль,— сказав він,— але на той день я вже дістав запрошення на обід.

Бренда помітила його вагання.

— Я так і гадала.

— Але на прийомі ми зустрінемося.

— Так, якщо я піду.

— Мені б дуже хотілося повести вас туди.

— Та що ви, не треба... Я просто так запитала.

Від веселого настрою, з яким вони купували булочки, не лишилося й сліду. Вони трохи помовчали. Потім Бівер сказав:

— Ну, я вже піду.

— Авжеж, тікайте. Дякую, що провели мене.

Бівер подався геть платформною. До відходу поїзда лишилося ще вісім хвилин. У вагон раптом набилося повно людей, і Бренда відчула, яка вона зморена. «Нащо сердешному хлопцеві морочитися зі мною? — подумала вона.— Але він міг би повестися трохи делікатніше».

— Чи не попроситися нам до Бернардо? <sup>1</sup>

Бренда кивнула головою.

— Мені холодно, мені голодно.

Вона сиділа, мляво помішуючи в чашці хліб з молоком. Кожна жилка в ній болісно тремтіла.

— Гарно провела день?

Вона знову кивнула головою.

— Бачила Марджорі та її гидкого пса. Дешо купила. Снідала у Дейзі, в її новій харчівні. Ходила до масажиста. Оце і все.

— Ти ж знаєш: мені б хотілось, щоб ти не їздила до Лондона на цілий день. Ти страшенно стомлюєшся.

— Я? Зі мною все гаразд. Просто хочю померти—

---

<sup>1</sup> Маються на увазі притулки для дітей-сиріт, названі на честь їхнього засновника і першого директора Томаса Джона Бернардо (1845—1905), відомого англійського філантропа.

і край. І прошу тебе, Тоні, не кажи нічого про ліжко, бо я й пальцем не можу ворухнути...

Наступного дня надійшла телеграма від Бівера: «Відкрутився обід у шістнадцятого ви ще вільні».

Вона відповіла: «Дуже рада тричі міряй а раз одріж Бренда».

Досі вони ще не називали одне одного на ім'я.

— Сьогодні в тебе начебто дуже гарний настрій,— зауважив Тоні.

— Я чудово себе почуваю. Мабуть, це завдяки містерові Кратвеллу. В мене завжди кращає з нервами, і з кровообігом, і з геть усім.

### III

— Куди мама поїхала?

— До Лондона.

— А чого?

— Одна дама — її звать леді Кокперс — влаштовує прийом.

— Вона гарна?

— Мамі вона подобається, а мені — ні.

— Чому?

— Бо вона схожа на мавпу.

— От було б цікаво подивитись. А вона живе в клітці? А в неї є хвіст? Бен бачив жінку, схожу на рибу, то в неї була не шкіра, а луска. У цирку, в Каїрі. Бен каже, що від неї і тхнуло, як від риби.

Після від'їзду Бренді вони пили разом чай.

— Татусю, а що їсть леді Кокперс?

— Горіхи і всяку всячину.

— Горіхи і яку всячину?

— Усілякі гдріхи.

І на довгий час образ волосатої злющої графині засів у Джоновоїй голові. Вона оселилася в його світі так само, як і мул Ряст, що до смерті перепився рому. І коли селяни, бувало, заводили з ним розмову, він розповідав їм про мавпячу графиню, як вона висить сторч головою на дереві й жбурляє в перехожих лушпинням з горіхів.

— Не вигадуй казна-чого про людей,— вичитувала йому няня.— Що б сказала леді Кокперс, якби почула отаке-о?

— Вона б герготіла, белькотала, ляскала хвостом, а тоді наловила б смачних, великих, жирних бліх і все забула б.



Бренда ночувала у Марджорі. Вона вдяглася перша й зайшла до сестриної кімнати.

— Яка чарівна сукня, серденько! Нова?

— Новісінька.

Марджорі зателефонувала приятелька, яка запросила її на обід. («Слухай, а ти не могла б усе-таки привести з собою Аллена?»—«Нічого не вийде. Він виступає на мітингу в Кемберуеллі. Може, він і до Поллі не піде».—«А хоч якого-небудь завалюючого чоловіка ти не можеш роздобути?»—«Просто не знаю, кого просити».—«Ну що ж, нехай буде так, матимем на одного чоловіка менше. Просто не збагну, що сьогодні діється. Я подзвонила Джонові Біверу, і, уяви собі, навіть він відмовився»).

— Бачиш,— сказала Марджорі, поклавши трубку,— який через тебе переполох. Ти захопила єдиного вільного чоловіка в Лондоні.

— О господи! Хто б подумав...

Бівер з'явився за чверть до дев'ятої, дуже задоволений собою: одягаючись, він відмовився від двох запрошень на обід; одержав десять фунтів по чеку в клубі; замовив диванний столик у Еспінози. Він мало не вперше в житті запросив даму до ресторану, та ритуал він знав досконалим.

— Треба гарненько роздивитися твого містера Бівера,— мовила Марджорі.— Нехай скине пальто і вип'є з нами.

Унизу сестри відчували себе трохи ніяково, а Бівер, навпаки, поведився цілком невимушено. Він був дуже елегантний і здавався набагато старшим.

«А він не такий поганий, твій містер Бівер,— здавалось, промовляв погляд Марджорі,— зовсім ні». І він, дивлячись на цих двох жінок — обох таких вродливих, але настільки по-різному, що, хоч і зразу було видно, що то сестри, вони немов належали до різних рас,— почав розуміти те, чого не міг збагнути цілий тиждень: чому, всупереч усім своїм звичаям і правилам, він телеграфував Бренді й запросив її до ресторану.

— Місіс Джіммі Дін страшенно засмучена, що їй не пощастило залучити вас до себе. Але я не виказала їй, що ви сьогодні робите.

— Перекажіть їй від мене вітання,— мовив Бівер.— А втім, ми однаково всі зійдемося у Поллі.

— Мені вже час іти. Обід призначено на дев'яту.

— Зачекай трошки,— попросила Бренда.— Вони напевне припізняться.

Тепер, коли вона мала лишитися на самоті з Бівером, їй зовсім цього не хотілось.

— Ні, я таки вже мушу йти. Розважайтеся на здоров'я.— Марджорі відчула себе старшою сестрою, побачивши, як Бренда бентежитья й ніяковіє на початку любовної пригоди.

Коли Марджорі пішла, обом стало страшенно незручно, бо за минулий тиждень, хоч вони зовсім не бачилися, між ними виник зв'язок куди інтимніший, ніж давало їм право їхнє нетривале знайомство. Якби Бівер був досвідченіший, він зразу підійшов би до Бренди, яка сиділа на бильці крісла, обняв би її й поцілував, і вона б, певне, не пручалась. Натомість він сказав невимушеним тоном:

— Нам, мабуть, теж пора діхати.

— Авжеж, але куди?

— Я думав — до Еспінози.

— Тільки я хочу, щоб ви пам'ятали: це я вас запрошую.

— Та що ви... Хіба ж можна...

— А що ж тут такого? Я на рік старша за вас, солідна матрона, та ще й багатенька, тож прошу не заперечувати: платити буду я.

Бівер протестував, аж поки за ними зачинили дверця таксі.

Холодок усе не розвіювався, і Бівер почав був казати собі: «Може, вона чекає, щоб я пішов у атаку?» Тож коли машина застрягла в тисняві біля Мармурової арки, він схилився до Бренди й хотів її поцілувати, але вона відсунулась. Він попросив: «Брендо, я благаю вас»,— але вона твердо похитала головою й відвернулася до вікна. Потім, усе ще не відриваючи погляду від вікна, взяла його за руку, і вони мовчки просиділи так, поки не доїхали до ресторану. Бівер зовсім розгубився.

Та коли вони знов опинилися на людях, до нього вернулося самовладання. Еспіноза провів їх до їхнього столика; він стояв трохи осторонь, праворуч від дверей — то був єдиний столик у ресторані, за яким можна було спокійно розмовляти, не боячись, що хтось підслухає. Бренда передала Біверові меню.

— Вибирайте. Для мене трошечки, і щоб усе було з крохмалем, але без протеїну.

Хоч би що ви замовляли, рахунки у Еспінози, як правило, подавали майже однакові, але Бренда могла

цього їй не знати, і, оскільки було домовлено, що платити вона, Біверові було незручно замовляти явно дорогі страви. Все ж вона наполягла, щоб принесли шампанське, а потім іще графинчик лікеру для Бівера.

— Ви не уявляєте собі, яка я схвильована: оце вперше в житті я в ресторані з кавалером.

Вони просиділи в Еспінозі, поки не настав час їхати до Поллі. Раз чи двічі вони потанцювали, але здебільшого балакали, сидячи за столиком. Взаємний інтерес настільки переважав їхні скупі відомості одне про одного, що вони ніяк не могли наговоритися.

Нарешті Бівер сказав:

— Даруйте мені, що я так по-дурному поведився у таксі.

— Г-м...

Він одразу змінив тон.

— Ви дуже розсердилися, коли я хотів вас поцілувати?

— Я? Ні, не дуже.

— Тоді чому ж ви не дозволили?

— О господи, ви ще так багато не розумієте.

— Чого саме?

— Ніколи не питаєте про таке. Будете пам'ятати?

Тоді він образився:

— Ви розмовляєте зі мною, як із жовтодзьобим студентиком, що вперше в житті зважився гульнути.

— Он як? То, виходить, ви надумали гульнути?

— Я — ні.

Запала мовчанка, потім Бренда сказала:

— Боюся, чи не зробила я помилки, запросивши вас до ресторану. Скажіть, хай нам принесуть рахунок, і їдьмо до Поллі.

Рахунок подали через десять хвилин, мовчати так довго не випадало, і Бівер сказав, що просить пробачити йому.

— Вам слід навчитися бути люб'язнішим,— мовила статеchno Бренда.— Гадаю, вам це буде неважко.

Коли нарешті принесли рахунок, вона запитала:

— Скільки треба дати на чай?

Бівер пояснив.

— Ви певні, що цього досить? Я б дала удвічі більше.

— Цілком досить,— сказав Бівер і знову відчув себе старшим, а Бренді тільки цього і треба було.

Коли вони сіли в таксі, Бівер зразу побачив: Бренді

хочеться, щоб він її поцілував. Проте він вирішив, що не варто їй надміру потурати. Отож він відсунувся від неї і завів мову про якийсь старий особняк: мовляв, його ламають, щоб звільнити місце для великого будинку з квартирами.

— Помовч,— сказала Бренда.— Йди сюди.

Коли він поцілував її, вона своїм звичаєм потерлася щочкою об його щочку.

Прийом у Поллі був саме такий, як господиня хотіла,— точне відтворення найкращих прийомів, на яких вона була присутня минулого року: той самий оркестр, така сама вечеря, ті самі гості. Вона не прагнула ані вчинити сенсацію, ані того, щоб її прийом кілька місяців згадували як щось незвичайне, вона не ганялася ані за відлюдькуватими знаменитостями, ані за екзотичними чужоземцями. Їй потрібен був звичайний пишний прийом, і вона домоглася цього. Прийшли майже всі, кого вона запросила. Коли й існували якісь іще вищі, недосяжні для неї світи, Поллі про них не знала. Вона хотіла залучити до себе саме цих людей, і вони вшанували її своєю присутністю. І, стоячи поряд з лордом Кокперсом,— виконуючи свій обов'язок господаря дому, він з'явився сьогодні на людях з дружиною, що траплялося дуже рідко,— Поллі оглядала своїх гостей і поздоровляла себе з тим, що сьогодні в неї дуже мало людей, яких би їй не хотілося бачити. В минулі роки люди зловживали її гостинністю і приводили з собою всіх, з ким вони того дня обідали. Цього року їй не довелося докладати особливих зусиль, щоб гості її поводитися пристойніше. Ті, хто хотів привести з собою друзів, подзвонили їй уранці й попросили дозволу, а більшість і на це не зважились. Люди, які всього півтора року тому вдавали, ніби не знають про її існування, тепер тислися в неї на сходах. Вона зуміла стати нарівні з іншими заміжніми жінками свого кола.

Підіймаючись нагору, Бренда сказала:

— Прошу тебе, не лишай мене саму. Я, напевне, нікого тут не знаю.— І Бівер знову відчув себе старшим і дужчим.

Вони пройшли просто до оркестру й почали танцювати; розмовляли вони мало, тільки час від часу віталися із знайомими парами. За півгодини Бренда сказала:

— Тепер я дам тобі перепочити. Тільки гляди, щоб я не загубилась.

Вона потанцювала з Джоком Грант-Мензісом та двома-трьома давніми приятелями; Бівера вона більше не бачила, аж поки не натрапила на нього в барі, де він сидів зовсім самотній. Він забрів сюди вже давненько; час від часу він перемовлявся кількома фразами із парами, що заходили до бару, але потім знов лишався на самоті. Він нудився і з досадою казав собі, що все це через Бренду: якби він прийшов сюди з більшою компанією, усе було б інакше.

Бренда помітила, що він у поганому гуморі, й сказала:

— Час перекусити.

Було ще рано; майже всі столики були порожні, і тільки де-не-де розмістилися закохані парочки. У простінку стояв великий круглий стіл, за яким ще ніхто не сидів, і вони примостилися там.

— Давай посидимо тут довгенько, гаразд? — Вона хотіла, щоб він знову відчув свою перевагу над нею, і тому почала розпитувати його про парочки за іншими столами.

Потроху людей за їхнім столом більшало. До них підсідали давні Брендині приятелі, з якими вона зналася ще дівчиною і перші два роки по заміжжі, поки не помер батько Тоні: чоловіки десь років за тридцять, заміжні жінки її віку, — одні не знали Бівера, інші не любили його. Стіл цей був найвеселіший у залі. Бренда подумала: «Мабуть, бідний хлопець страшенно знудився з нами!» Йй навіть не спало на думку, що з погляду Бівера її давні друзі — найжаданіші тут люди і що він у захваті від того, що його бачать у їхньому товаристві.

— Нудно до смерті? — шепнула вона йому.

— Та що ти, страшенно весело.

— А мені нудно. Ходімо танцювати.

Але оркестр відпочивав, і в танцювальному залі не було нікого, крім закоханих парочок, які втекли сюди далі від галасливого збориська і сиділи попід стінами, захопившись розмовою.

— От тобі й маєш! — вигукнула Бренда. — Вертатися до столу незручно... Мабуть, доведеться їхати додому.

— Та ще ж немає і другої.

— Для мене це пізно. А тобі зовсім не кінче треба йти. Залишайся й розважайся собі.

— Звичайно, я поїду з тобою, — сказав Бівер.

Ніч була холодна, ясна. Бренда тремтіла, і в таксі він обняв її. Вони майже не розмовляли.

— Вже приїхали?

Якусь мить вони сиділи нерухомо. Потім Бренда звільнилася з його обіймів, і він допоміг їй вийти з таксі.

— На жаль, я не можу запросити тебе випити. Розумієш, це чужий дім, і я просто не знатиму, де що шукати.

— Ні, ні, що ти.

— Ну, на добраніч, любий, дуже тобі вдячна, що опікувався мною. Боюся, що я добряче зіпсувала тобі сьогоднішній вечір.

— Ні, ні, що ти!

— Подзвони мені вранці... Гаразд? — Вона піднесла руку до уст і повернулася до дверей.

Бівер якусь мить повагався, чи варто йому вертатися до Поллі, але врешті вирішив, що не варто. Він був недалеко від дому, та й у Поллі веселощі, певно, вже йшли на спад; тож він звелів відвезти його на Сессекс-гарденз і зразу ліг спати.

Тільки-но він роздягся, як унизу задзеленчав телефонний дзвінок. Дзвонив його телефон. Він спустився холодними сходами на поверх нижче. Дзвонила Бренда.

— Любий, я вже хотіла була покласти трубку. Подумала, що ти вернувся до Поллі. Хіба твій телефон не коло ліжка?

— Ні, на першому поверсі.

— О господи! То, мабуть, не варто було дзвонити?

— Та чого там! А що сталося?

— Просто хотіла сказати тобі на добраніч.

— А-а... На добраніч.

— Ти подзвониш мені вранці?

— Подзвоню.

— Раненько, поки ще не матимеш ніяких планів на день?

— Гаразд.

— Ну то на добраніч, спи спокійно.

Бівер піднявся холодними сходами до спальні й ліг у ліжку.

— ...втекти отак з прийому...

— Ти не уявляєш собі, як усе було невинно. Він навіть не зайшов.

- А цього вже ніхто не дізнається.
- Він страшенно розлютився, коли я подзвонила.
- Що він про все це думає?
- Ще нічого не добрав... страшенно здивований і трохи розгублений.
- А ти як, кінчати не збираєшся?
- Ще не знаю.— Задзвонив телефон.— Оце, мабуть, він.

Та це був не він. Брендa прийшла до Марджорі, і вони снідали в ліжку. Цього ранку Марджорі особливо завзято вдавала з себе старшу сестру.

— Але справді, Брендo, він *такий нікчемa*.

— Я сама все знаю. І розуму в нього не густо, і він сноб, і, здається, холодний, як риба, але я вподобала його, і край... та й *не такий* він уже поганий... Він дуже любить свою огидну матір... і потім, йому завжди сутужно з грішми. Мабуть, йому ніколи не щастило в житті. Вчора він розповів мені свою історію. Він був заручений, але не зміг одружитися, бо не мав грошей, і відтоді йому не траплялося нічого пристойного... Його ще багато чого треба вчити. Цим він мені почасти й подобається.

— О господи! Я бачу, ти серйозно.

— Оце вже *напевно* він.

Та знайомий голос так гучно заторохтів у трубці, що Брендa чула все до слова:

— Доброго ранку, серденько, що нового?

— А, Поллі! Який чудовий прийом!

— Правда, непогано вийшло? Слухай, що там у твоєї сестри з Бівером?

— А що таке?

— Вони давно вже крутять любов?

— Не вигадуй казна-чого.

— Ет, та що вже там. Їхні шури-мури всім учора впали в око. Тільки ось що цікаво: як це йому вдалося? Мабуть, у ньому щось таки є, просто ми не помічали...

— Поллі взяла тебе на зуби. В цю мить вона повідомляє новину всьому Лондону.

— На жаль, нема чого й повідомляти. Хлопчисько мені навіть не подзвонив... Що ж, доведеться відступитись. Якщо він не об'явиться, я після обіду подамся до Геттона... Оце, мабуть, він.

Однак то був усього тільки Аллен; він дзвонив із резиденції консервативної партії — вибачитись, що не зміг напередодні приїхати до Поллі.

— Я чув, Бренда закрутила роман,— сказав він.

— Господи! — вигукнула Бренда.— Можна подумати, що юнака так легко підчепити на гачок.

— Я тебе майже не бачила вчора у Поллі,— сказала місіс Бівер.— Куди ти дівся?

— Ми рано пішли. Бренда Ласт утомилась.

— Вона була чарівна. Я дуже рада, що у вас зав'язалася дружба. Коли ти з нею побачишся?

— Я пообіцяв подзвонити.

— То чого ж ти чекаєш?

— Ох, мамусю, а навіщо? Я не можу дозволити собі залицятись до такої жінки, як Бренда Ласт. Якщо я подзвоню, вона запитає, що я роблю; доведеться повести її кудись, і так щодня. У мене не вистачить на це грошей.

— Знаю, синку. Нелегко тобі живеться... і ти так умієш берегти гроші. Я повинна бути вдячна, що мій син не приходить до мене з боргами. Та все-таки не можна відмовляти собі *геть у всьому*. А то ти в двадцять п'ять років станеш старим парубком. Я ще того вечора, коли Бренда була в нас, помітила, що ти їй до вподоби.

— Авжеж, я їй дуже подобаюсь.

— Сподіваюся, вона вирішить нарешті з квартирою. На них тепер величезний попит. Доведеться підшукати ще один будинок, щоб поділити на окремі квартири. Ти навіть уявити собі не можеш, хто їх наймає: безліч людей, що мають у Лондоні власні будинки... Ну, мені пора на роботу. До речі, я їду на два дні. Дивись, щоб Чемберз доглядала тебе як слід. Сільвія Ньюпорт відшукала якихось австралійців, що хочуть купити будинок на селі, отож треба показати їм два-три підхожих. Де ти сьогодні обідаєш?

— У Марго.

О першій годині, коли вони вернулись додому після прогулянки з Джином, Бівер іще не дзвонив.

— Ну що ж, хай буде так,— сказала Бренда.— Я навіть рада.

Вона послала телеграму Тоні, що приїде післяобіднім поїздом, і кволим голосом звеліла пакувати її речі.



— Мені сьогодні й пообідати нема де.

— Чом би тобі не піти до Марго? Я певна, вона буде дуже рада.

— Ну то подзвони їй і запитай.

Так вона знову зустрілася з Бівером.

Він сидів досить даліко від неї, і вони не розмовляли, аж поки всі почали розходитись.

— Я намагався додзвонитися до тебе цілий ранок,— сказав він,— але весь час було зайнято.

— Та що вже там,— відповіла Бренда.— Беру тебе в кіно.

Пізніше вона телеграфувала Тоні: «Лишаюся Марджорі день два цілую обох».

#### IV

— Мама сьогодні приїде?

— Сподіваюсь.

— Як довго вона сидить у тієї мавпячої графині. Можна, я поїду на станцію зустрічати її?

— Авжеж, поїдемо разом.

— Вона цілих чотири дні не бачила Грома. Не бачила, як я стрибаю через новий бар'єр, правда ж, тату?

Вона прибувала о 3.18. Тоні й Джон Ендрю приїхали на станцію загодя. Вони походжали по перону, розглядаючись довкола; купили шоколадку в автоматі. Начальник станції вийшов до них погомоніти.

— Леді Бренда приїздить сьогодні?

Він був давній приятель Тоні.

— Я чекав її з дня на день. Ви самі знаєте, як воно буває, коли жінка допадеться до Лондона.

— Дружина Сема Брейса подалася до Лондона і ніяк не хотіла вертатись. Довелося йому самому їхати по неї. То вона ще дала йому доброго часу.

Невдовзі підійшов поїзд, і Бренда, така елегантна, вийшла з вагона третього класу.

— Обидва прийшли! Любі ви мої! Я цього не заслуговую.

— Мама, а ти привезла з собою мавпячу графиню?

— Що це дитина плете?

— Джон забрав собі в голову, що в твоєї приятельки Поллі є хвіст.

— Між іншим, я б не здивувалась, якби це була правда.

Її багаж уміщався в двох маленьких валізках. Шофер прив'язав їх до багажника, і машина рушила до Геттона.

— Ну, що там у вас новенького?

— Бен прибав жердину знаєш як високо, і ми з Громом учора шість разів стрибали, і сьогодні знову шість, і в ставочку здохли дві рибки, вони роздулися й плавають догори черевом, і няня вчора обпекла собі об чайник пальця, і ми з татом бачили вчора лисицю, зовсім близенько, вона сиділа спокійнісінько, а тоді втекла до лісу, і я почав малювати бій, та не можу домалювати, бо мені не вистачає фарб, і сірий биндюг, той, що в нього завелися глисти, вже одужав.

— Нічого надзвичайного не сталося,— сказав Тоні.— Ми тут скучили за тобою. І що ти там робила так довго в тому Лондоні?

— Я? Коли сказати правду, то я поводитися досить кепсько.

— Тринькала грошики?

— Гірше. Крутила хлопцям голови, процвиндрила купу грошей і страшенно тим тішилась. До речі, в мене є для тебе жахлива новина.

— Яка ж це?

— Ні, краще я її не викладатиму. Вона тобі зовсім не сподобається.

— Ти купила песика?

— Гірше, куди гірше. Тільки я ще нічого не зробила. Але хочу до смерті.

— Та кажи вже.

— Тоні, я знайшла квартиру.

— Ну то загуби її чимшвидше.

— Стривай, я на тебе ще напосядусь пізніше. А поки що не суши собі тим голови.

— Я й думати про це не стану.

— Тату, а що таке квартира?

Бренда обідала в піжамі, а потім, примостившись коло Тоні на канапі, їла цукор з його чашки.

— Все це, мабуть, означає, що ти знов заведеш мову про квартиру.

— Еге.

— Скажи, а ти не підписувала ніяких паперів?

— Ні, ні! — Бренда рішуче похитала головою.

— Тоді ще невелика біда.

Тоні взявся набивати люльку.

Бренда всілася на канапі, підібгавши під себе ноги.

— Слухай, а ти часом не нудив світом?

— Ні.

— Все лихо в тому, що *ти* квартиру уявляєш собі зовсім не так, як я. Для тебе це і ліфт, і швейцар у лівреї, і величезні парадні двері, оздоблені бронзою, і розкішний хол, і кухні, і буфетні, і їдальні, і вітальні, і кімнати для слуг... Правда ж, Тоні?

— Та щось таке.

— Отож-бо. А для мене це спальня з ванною й телефоном. Бачиш різницю? Так ось, одна моя знайома...

— А хто вона?

— Ти її не знаєш... Так ось, вона цілий будинок недалеко від Белгрейв-скверу поділила на такі квартири — плата три фунти на тиждень, ніякісіньких податків, до ваших послуг гаряча вода, центральне опалення, навіть служниця. Ну, що скажеш?

— Та нічого...

— А тепер послухай, яка моя думка. Що таке три фунти на тиждень? Менше дев'яти шилінгів на день. А де можна перебути день з такими вигодами за такі гроші? Ти йдеш до клубу, і це коштує дорожче, а я не можу раз у раз зупинятися у Марджорі, для неї це страшенно незручно, досить з неї і пса, і ти сам завжди кажеш, коли я вертаюсь увечері з Лондона, пробігавши цілий день по крамницях: «Чого ти не лишилася там ночувати? Нащо так виморюватися?» Ти мені казав це сто разів. Я певна: те, що ми не маємо квартири, коштує нам куди дорожче, ніж три фунти на тиждень. Знаєш що — я не ходитиму до містера Кратвелла. Ну то як?

— Тобі справді так цього хочеться?

— Угу.

— Ну, мені ще треба подумати. Може, щось і вийде, тільки доведеться відкласти деякі роботи по дому.

— Я цього зовсім не заслуговую,— сказала Бренда, ніби перебиваючи руки,— я цілий тиждень *казна-що* виробляла.

Бренда пробула в Геттоні тільки три дні. Потім повернулася до Лондона: мовляв, треба наглянути, як опоряджують квартиру. Проте квартира не вимагала її пильної уваги. Треба було тільки вибрати фарбу для

стін і придбати сякі-такі меблі. У місіс Бівер усе вже було приготоване; вона запропонувала Бренді ліжко, килим, туалетний столик і стілець — більше нічого в кімнаті не вмещалось. Місіс Бівер спробувала продати Бренді набір вишивок на стіну, але та відмовилася від них, а разом і від електричної грілки для постелі, невеличкої ваги для ванної кімнати, холодильника, старовинного стоячого годинника, триктраку із дзеркального скла й штучної слонової кістки, комплекта творів французьких поетів вісімнадцятого сторіччя в гарних оправах, апарата для масажу і радіоприймача в лакованому футлярі стилю Регентства,—усе це було виставлено в крамниці «для оглядин». Місіс Бівер не гнівалася на Брендю, що та купила в неї так мало; вона непогано заробила на квартирі поверхом вище, де одна канадська дама, не злякавшись скаженої ціни, обшивала стіни хромованими панелями.

Поки що Брендю зупинялася у Марджорі, хоч їй доводилось терпіти там дедалі більше приниження.

— Мені не дуже подобається читати тобі нотацію,— сказала Марджорі якось уранці,— але я не хочу, щоб твій Бівер цілими днями стовбичив у моєму домі та ще й називав мене Марджорі.

— Не турбуйся, квартира скоро буде готова.

— І я не перестану казати, що ти робиш безглузду помилку.

— Просто тобі не подобається Бівер.

— Ні, річ не тільки в цьому. Я думаю, як важко буде Тоні.

— За Тоні не турбуйся.

— А якщо вибухне скандал?

— Скандалу не буде.

— Ну, це ще хтозна. Так от, якщо буде скандал, я не хочу, щоб Аллен думав, ніби я вам потунала.

— Я не нападаю так на тебе за Робіна Бізлі.

— А між нами нічого такого й не було.

Та як не рахувати її сестри, громадська думка цілком схвалювала Брендю. Зранку деренчали телефони, сповіщаючи новини про її походеньки; навіть люди, з якими вона була майже незнайома, із смаком розповідали, як бачили її напередодні з Бівером у ресторані або в кіно. В ту осінь, нещедру на любовні пригоди, навіть досить пісеньки, сходилися й розходилися тільки парочки, від яких цього сподівались, і Брендю була щасливою

знахідкою для тих, хто не знав більшої втіхи, як, ніжачись у теплій постелі, обговорювати по телефону пікантні подробиці. Історія з Брендю була сповнена особливого чару: цілих п'ять років вона була легендарною, майже фантастичною істотою, ув'язненою королівною з чарівної казки, і тепер, коли вона показала своє справжнє нутро, це було куди цікавіше, ніж звичайне собі любовне захоплення якоїсь обережної дружини. Вже через самий вибір партнера цей роман здавався просто якимсь неймовірним. Бівер, цей нікчема, це загальне посміховисько, раптом злинув із нею в осяйну райську оселю. Якби після семи років бездоганного подружнього життя Бренда врешті закрутила роман із Джоком Грант-Мензісом, чи з Робіном Бізлі, чи з якимсь іншим молодиком із тих, з ким майже всім довелось раз чи двічі стрибнути в гречку,— це, безперечно, теж була б страшенно цікава, але все ж таки звичайна салонна комедія. Те, що обранцем Бренди став Бівер, для Поллі, Дейзі, Анджели і всієї зграї пліткарок переносило цю пригоду в сферу поезії.

Місіс Бівер не приховувала своєї радості. «Звісно, Джон мені нічого не каже, та коли те, що я чула, правда, то це, безперечно, піде хлопцеві на користь. Звичайно, він скрізь жаданий гість, і в нього багато приятелів, але це *зовсім інше*. Я давно почувала, що йому чогось бракує, і гадаю, що дружба з такою чарівною й досвідченою жінкою, як Бренда Ласт, буде для нього корисна. У хлопця *таке* ніжне серце, але він дуже стриманий, тож цього по ньому зовсім не помітно. Сказати правду, я відчула *щось* іще минулого тижня і подумала, що мені краще поїхати кудись на кілька днів. Якби я лишилася дома, у них, може, так нічого й не вийшло б. Він такий несміливий і потайний, навіть зі мною... Я накажу, щоб шахи підлагодили й сьогодні ж відіслали до вас додому. Дякую вам».

І вперше в житті Бівер відчув себе людиною цікавою, мало не поважною. Жінки пильніше придивлялись до нього, розмірковуючи, чого ж вони в ньому не добачили; чоловіки поводитися з ним як із рівним, ба навіть як із щасливим суперником. «Як це йому так поталанило?» — мабуть, питали вони себе, однак тепер, коли він заходив до Брет-клубу, для нього звільняли місце коло стойки й казали: «Здоров! Хильнемо по одній?»

Бренда дзвонила Тоні вранці і ввечері. Іноді з нею розмовляв Джон Ендрю голосом пронизливим, як у Поллі Кокперс; відповідей їй він не слухав. На суботу й неділю вона приїхала в Геттон, тоді знову вернулася до Лондона, цього разу в квартиру, де фарба вже висохла, але гаряча вода ще не йшла як слід; все тут пахло новим: стіни, простирала, завіси, а від нових радіаторів куди менш приємно тхнуло гарячим залізом.

Ввечері вона подзвонила у Геттон.

— Я говорю з квартири.

— А-а...

— *Любий*, не будь такий байдужий. Я просто в захваті.

— Ну і як там?

— Зараз тут пахне по-всякому, і ванна гуде якось чудно, і, коли відкрутиш гарячий кран, він сичить — і більш нічого, і з холодного крана весь час капає вода, геть іржава, і в шафі заїдає дверцята, а завіси не затягуються, і вуличний ліхтар заважає спати цілу ніч... і все-таки це *чудесно*.

— Та невже!

— Тоні, облич! Тут усе таке цікаве — і вхідні двері, і ключ, і все-все... І хтось прислав мені сьогодні цілий оберемок квітів — їх просто нікуди ставити, тут немає ваз, тож доводиться тримати їх у тазі. Це не ти їх прислав, правда ж?

— Та... взагалі-то я.

— *Любий*, а я сподівалася... Отакий ти завжди.

— Три хвилини минуло.

— Треба кінчати.

— Коли ти приїдеш?

— Дуже скоро. На добраніч, серденько.

— Набалакались нарешті, — сказав Бівер.

Поки вона розмовляла, їй весь час доводилося затуляти рукою телефон, який Бівер жартома погрожував роз'єднати.

— Правда, дуже мило, що Тоні прислав мені квіти?

— Ну, Тоні взагалі такий хороший...

— Не дуже цим переймайся, любчику, бо ти йому зовсім не до вподоби.

— Справді? А чому?

— Бо ти нікому не подобаєшся, тільки мені. Затям це собі... Та я й сама не збагну, що я в тобі такого побачила.

Бівер з матір'ю збиралися поїхати на різдво до родичів у Ірландію. Тоні з Брендю святкували різдво в Геттоні, в сімейному колі: Марджорі з Алленом, Брендина мати, тітка Тоні Френсіс і дві родини зубожілих Ластів, покірливих і смиренних жертв права первородства, для яких Геттон важив так само багато, як і для Тоні. У дитячій кімнаті ставили маленьку ялинку для Джона Ендрю, внизу, у залі — велику, її прикрашали зубожілі Ласті і засвічували на півгодини після чаю (коло неї ставало двоє лакеїв з мокрими губками на тичках гасити свічки, що хилилися набік і загрожували пожежею). Подарунки роздавали всім слугам — більш чи менш цінні, відповідно до їхнього рангу — і всім гостям (чеки — для зубожілих Ластів). Аллен завжди привозив великий паштет з гусячої печінки — свій улюблений делікатес. Усі пооб'їдалися і надвечір, коли мали роздавати подарунки, трохи обважніли; гостям розливали срібним черпаком запалене бренді; гучно ляскали хлопавки; не бракувало ні паперових капелюхів, ні кімнатних фейерверків, ні девізів<sup>1</sup>. Цього року все йшло ustalеним звичаєм; здавалось, ніщо не загрожувало миру й добробуту цього дому. Прибули хористи і проспівали різдвяні гімни на хорах із смолистої сосни, а тоді досхочу поналивалися пуншем із солодким печивом. Священик прочитав свою щорічну різдвяну проповідь. Парафіяни завжди слухали її з особливою втіхою. «Важко повірити, що настало різдво,— почав він, лагідно поглядаючи на свою паству, що бухикала в шарфи і розтирала задубілі пальці у вовняних рукавичках.— Замість веселого вогню в каміні й щільно затушкованих від заметілі вікон ми бачимо палюче проміння чужоземного сонця, замість любих облич наших рідних і близьких ми бачимо безтямні погляди поневолених, хоч і вдячних нам поган. Замість сумирного вола і віфлеемського віслюка,— вів далі священик, трохи плутаючись у порівняннях,— коло нас живе лютий тигр і екзотичний верблюд, лукавий шакал і могутній слон...» — і так далі, сторінка за сторінкою збляклого письма. Свого часу ці слова зворушували зачерствілі серця багатьох бувалих кавалеристів, і, слухаючи їх знову,— а відколи містер Тендріл очолив їхню парафію, Тоні чув їх з року в рік,— Тоні, та й більшість його гостей сприймали їх як невід'ємну приналежність різдва, без якої годі обійтися.

<sup>1</sup> Ласощі в паперових обгортках із повчальними висловами.

«Лютий тигр і екзотичний верблюд» у їхній сім'ї не сходили з язика і частенько фігурували в різних іграх.

Ті ігри були для Бренді найтяжчим випробуванням. Вона страшенно нудилася, і, коли розігравали шаради, їй досі було незручно дивитися на перерядженого Тоні. Ще дужче вона боялась, що її нехіть може здатися зубожілим Ластам виявом пихи. Цей страх, хоч вона про те й не здогадувалася, був даремний, бо чоловіковим родичам ніколи й на думку не спадало почувати до неї щось інше, крім родинної приязні і деякої поблажливості,— адже вони вважали, що як Ласти мають у Геттоні більше прав, ніж вона. Тітка Френсіс, жінка прониклива і в'їдлива, одразу збагнула, в чім річ, і спробувала заспокоїти її: «Дитино моя, уся ця делікатність ні до чого: тільки багаті розуміють, яка прірва лежить між ними і бідняками»,— але почуття незручності не розвіювалось, і вечір за вечором вона з волі родичів виходила з кімнати, ставила запитання й відповідала на них, брала участь у грубуватих розвагах, грала у фанти, малювала картинки, складала вірші, перебиралась в усякі костюми, тікала від переслідувачів і ховалась у шафах. Різдво припало на п'ятницю, тож гості засиділись у них з четверга до понеділка.

Із почуття самозбереження Бренда заборонила Біверові писати їй чи прислати подарунок; вона була певна: все, що вийде з-під його пера, уразить її своєю мізерністю, та все-таки вона нетерпляче очікувала пошту, сподіваючись, що він не послухається її. Вона послала йому до Ірландії перстень із трьох переплетених золотих і платинових пружків. Не минуло й години після того, як вона відіслала замовлення, а Бренда вже пошкодувала за своїм вибором. У вівторок надійшов подячний лист від Бівера.

«Люба Брендю,— писав він,— велике тобі спасибі за гарненький різдвяний подарунок. Можеш уявити собі, як я зрадів, побачивши рожеву шкіряну коробочку, і як здивувався, відкривши її. Дуже мило, що ти прислала мені такий гарненький подарунок. Велике тобі спасибі ще раз. Сподіваюсь, у вас зібралася весела компанія. Тут досить-таки нудно. Вчора всі їздили на полювання. Я поїхав тільки на збір. Полювання було не дуже вдале. Мама теж тут, вона вітає тебе. Ми поїдемо додому завтра чи післязавтра. Мама застудилась...»



Внизу сторінки лист уривався. Бівер писав його перед обідом, а потім сунув у конверт, так і забувши дописати.

В нього було зовсім школярське письмо, великі літери із широкими проміжками між рядками.

Бренда показала листа Марджорі — та ще гостювала в Геттоні.

— Мені нема на що нарікати,— сказала вона.— Він ніколи не вдавав, ніби закоханий у мене до нестями. Та й подарунок якийсь недоречний.

Тоні дратувався через майбутній візит до Анджели. Він страшенно не любив виїздити з дому.

— Не їдь, любий. Я все залагоджу.

— Ні, я поїду. Я не так часто бачився з тобою останні три тижні.

Всю середу вони були самі. Бренда, як тільки могла, впадала коло Тоні, і йому полегшало на серці. Цього разу вона була з ним дуже ніжна і навіть майже не дразнила його.

У четвер вони поїхали на північ, до Йоркширу. Бівер був уже там. Тоні натрапив на нього у перші ж півгодини й пішов нагору повідомити цю новину Бренді.

— Зараз я тебе здивую,— сказав він.— Знаєш, кого я тут зустрів?

— Кого?

— Нашого давнього знайомого Бівера.

— Що ж тут такого дивного?

— Ну все-таки. Просто я зовсім забув про нього. Як ти гадаєш, він і Анжелі послав телеграму?

— Та мабуть.

Тоні здавалося, що Бівер тут нудиться, і він поведився з ним якнайпривітніше.

Він сказав:

— Відколи ми бачилися з вами, сталося стільки всяких змін. Бренда найняла квартиру в Лондоні.

— Я знаю.

— Звідки?

— Бачте, квартиру їй підшукала моя мати.

Тоні страшенно здивувався і став вичитувати Бренді:

— Ти не сказала мені, хто знайшов для тебе квартиру. Якби я знав це, то, мабуть, так легко б не погодився.

— Авжеж, любий, тому я тобі й не сказала.

Половина гостей не розуміли, як сюди потрапив Бівер, для решти це не було таємницею. Через це Бренда з Бівером бачилися значно менше, ніж якби були просто знайомі; Анджела навіть сказала чоловікові:

— Мабуть, даремно ми його запросили. Так важко щось угадати наперед.

Бренда не заводила мови про незакінчений лист, проте вона помітила, що Бівер носить перстень і навіть узяв собі за звичку, розмовляючи, крутити його на пальці.

Напередодні Нового року вони їздили в гості до сусідів. Тоні поїхав рано, і Бівер з Брендю верталися додому разом на задньому сидінні машини. Назавтра за сніданком Бренда сказала Тоні:

— Під Новий рік я дала собі обітницю.

— Може, більше сидіти дома?

— Та ні, якраз *навпаки*. Послухай, Тоні, це серйозно. Я, мабуть, піду на якісь курси абощо.

— Сподіваюся, в тебе не масажист на думці. Я гадав, що з цим уже покінчено.

— Ні, щось на взірєць економіки. Бачиш, я ж тепер, власне, *анічогісінько* не роблю. Навіщо вдавати, ніби Джонові якась користь із мене, у домі все робиться само собою. От я й подумала, що мені пора знайти собі *якесь діло*. Ти раз у раз кажеш, що хотів би балотуватися в парламент. Так от, якби я прослухала курс лекцій з економіки, то змогла б допомагати тобі, писала б для тебе промови тощо — як Марджорі, коли Аллен балотувався від Клайду. У Лондоні при університеті читають усілякі лекції для жінок. Тобі не здається, що це непогана ідея?

— Принаймні краща, ніж масажист,—погодився Тоні. Так почався Новий рік.

## Розділ третій

### ТОНІ ВАЖКО

#### I

У Брет-клубі між дев'ятою і десятою годиною частенько можна побачити чоловіків у фраках і білих краватках, що з понурим виглядом самотньо сидять за розкішною вечерею. Це ті, хто в останню хвилину лишився без своїх дам. Просидить такий нещасливець хвилин із двадцять десь у фойє ресторану, з надією поглядаючи на обертові двері і раз у раз то витягаючи годинника, то замовляючи коктейль, аж поки нарешті підійде швейцар.

і повідомить: дзвонила запрошена ним дама і просила переказати, що ніяк не може прийти. Тоді він їде до Брет-клубу, сподіваючись застати там когось із приятелів, але здебільшого з якимсь похмурим задоволенням пересвідчується, що в клубі безлюдно або повно незнайомих. Отож він примошується десь під стіною і обпивається та об'їдається донесхочу, понуро втупившись у столик червоного дерева.

Саме в такому настрої і з такої причини якимось надвечір у середині лютого з'явився в клубі Джок Грант-Мензіс.

— Хтось є?

— Сьогодні дуже тихо, сер. У їдальні сидить містер Ласт.

Джок знайшов Тоні в кутку. Тоні був у буденній одежі; на столику й на стільці поряд були навалені газети й журнали, один журнал лежав розгорнутий перед Тоні. Він уже наполовину впорався з вечерею і на три чверті з пляшкою бургундського.

— Привіт!— сказав Тоні.— Що, підманули? Сідай до мене.

Джок давно вже не бачився з ним і тепер трохи збентежився: як і всі приятелі Тоні, він не раз запитував себе, що в того на серці і чи багато йому відомо про Бренду та Бівера. Та все-таки він підсів до нього.

— Підманули тебе?— знов запитав Тоні.

— Еге ж. Ця хвойда не швидко діжде, щоб я її знов запросив.

— Краще випий. Я вже тут трошки хильнув. Добряча штука.

Вони допили бургундське і замовили ще пляшку.

— Я приїхав на ніч,— сказав Тоні.— Зупинився тут.

— У тебе ж, здається, є квартира?

— То Брендина квартира. Удвох там тісно... Ми пробували один раз — нічого не вийшло.

— Що вона робить сьогодні ввечері?

— Пішла кудись у гості. Я не сповістив її, що приїду. Вийшло все по-дурному, але, знаєш, мені остобісіло нідіти самому в Геттоні, от я й подумав, що непогано було б з'їздити до Брендни — та зразу й махнув сюди. Таку дурницю встругнув! Міг би здогадатися, що вона напевне йде кудись у гості... Вона нізащо не підведе нікого... Отакі справи... Вона обіцяла подзвонити сюди трохи пізніш, якщо їй пощастить утекти.

Вони все пили. Говорив здебільшого Тоні:

— І вигадала ж таке — вивчати економіку. Нізачо б не подумав, що це надовго, але, здається, вона таки взялася по-справжньому... Зрештою, воно й непогано. Знаєш, їй, правду кажучи, майже нічого робити в Геттоні. Певна річ, вона скоріше помре, ніж признається в цьому, та мені здається, що іноді вона трохи нудилася. Як не крути, а так воно виходить, що Брендта таки, мабуть, знудилась... А втім, я певен, що й від економіки вона теж знудиться з часом... Та хай там як, а поки що вона в гарному настрої. До нас тепер у суботу й неділю наїздить повно гостей... Мені б хотілося, щоб і ти, Джоку, завітав до нас ближчим часом... Я щось ніяк не знайду спільної мови з Брендтиними гостями.

— Вони що, з економічних курсів?

— Ні, просто якісь зовсім чужі мені люди. Здається, їм зі мною нудно. Як не крути — виходить, що таки нудно. Вони називають мене «стариганом». Джон якось почув.

— Ну, це вони просто так, по-дружньому.

— Авжеж, по-дружньому.

Вони допили бургундське й узялись до портвейну. Трохи перегода Тоні обізвався знову:

— Слухай, приїдь у цю суботу, гаразд?

— А чого ж. Приїду!

— Мені б дуже хотілося, щоб ти вибрався до нас. Я тепер рідко бачусь із давніми друзями... У нас, звичайно, буде повно гостей, але ж це тобі не завадить, правда?.. Ти ж товариський хлопець, Джоку... Тебе люди не дратують... А мене дратують просто до нестями.

Вони вихилили ще по келишку портвейну. Тоні сказав:

— Бачиш, у нас малувато ванних кімнат... та ти й сам знаєш: ти ж раніше часто приїздив до нас. Не те що ці нові знайомі — вони вважають мене занудою... Ти ж не вважаєш мене занудою, правда?

— Ні, старигане.

— Навіть коли я отак набрався?.. Ванні кімнати я б улаштував. Усе вже було підготовлено. Чотири нові ванні кімнати. Один чоловігя навіть план був накреслив, коли це Бренді закортіло тієї квартири, тож із ванними з міркувань економії доведеться зачекати... Чиста комедія! Через Брендину економіку нам довелося вдатись до економії.

— Авжеж, комедія! Хильнімо ще портвейну!

Тоні сказав:

— Щось ти сьогодні розкис.

— Ще б пак! Ці кляті свині зовсім мене замучили. Виборці все пишуть і пишуть.

— Я теж був розкис, просто-таки *геть* розклеївся, а тепер наче вже відлягло від серця. Найкраще в такому разі — це добряче хильнути. От я й хильнув, і все як рукою зняло... Мені було з біса прикро: приїхав до Лондона, а мене й бачити не хочуть. Чиста комедія! Ти розклеївся, бо тебе підвела твоя дама, а я — через те, що моя не хоче когось підводити.

— Еге, комедія!

— А знаєш, я вже давно розклеївся... вже кілька тижнів... А чи не хильнути нам ще коньяку?

— А чом би й ні? Зрештою, на світі є не самі лише жінки та свині.

Вони хильнули коньяку, і Джок трохи повеселішав.

Раптом до їхнього столика підійшов посильний:

— Доручення від леді Бренди, сер.

— Гарзд, піду поговорю з нею.

— Дзвонила не леді Бренда, сер. Хтось подзвонив за її дорученням.

— Піду поговорю з нею.

Тоні зійшов у вестибюль до телефону.

— Серденько,— сказав він.

— Це містер Ласт? Я маю щось переказати вам від леді Бренди.

— Добре, з'єднайте мене з нею.

— Вона не може говорити з вами, вона тільки просила переказати вам, що, на жаль, ніяк не зможе зустрітись з вами сьогодні. Вона дуже стомилась і поїхала додому відпочити.

— Перекажіть їй, що я хочу поговорити з нею.

— Перепрошую, сер, але це неможливо. Леді Бренда вже лягла спати. Вона дуже стомилась.

— Дуже стомилась і лягла спати?

— Так.

— Але ж я хочу поговорити з нею.

— На добраніч,— почувся в трубці.

— Стариган налигався,— сказав Бівер, поклавши трубку.

— О господи! Мені страшенно прикро. Та що вдієш,

коли він припхався без попередження! Треба його провчити, щоб більше не викидав таких коників.

— І часто він отак?

— Ні, це щось новеньке.

Задзвонив телефон.

— Як ти гадаєш, це знову він? Мабуть, краще я візьму трубку.

— Я хочу поговорити з леді Брендою Ласт.

— Тоні, любий, це я, Бренда.

— Якийсь йолоп сказав, що мені не можна поговорити з тобою.

— Я попросила подзвонити тобі звідти, де я обідала. Ну як ти там, дуже весело?

— З біса тоскно. Я тут із Джоком. Його геть засмикали із свиньми. Можна, ми приїдемо до тебе?

— Ні, ні, любий! Тільки не зараз! Я страшенно стомила і лягаю спати.

— Ну, то ми їдемо до тебе.

— Тоні, а ти не хильнув трошечки?

— Надудлився по саме нікуди. Ми з Джоком зараз приїдемо.

— Тоні, я *не дозволяю*. Ти чуєш? Я не хочу, щоб ви тут збили бешкет. Цей будинок уже й так має погану репутацію.

— Ми з Джоком пустимо ту репутацію за вітром, дай нам тільки приїхати.

— Тоні, послухай! Будь ласка, не приїзди сьогодні! Будь слухняним хлопцем і лишайся в клубі. Ну *прошу тебе!*

— Ми зараз же їдемо!— Він поклав трубку.

— О господи!— вигукнула Бренда.— Тоні просто не при собі. Подзвони до Брет-клубу, хай тобі покличуть Джока. Може, він буде розумніший.

— Я розмовляв з Брендою.

— Та я й сам здогадався.

— Вона вже дома. Я сказав, що ми завітаємо до неї.

— Чудово! Я давненько вже її не бачив. Дуже люблю Бренду.

— І я люблю. Вона славна жінка.

— Дуже славна.

— Якась дама просить вас до телефону, містере Грант-Мензіс.

— Яка дама?  
— Вона не назвалася, сер.  
Бренда сказала:  
— Джоку, що ти зробив моему чоловікові?  
— Просто він трошки хильнув.  
— Трошки? Він казна-що виробляє. Подумай, він погрожує приїхати. Я просто не витримаю його сьогодні, я зовсім виморена. Ти розумієш?  
— Аякже.  
— То вгамуй його, будь ласка, гаразд? Ти теж хильнув зайвого?  
— Тільки крапельночку...  
— Господи, чи можна ж на тебе покластись!  
— Я спробую.  
— Виходить, на тебе мала надія. Добраніч... Джоне, тобі доведеться піти. Ці бешкетники щомиті можуть удертися сюди. В тебе є гроші на таксі? Візьми в сумочці дрібних.

— Це була твоя дама?  
— Атож.  
— Ви помирилися?  
— Де там!  
— Завжди краще помиритись. От тільки хильнімо ще по чарці коньяку — і зразу ж до Бренди.  
— Ще одна чарка не завадить.  
— Джоку, правда ж, тобі вже полегшало? Не можна розкисати. Я ось не розкисаю. То був розкис, а тепер уже в нормі.  
— Так, зараз уже все гаразд.  
— Тоді хильнімо ще по чарчині і гайда до Бренди.  
— Згода.  
Через півгодини вони упхалися в Джокову машину.  
— Слухай, бувши тобою, я б не сів за кермо.  
— Не сів за кермо?  
— Нізащо. А то ще скажуть, що ти п'яний.  
— Хто скаже?  
— А той, кого ти переїдеш. Напевне скаже, що ти п'яний.  
— А я і є п'яний.  
— Тоді не сідав би ти краще за кермо.  
— Таж такий світ іти!  
— Візьмімо таксі.

— К бісу! Я любісінько можу сісти за кермо.  
— Краще зовсім не поїдемо до Бренді.  
— Ні, це не гаразд,— заперечив Джок,— вона на нас чекає.

— Я не можу чалапати пішки хтозна-куди. Та й, поємому, їй не дуже кортить нас бачити.

— Вона буде рада, як ми завітаємо.

— Так, але ж страшенно далеко. Ходімо краще кудись-інде.

— А я хочу до Бренді. Вона славна жінка.

— Дуже славна.

— Страшенно славна.

— Візьмімо таксі та їдьмо до Бренді.

На півдорозі Джок сказав:

— Давай не поїдемо до Бренді. Їдьмо кудись-інде. Їдьмо до якогось кубла.

— Мені однаковісінько. Скажи, хай везе до якогось кубла.

— До якогось кубла,— сказав Джок, вихиливши голову з вікна.

Машина розвернулася і поїхала в напрямку Шефтсбері-авеню.

— Бренді можна подзвонити й з кубла.

— Авжеж, треба подзвонити. Вона славна жінка.

— Страшенно славна.

Машина звернула на Уордор-стріт, а тоді на Сінк-стріт — цей куточок міста мав недобру славу і був населений здебільшого азіатами.

— А знаєш, він, здається, везе нас у «Десятку».

— Невже вона ще існує?

— Я гадав, що її давним-давно зачинено.

Але вхід був яскраво освітлений і мізерний чоловічок у заяложеному кашкеті й обшитому галуном блаженському пальтечку підскочив до таксі і розчинив перед ними дверцята.

«Десятку» ще ні разу не зачиняли. Протягом життя цілого покоління, поки виростали, наче з води, інші нічні клуби з найрізноманітнішими назвами й претензіями на респектабельність і, проживши свій короткий, сповнений небезпек вік, гинули під ударами поліції чи кредиторів, «Десятка» стійко витримувала всі знегоди. Вона також зазнала переслідувань — і то дуже жорстоких. Безліч разів міські власті хотіли знищити її, скасовували ліцензію, конфіскували приміщення, весь персонал і колиш-



ня власниця, поки не померла, раз у раз потрапляли до в'язниці; в палату надходили запити, створювалися слідчі комісії, та, хоч які міністри внутрішніх справ і поліційні комісари досягали вершини могутності, а тоді безславно йшли у відставку, двері в «Десятці» завжди були гостинно відчинені з дев'ятої вечора до четвертої ранку і там завжди рікою лилося спиртне непевної якості. Привітна молода жіночка впустила їх до занехаяного будинку.

— Будьте ласкаві, підійшіться отут.

Тоні з Джоком підписалися вигаданими іменами на бланку, де було надруковано: «Я був запрошений на вечірку з випивкою у будинок № 10 на Сінк-стріт містером Чарлзом Бейбріджем».

— З вас по п'ять шилінгів.

Утримання клубу коштувало недорого; ніхто з персоналу, крім оркестрантів, не отримував платні, і вони сяк-так перебивалися, обчищаючи кишені пальт і обдурюючи п'яних. Дівчат пускали безплатно, вони лише мали дбати про те, щоб їхні кавалери щедро сипали грішми.

— Востанне, Тоні, я був тут на парубоцькій вечірці перед твоїм весіллям.

— Ти тоді добряче надудлився.

— Як хлюща.

— Знаєш, хто ще тоді надудлився? Реджі. Він поламав автомат із жувальними гумками.

— Реджі був як хлюща.

— Слухай, а ти більше не киснеш через ту дівчину?

— Та ні, вже не кисну.

— Ну, то ходімо нагору.

У танцювальному залі було досить людно. Якийсь дідуган заліз в оркестр і вдавав із себе диригента.

— А гарно в цьому кублі,— сказав Джок.— Що ми питимемо?

— Коньяк.

Ім довелось узяти цілу пляшку. Вони заповнили бланк замовлення винних заводів Монморансі й заплатили два фунти. Етикетка була з написом: «Витриманий коньяк заводу Монморансі». Офіціант приніс імбирного пива й чотири склянки. До них підсіли двоє дівчат. Їх звали Міллі та Бебз.

Міллі сказала:

— Ви надовго до міста?

Бебз попросила:

— Чи не знайдеться у вас сигарети?

Тоні танцював з Бебз. Вона спитала:

— Ви любите танцювати?

— Ні, а ви?

— Не дуже.

— Ну, то посидьмо.

Офіціант сказав:

— Ви не купите лотерейний квиток? Розігрується коробка шоколаду.

— Ні.

— Купіть один для мене,— попросила Бебз.

Джок почав називати ознаки Стандартної Свині.

...Міллі спитала:

— Ви жонатий, правда?

— Ні,— відказав Джок.

— Це зразу видно,— сказала Міллі.— І ваш приятель теж жонатий.

— Отут ви не помилились.

— Ви просто уявити собі не можете, скільки чоловіків приходять сюди поговорити про своїх дружин.

— А от він не буде.

Тоні, перехилившись через столик, виливав душу перед Бебз:

— Бачте, все лихо в тому, що моя дружина прагне до знань. Тепер вона вивчає економіку.

Бебз сказала:

— А як на мене, то дуже добре, коли жінка чимось цікавиться.

Офіціант запитав:

— Що вам подати на вечерю?

— Таж ми тільки-но повечеряли.

— А тріски не хочете? Вона в нас дуже добра.

— Що мені треба — то це подзвонити по телефону. Де у вас телефон?

— Вам справді треба подзвонити чи до вбиральні?

— Ні, подзвонити.

— Телефон нагорі, в конторі.

Тоні подзвонив Бренді. Вона довго не брала трубки.

— Слухаю,— озвалась вона нарешті,— хто говорить?

— У мене доручення від містера Ентоні Ласта і містера Джоселіна Грант-Мензіса.

— А, це ти, Тоні! Чого тобі треба?

— Ти впізнала мій голос?

— Авжеж.

— Я тільки хотів передати доручення до тебе, але ж я сам розмовляю з тобою, тож можу передати його сам, правда ж?

— Звичайно.

— Так от, ми з Джоком страшенно шкодуємо, але ми ніяк не зможемо відвідати тебе сьогодні.

— А-а!

— Я сподіваюсь, ти на нас не образишся, але у нас безліч усяких справ.

— Нічого, нічого, Тоні.

— А я тебе часом не розбудив?

— Нічого, нічого, Тоні.

— Ну, тоді на добраніч.

— На добраніч.

Тоні вернувся до столика.

— Я розмовляв з Брендюю. Здається, вона гнівається. Як ти гадаєш, мабуть, усе-таки *слід було б* заїхати до неї.

— Ми ж пообіцяли,— відповів Джок.

— Негарно підводити даму, — докинула Міллі.

— Тепер уже занадто пізно.

Без спитала:

— Ви офіцери, правда?

— Ні, а звідки ви це взяли?

— Просто мені здалося.

Міллі сказала:

— А мені більше до вподоби комерсанти. Їм завжди є що розповісти.

— Що ви робите?

— Я придумую фасони поштарських шапок,— мовив Джок.

— Отаке скажете!

— А мій приятель дресирує морських левів.

— Так я вам і повірила.

Без сказала:

— Один мій знайомий працює в газеті.

Трохи згодом Джок озвався:

— Послухай, а як же нам бути з Брендюю?

— Ти ж сказав їй, що ми не приїдемо?

— Та воно-то так... але, може, вона все ж таки *сподівається*.

— Знаєш що: піди й запитай її, чи хоче вона нас бачити, чи ні.

— Гарзд.

За десять хвилин Джок вернувся.

— Мені здалося, що вона гнівається,— доповів він,— та все одно я сказав їй, що ми не приїдемо.

— Вона напевно стомилась,— відказав Тоні.— Їй доводиться рано вставати через оту свою економіку. Мені навіть пригадується, ніби хтось казав нам сьогодні, що вона стомилась.

— Що це за паскудна риба?

— Офіціант каже, що ти її замовляв.

— Може, й замовляв.

— Я віддам їй кішці,— втрутилася Бебз.— Тут є дуже мила кицька, її звать Ожинка.

Вони трохи потанцювали. Потім Джок обізвався:

— Як ти гадаєш, може, слід би ще раз подзвонити Бренді?

— Та, мабуть, слід би. Вона начебто гнівається на нас.

— Ходімо звідси, а по дорозі подзвонимо їй.

— А хіба ви не поїдете з нами?— запитала Бебз.

— На жаль, сьогодні не можемо.

— Отакої!— вигукнула Міллі.

— Ні, ми справді не можемо.

— Ну гаразд. А як буде з платою? Ви, певно, не знаєте: ми платні партнерки,— мовила Бебз.

— Ах, пробачте, скільки з нас?

— Це вже нехай джентльмени самі вирішують.

Тоні дав їм фунт.

— Могли б трошки накинути,— сказала Бебз,— ми з вами просиділи цілих дві години.

Джок дав іще фунт.

— Приходьте ще раз, коли будете вільніші,— сказала Міллі.

— Щось мені недобре,— поскаржився Тоні, спускаючися сходами.— Я, мабуть, не дзвонитиму Бренді.

— Доручи комусь, хай їй подзвонить.

— Оце розумна думка!.. Послухайте,— звернувся Тоні до мізерного швейцара,— подзвоніть за оцим номером леді Бренді Ласт і перекажіть, що містер Грант-Мензіс і містер Ласт, на превеликий жаль, ніяк не зможуть завітати до неї сьогодні ввечері. Запам'ятали?

Він тицьнув швейцарові півкрони, і вони поточилися крізь двері надвір.

— Тепер Бренді вже не буде на що нарікати.

— Знаєш, що я зроблю? Я йтиму тією вулицею, тож спробую подзвонити біля дверей— може, вона ще не спить, чекає на нас.

- Неодмінно подзвони! Ти справжній друг, Джоку.
- Я дуже люблю Брендю... Славна жінка!
- Страшенно славна!.. Ох, як мені зле.

Тоні прокинувся о восьмій годині ранку, скрушно перебираючи в пам'яті уривчасті спогади про минулий вечір. Чим більше він пригадував, тим ганебнішою здавалась йому його поведінка. О дев'ятій він скупався і випив чаю. О десятій його стали гризти сумніви, чи слід подзвонити Бренді. Нарешті вона подзвонила йому сама, поклавши край його мукам.

- Тоні, ну як ти себе почувашь?
- Жахливо. Я вчора нахлебтався по саму зав'язку.
- Це правда.
- Та ще мені страшенно соромно.
- І не дивно.
- Я не дуже виразно все пам'ятаю, але, здається, ми з Джоком таки добряче тобі набридали.
- І це правда.
- Ти дуже гніваєшся?
- Вчора гнівалась дуже. Тоні, ну що вам стукнуло в голову, двом дорослим чоловікам?
- Нам так кисло на серці було.
- Боюся, що сьогодні вам іще кисліше. Оце щойно принесли коробку білих троянд від Джока.
- Шкода, що я не здогадався.
- Ви такі діти обидва.
- То ти справді не гніваєшся?
- Та що ти, серденько. А тепер мерщій вертайся додому. Завтра все буде гаразд.
- Ми з тобою не побачимось?
- На жаль, сьогодні нічого не вийде. Цілий ранок у мене лекції, а потім я йду в гості. Але я приїду в п'ятницю ввечері чи в крайньому разі в суботу вранці.
- Зрозуміло. А ніяк не можна не піти в гості або на одну з лекцій?
- Ні, любий.
- Зрозуміло. Ти просто ангел, що не гніваєшся за вчорашне.

— Нам на диво пощастило,— сказала Бренда.— Наскільки я знаю Тоні, його ще не один місяць мучитиме

сумління. Вчора він мало не довів мене до нестями, але таки варто було потерпіти. Йому так страшенно соромно, що, хоч би як я поводитись, він не те що слово всупереч сказати, а навіть *подумати* нічого не наслідиться. Та ще й бідолаха не мав від усього цього аніякісінької втіхи, і це також непогано. Хай навчиться не робити мені таких сюрпризів.

— Провчити ти добре вмєш,— мовив Бівер.

О 3.18 Тоні виліз із вагона змерзлий, стомлений і пригнічений своєю провиною. Джон Ендрю приїхав у машині зустрічати його.

— Добридень, татусю! Весело було в Лондоні? Ти ж не гніваєшся, що я приїхав на станцію, правда? Я умовив няню, щоб вона пустила мене.

— Я дуже радий бачити тебе, Джоне.

— Як мама?

— Та начебто добре. Я її не бачив.

— Ти ж казав, що їдеш побачитися з нею.

— Так, справді, але мені не пощастило. Я кілька разів розмовляв з нею по телефону.

— Ти ж можеш дзвонити їй звідси, хіба ні, татусю? Нащо ж їхати аж до Лондона розмовляти з нею по телефону? *Нащо*, татусю?

— Надто довго пояснювати.

— А ти поясни хоч трошечки... *Нащо*, татусю, скажи!

— Послухай, я стомився. Облиш свої розпити, а то я більш ніколи не дозволю тобі приїздити на станцію. Обличчя Джона Ендрю плаксиво скривилося.

— Я думав, ти будеш *радий*, що я приїхав зустріти тебе.

— Якщо ти розпускатимеш нюні, я пересаджу тебе до Доусона. Хлопцям твого віку не годиться плакати.

— А мені з Доусоном *цікавіше*,— сказав Джон, ковтаючи сльози.

Тоні крізь переговорну трубку звелів шоферові спинитись, але той не розчув. Тоні повісив трубку назад на гачок, і далі вони їхали мовчки. Джон Ендрю притисся обличчям до скла і тихенько пхикав. Коли вони приїхали додому, Тоні сказав:

— Няню, надалі я забороняю Джонові їздити на станцію без дозволу.— мого чи леді Бренді.

— Авжеж, сер, я й сьогодні не пустила б його, але ж він так просився. Ходімо, Джоне, швиденько скидай пальто. Господи, де ти подів свій носовичок?

Тоні пішов до бібліотеки й сів на самоті біля каміна.

«Двоє дорослих тридцятирічних чоловіків,— картав він себе,— поводитися, як хлопчаки, що вирвалися на один вечір з коледжу: перепилися, як свині, набридали людям телефонними дзвінками, витанцьовували з повіями в «Десятці»... А Бренда після всього була ще така лагідна зі мною — це мені як ніж у серце».

Він трохи задрімав, а тоді пішов нагору переодягтися.

За обідом він сказав:

— Емброузе, надалі, якщо я обідатиму сам, подавайте мені обід до бібліотеки.

Потім він сів з книжкою коло вогню, але читати не зміг. О десятій, перше ніж піти нагору, він розкидав поліна в каміні, зачинив вікна і вимкнув світло. Цю ніч він проспав у порожній Брендиній кімнаті.

## II

Так минула середа; у четвер Тоні вже зовсім оклигав. Вранці він їздив на засідання ради графства. Після обіду він пішов на ферму, поговорив з управителем про нову модель трактора. А тоді вже можна було казати собі: «Завтра в цю пору Бренда і Джок будуть тут». Він пообідав біля каміна в бібліотеці. Від дієти він відмовився кілька тижнів тому. («Емброузе, коли я сам, мені не потрібен цілий обід. В майбутньому хай для мене готують тільки дві страви»). Він переглянув рахунки, принесені управителем, і ліг спати, кажучи собі: «Коли я прокинусь, уже буде п'ятниця».

Проте вранці надійшла телеграма від Джока:

«П'ятницю не зможу їду виборців можна через два тижні».

Тоні відповів телеграмою:

«Радий коли хочеш завжди дома».

«Напевне, помирився зі своєю коханою»,— вирішив Тоні.

Надійшла також записка від Бренди, написана олівцем:

«Приїду в суботу з Поллі й приятелькою Поллі, Веронікою, в машині П. Може, й Дейзі. Покоївки і багаж поїздом 3.18. Попередь, будь ласка, Емброуза та місіс Моссоп. Для Поллі треба приготувати

«Ліонес»<sup>1</sup>, ти знаєш, як вона любить комфорт. Вероніку можна примістити будь-де — тільки не в «Галахаді». Поллі каже, що вона дуже весела людина. Приїде також місіс Бівер — прошу тебе, не гнівайся, це діловий візит: вона сподівається, що зможе якось дати лад малій вітальні. Покоївку везе тільки Поллі, і шофер у неї. До речі, з наступного тижня Грімшо залишиться в Геттоні, скажи місіс Моссоп. Надто складно й дорого наймати їй у Лондоні помешкання. Правду кажучи, я взагалі могла б обійтися без неї, як ти гадаєш? Тільки хто ж мені шитиме? Страшенно хочу бачити Джона. Всі вертаються назад у суботу ввечері. Любий, не впивайся. Прощу тебе.

\*\*\*\*\* Б.»

У п'ятницю Тоні не знаходив, чим себе зайняти. Листи він усі понаписував до десятої години. Пішов на ферму, але там йому не було чого робити. Обов'язки, що раніше здавались йому такими численними, тепер забирали незначну частину дня: він і сам не усвідомлював, як багато годин досі проводив з Брендою. Він подивився, як Джон їздить верхи у загороді. Хлопчик видимо затаїв на нього образ у після сварки в середу. Коли Тоні заплескав у долоні після вдалого стрибка, Джон сказав:

— Він іще краще вміє стрибати.— А тоді запитав:— Коли мама приїде?

— Тільки завтра.

— А-а.

— Сьогодні після обіду мені треба з'їздити в Літл-Бейтон. Хочеш поїхати зі мною? Може, побуваємо на псарні.

Джон уже кілька місяців канючив, щоб його взяли туди.

— Ні, дякую,— відповів він,— я хочу домалювати картинку.

— Ти можеш домалювати її іншим разом.

— А я хочу сьогодні.

Коли Тоні пішов, Бен мовив:

— Ти чого огризаєшся на батька? Ти ж із самого різд-ва в'язнув до нього, щоб повіз тебе на псарню.

— З *ним* я не хочу.

---

<sup>1</sup> В легендах про короля Артура село поблизу Корнуолла; за переказом, його поглинуло море.



— Ах ти ж байстрюк невдячний, хіба годиться так казати про батька!

— А тобі не слід при мені лягтися байстрюком, няня казала.

Отож Тоні поїхав сам до Літл-Бейтона — йому треба було порадитися про дещо з полковником Брінком. Він сподівався, що Брінки запросять його погостювати в них, але полковник з дружиною самі були запрошені кудись на чай, і надвечір він вернувся до Геттона.

У парку стелився по землі легенький туман; вежі й зубчасті стіни Геттона бовваніли сірими силуетами; кочегар спускав прапор на головній вежі.

— Брендю, бідолашечко, яка жахлива кімната! — вигукнула місіс Бівер.

— Ми майже не заходимо сюди, — холодно мовив Тоні.

— Ще б пак, — докинула жінка, котру звали Веронікою.

— А по-моєму, вона не така вже й погана, — сказала Поллі, — хіба що трохи старомодна.

— Бачте, — пояснювала Бренда, не дивлячись на Тоні, — мені потрібна хоч *одна* пристойна кімната внизу. Тепер у нас тільки кімната для курців та бібліотека. Вітальня величезна, за неї я боюсь і братися. Мені б хотілося мати віталеньку, де мені було б зручно. Як ви гадаєте, тут вийде щось путяще?

— Але ж, любонько, вона такої чудернацької форми, — сказала Дейзі, — та ще цей камін — скажи, із чого він зроблений, з рожевого граніту? І все оце ліплення та панелі. Тут *усе* нікуди не годиться. Таке страшенно похмуре.

— Я дуже добре уявляю собі, що потрібно Бренді, — мовила місіс Бівер трохи стриманіше, — і, по-моєму, це цілком можливо. Я все обміркую. Як сказала Вероніка, форма, певна річ, обмежить нас... але, знаєте, на мою думку, найдоцільніше буде зовсім на неї не зважати і придумати щось таке, що визначало б *весь* стиль кімнати. Ви мене розумієте?.. Припустімо, ми обшиємо стіни білими хромованими панелями, а підлогу застелемо килимом з овечих шкур... Боюся тільки, що це обійдеться дорожче, ніж ви розраховували...

— А я б тут усе в повітря висадила,— сказала Вероніка.

Тоні пішов, щоб не заважати їхній розмові.

— Ти справді хочеш, щоб місіс Бівер узялася за малу вітальню?

— Тільки коли ти згоден, любий.

— Ти уявляєш собі, який це вигляд матиме — хромовані панелі?

— О, це тільки так, перша думка.

Тоні ходив туди й сюди, з «Мордреда» до «Гіневри» і знов до «Мордреда», як звичайно, коли вони одягалися до обіду.

— Слухай,— сказав він, вертаючись із жилетом,— ти ж завтра не поїдеш, правда?

— Доведеться.

Він пішов у «Мордред» по краватку, приніс її до Бренді й сів перед дзеркалом зав'язати.

— До речі,— мовила Бренді,— як ти гадаєш, чи варто нам тримати Грімшо? По-моєму, це тільки гроші переводити.

— Ти завжди казала, що не можеш обійтися без неї.

— Так, але відколи я живу в квартирі, усе стало багато простіше.

— Живеш? Серденько, ти говориш так, ніби оселилася там назавжди.

— Будь ласка, посунься на хвилинку, любий. Мені нічого не видно.

— Бренді, скільки часу ти ще збираєшся вивчати економіку?

— Хто? Я? Не знаю.

— Невже ти не можеш сказати хоч приблизно?

— Ти просто не уявляєш собі, скільки мені ще треба вивчити. Коли починали, я тяглася в хвості.

— Бренді...

— А тепер біжи вдягни піджак. Всі, напевне, вже зібралися вниз.

Ввечері Поллі й місіс Бівер грали в триктрак. Бренді й Вероніка, вмостившись на канапі, шили й балакали про рукоділля. Час від часу жінки заводили спільну розмову; за звичкою, вони раз у раз переставляли склади в словах, збиваючись на якийсь злодійський жаргон, якого Тоні не розумів. Він з книжкою в руках сидів осторонь гурточка, коло іншої лампи.

Пізніше, коли всі піднялися нагору, гості зібралися в Брендиній кімнаті побалакати перед сном. Крізь двері туалетної до Тоні долинав приглушений сміх. Вони закип'ятили воду в електричному чайнику і гуртом пили се-доброль.

Нарешті, усе ще пересміюючись, вони розійшлися, і Тоні пішов до Бренди. В кімнаті було темно, та, почувши його ходу й побачивши світлий чотирикутник відчинених дверей, Бренда ввімкнула лампочку в головах.

— Чого тобі, Тоні?

Вона лежала в ліжку, голова її глибоко поринала в подушці, обличчя блищало від туалетного молока; гола рука, яку вона простягла до вимикача, знов упала на шовкову ковдру.

— Чого тобі, Тоні? — сказала вона. — Я вже засинала.

— Дуже стомилась?

— Угу.

— Дати тобі спокій?

— Я така виморена... та ще Поллі напоїла мене цим дурманом.

— Ну що ж... добраніч.

— Добраніч... Ти ж не сердишся, правда?.. Така виморена.

Він підійшов до ліжка і поцілував її; вона лежала нерухомо з заплющеними очима. Потім вимкнув світло й вернувся до туалетної.

— Я сподіваюсь, леді Бренда не захворіла?

— Та ні, спасибі вам, просто їй трохи нездужається. Знаєте, вона страшенно виморюється за тиждень у Лондоні, і в неділю їй хочеться відпочити.

— А як високі наукові студії?

— Та, здається, все гаразд. Поки що її запал не охолов.

— Чудово. Скоро ми всі будемо звертатись до леді Бренди з економічними питаннями. Але ви з Джоном, мабуть, нудьгуєте без неї?

— Та певне.

— Прошу, передайте їй моє найщиріше вітання.

— Передам з радістю. Дякую вам.

Тоні зійшов з паперті, і, за звичкою, подався до оранжереї; він вибрав гарденію для себе і п'ять майже чорних гвоздик для дам. Коли він підійшов до дверей кім-

пати, де вони сиділи, назустріч йому пролунав вибух сміху. Він зупинився на порозі ні в сих ні в тих.

— Заходь, любий, не зважай на нас. Ми просто засперечалися, якого кольору в тебе буде бутоньєрка, і ніхто не вгадав.

Усе ще сміючись, вони попрішпилювали квітки до суконь; не сміялася тільки місіс Бівер.

— Коли ви купуєте живці чи насіння, звертайтеся до мене,— сказала вона.— Ви, мабуть, не знаєте: я цим під-торговую потроху... Всілякі рідкісні квіти. Я добуваю всякі такі речі для Сільвії Ньюпорт та ще для декого.

— Поговоріть з моїм старшим садівником.

— Сказати правду, я вже поговорила з ним уранці, коли ви були в церкві. Він, здається, все зрозумів.

Вони поїхали рано, щоб устигнути в Лондон на обід. У машині Дейзі сказала:

— Це якийсь страхіття, а не будинок.

— Тепер ви розумієте, як я намучилась за ці роки.

— Біднесенька моя Брендю,— мовила Вероніка і, відшпилівши гвоздику, викинула її за вікно.

— Знаєш,— жалілася Брендю наступного дня,— я маю з Тоні *стільки* клопоту.

— Що ж він виробляє? — запитала Поллі.

— Поки що нічого особливого, але я бачу, він страшенно нудиться сам у Геттоні.

— На твоєму місці я б не дуже тим журилась.

— А я й не журюся. Але уяви собі, що він раптом почне пиячити абощо. Це дуже ускладнило б усе.

— По-моєму, він на таке нездатний... А втім, треба підсунути йому якусь жіночку.

— Якби ж то пощастило... Але кого?

— Ну, в нас же є наша славна Сібіл.

— Серденько, він же знає її змалечку.

— Ну, тоді Сукі де Фуко-Естергазі.

— Американки його дратують.

— Та вже якусь підшукаємо.

— Лихо в тому, що він так до мене звик. Міняти цю звичку йому буде важко... До речі, що краще: щоб вона була схожа на мене чи не схожа?

— По-моєму, краще, щоб не схожа, але так зразу не вгадаєш.

Вони обмірковували проблему до найменших дрібниць.

### III

Бренда писала:

«Любий Тоні!

Пробач, що я не писала і не дзвонила, але я геть загрузла в біметалізмі. Страш. складно.

Приїду в суботу — знову з Поллі. Рада, що вона їде до нас удруге — виходить, «Ліонес» не така паскудна кімната, як решта.

Приїде також одна чарівна жінка, я з нею подружилася і хочу, щоб ми її пригріли. В неї було *жахливе* життя, вона мешкає в одному домі зі мною. Звуть її Дженні Абдул Акбар. Сама вона біла, але була одружена з африканцем. Нехай вона тобі все розповість. Мабуть, вона приїде поїздом 3.18. Закінчую, час на лекцію.

Дивись не дуже там заглядай у чарку.

\*\*\*\*\* Бренда

Учора ввечері бачила Джока в «Кафе де Парі» із якоюсь зухвалою блондинкою. Хто вона?

У Джипа, Джина, чи як його там, — ревматизм, і Марджорі страш журиться. Вона боїться, що йому повикручує задні лапи, але Кратвелл не схотів, щоб його приводили до нього. Така падлюка! Марджорі йому стільки пацієнтів поприсилала!»

— А ти *певна*, що Дженні вдасться його улестити?

— Важко сказати, — відповіла Поллі. — У мене від неї все нутро вивертає, але ж вона як учепиться...

— Татусю, мама сьогодні приїде?

— Приїде.

— А ще хто?

— Дама на ім'я Абдул Акбар.

— Яке дурне ім'я. Вона чужоземка?

— Не знаю.

— Зветься вона не по-нашому, правда ж, татусю? Як ти гадаєш, вона хоч трохи вміє по-англійському? А вона чорна?

— Мама каже, що ні.

— А-а... А хто ще?

— Леді Кокперс.

— Мавпяча графиня? Знаєш, вона нітрохи не схожа на мавпу, хіба що з лица, та й, по-моєму, в неї немає

хвоста, я зовсім зблизька придивлявся.. хоч, може, вона його сховала між ногами. Як ти гадаєш, татусю?

— Я б нітрохи не здивувався.

— Це ж *страшенно* незручно.

Тоні з Джоном знов були друзями, але цей тиждень дався їм узнаки.

За планом Поллі Кокперс, вони мали приїхати до Геттона десь надвечір.

— Дамо Дженні змогу взятися до діла,— сказала вона.

Отож вони з Брендою вирушили з Лондона, коли Дженні вже була на півдорозі до Геттона. День був холоднючий, раз у раз зривався дощ. Рішуча жіночка куталася в плед, поки машина не підїхала до брами. Тоді вона відкрила сумочку, відкинула вуальку, струснула зайву пудру з пушка й причепурилася. Гострим рожевим язиком вона злизала з пальця рештки рум'ян.

Тоні доповіли про її приїзд, коли він сидів у кімнаті для курців; у бібліотеці тепер удень було незатишно, бо поряд у малій вітальні майстри з грюкотом обдирали ліплення зі стелі.

— Принцеса Абдул Акбар.

Він підвівся їй назустріч. В обличчя йому аж лахнуло мускусом.

— О містере Ласт,— вигукнула вона,— який у вас чарівний старовинний будинок.

— На жаль, його дуже перебудували,— відповів Тоні.

— Але сама *атмосфера!* Для мене це найбільше важить у будь-якому домі. Яка велич, який спокій! Ви, звичайно, вже давно звикли до цього. Та коли наберешся стільки лиха, як я, починаєш цінувати такі речі.

Тоні сказав:

— На жаль, Бренди ще нема. Вона приїде машиною з леді Кокперс.

— Бренда мені така *щира* подруга.— Принцеса скинула хутро, вместилася на стільчику біля каміна й звела очі на Тоні.— Можна, я й капелюшок зніму?

— Можна, можна.

Вона кинула капелюшок на канапу і струснула волоссям — воно в неї було матово-чорне й кучеряве.

— Знаєте що, містере Ласт, я зватиму вас просто Тедді. Вам це не здасться зухвальством? А ви звіть мене

Дженні. «Принцеса» надто офіційно, правда ж? І наводить на думку про лівреї з золотими галунами... Звичайно,— вела вона далі, простягаючи руку до вогню і схиляючись наперед, так що волосся впало їй на обличчя,— мого чоловіка в Марокко не називали принцом, він носив титул шейха, але для дружини шейха немає відповідного титулу, тож в Європі я називаюсь принцесою... Хоч насправді шейх — *набагато* вищий титул... Мій чоловік нащадок пророка. Вас цікавить Схід?

— Ні... так. Я хотів сказати, що я дуже мало знаю про Схід.

— А мене він так чарує. Ви повинні туди поїхати, Тедді. Я певна, вам сподобається на Сході. Я й Бренді казала.

— Мабуть, ви хочете подивитися вашу кімнату? — спитав Тоні.— Незабаром подадуть чай.

— Ні, я лишуся тут. Як гарно було б згорнутися клубочком біля каміна, і, якщо ви будете лагідні до мене, я муркотітиму, а якщо суворі — вдаватиму, що нічого не помічаю, як справжня кицька... Хочете, я замуркочу, Тедді?

— М-м... так... муркочіть собі, будь ласка, якщо вам хочеться.

— Англійці такі тактовні й делікатні. Як чудово знову опинитися серед них... серед моїх співвітчизників. Іноді, коли я озираюся на своє життя, особливо в такі хвилини, як оце зараз, коли мене оточує чарівна англійська старовина й милі люди, мое минуле здається мені жахливим кошмаром... і тоді я згадую про мої *шрами*...

— Бренда каже, ви найняли квартиру в тому самому будинку, що й вона.

— Ви справжній англієць, Тедді: соромитесь говорити про особисте, інтимне... Щоб ви знали, саме цим ви мені й подобаетесь. Мені таке любе все надійне, патріархальне, *добре* після... після всього, що я пережила.

— Ви теж вивчаєте економіку, як Бренда?

— Ні, а хіба Бренда вивчає економіку? Вона мені нічого не казала. Яка надзвичайна жінка! І де тільки в неї час береться?

— Ось нарешті чай,— мовив Тоні.— Сподіваюся, ви не відмовитеся від теплих булочок? Мало не всі наші гості додержуються дієти. А по-моєму, теплі булочки — одна з небагатьох речей, що завдяки їм можна терпіти англійську зиму.

— Булочки справді розкіш,— відказала Дженні.

Вона їла усмак і раз у раз облизувала з губів наліплі крихти та розтоплене масло. Тоні впало в око, що крапелька масла скотилась їй на підборіддя і блищить там, а вона й не помітила того. І він зітхнув з полегкістю, коли привели Джона Ендрю.

— Іди сюди, я тебе познайомлю з принцесою Абдул Акбар.

Джон Ендрю ще зроду не бачив живої принцеси; він заморожено втупив у Дженні очі.

— Ти мене поцілуєш?

Він підійшов, і вона поцілувала його в губи.

— Ой! — вискнув він, відсахнувшись і стираючи помаду.— Як гарно пахне!

— Це остання ниточка, що зв'язує мене зі Сходом,— сказала Дженні.

— У вас на бороді масло.

Вона засміялась і потяглась рукою по сумочку.

— Справді... Тедді, чого ж ви мені не сказали!

— А чому ви називаєте тата Тедді?

— Бо я сподіваюся, що ми з ним станемо добрими друзями.

— Чудна яка причина.

Джон пробув біля них із годину і весь цей час зачаровано стежив очима за Дженні.

— А корона у вас є? — допитувався він.— А як ви навчилися говорити по-нашому? А з чого оцеї великий перстень? А він дорогий? А чого у вас нігті такі червоні? А ви вмієте їздити верхи?

Вона відповідала на всі питання — часом досить загадково й видимо зважаючи на Тоні. Дістала невеличку, дуже напахчену хусточку й показала монограму на ній.

— Оце моя єдина корона... тепер,— сказала вона. Тоді розповіла, які у неї були коні — вороні, лиснючі, з вигнутими шиями, срібні вудила в піні, на лобах султани з пір'я, збруя в срібних бляшках, малинові чапраки.— А в день народження шейха...

— А хто це — шейх?

— Один дуже вродливий і дуже лихий чоловік,— поважно сказала вона.— В день його народження вершники збирались на великому майдані — в пишних убраннях, у самоцвітах, в руках довгі шаблі, на конях гарні попони. Шейх тоді сидів на троні під великим червоним балдахіном.



— А що це — балдахін?

— Та ніби дах,— пояснила вона вже ледь дратливо й повела далі знову солодким голосом: — А вершники летіли чвалом через майдан, у хмарі пилюки, вимахуючи шаблями, просто до шейха. Всім аж дух перехоплювало, бо здавалося, що вони розтопчуть шейха, та за крок чи два, отак як ти від мене, вони на повному розгоні спинали коней і зводили їх дибки — це вони вітали свого шейха.

— Хіба ж так можна! — вигукнув Джон.— Так їздити *не годиться*. Мені Бен казав.

— Таж вони найкращі вершники в світі. Це всі знають.

— Які там найкращі, коли вони *так* їздять! Це вже гірш нікуди. А вони тубільці?

— Так.

— А Бен каже, що тубільці не люди.

— Та то він, мабуть, про негрів. А наші — чисто семітського типу.

— А що це таке?

— Те саме, що євреї.

— А Бен каже, що євреї ще гірші від тубільців.

— Ох, який ти суворий до людей, хлопчику. Я теж колись була така. Але життя мене навчило, я стала по-блажливіша.

— А Бен не став,— відказав Джон.— А коли мама приїде? Я думав, вона тут, а то б я краще свою картину домальовував.

Та коли по нього прийшла няня, Джон сам здогадався підійти й поцілувати Дженні на добраніч.

— Добраніч, Джонні-пупсику,— сказала вона.

— Як ви мене назвали?

— Джонні-пупсик.

— Як ви чудно всіх прозиваєте.

Нагорі, замріяно розгрібаючи ложкою хліб у молоці, він сказав:

— Няню, а принцеса дуже гарна, правда?

Няня пирхнула.

— Кому солодке, а кому гірке.

— Вона гарніша навіть за міс Тендріл. Я ще такої гарної й не бачив... А вона прийде подивитись, як я купаюся?

Внизу Дженні говорила:

— Чудо, не дитина... Я страшенно люблю дітей. Уся

моя трагедія в них. Коли виявилось, що в мене дітей не буде, шейх тоді вперше показав свою справжню вдачу. Я ж не винна... бачте, у мене матка зміщена. Не знаю, нащо я це розповідаю вам, але почуваю, що ви мене зрозумієте. Правда ж, не варто *марнувати час на церемонії*, коли хтось тобі подобається. А я зразу бачу по людині, чи стане вона мені ширим другом...

Поллі з Брендю приїхали перед сьомою годиною. Бренда зразу пішла до дитячої кімнати.

— Ой, ма,— сказав Джон.— Там до нас приїхала така гарна дама. Попроси її, щоб прийшла й сказала мені добраніч. Няня каже, що вона не прийде.

— А татові вона сподобалась?

— Та він нічого не казав... Вона, правда, анічогісінько не тямить у конях і в тубільцях, але гарна-прегарна! Будь ласка, попроси, щоб вона прийшла.

Бренда зійшла вниз і застала Дженні з Поллі й Тоні в кімнаті для курців.

— Ти причарувала Джона Ендрю. Він не хоче лягати спати, поки ще раз тебе не побачить.

Вони вдвох піднялися сходами; Дженні сказала:

— Вони обидва страшенно милі.

— Ну, а як ви з Тоні — поладнали? Вибач, що я не встигла приїхати й зустріти тебе.

— О, він був *такий* співчутливий, такий лагідний... і такий сумний.

Вони сіли на ліжечку Джона в його спальні. Малий виліз із-під ковдри й пригорнувся до Дженні.

— Укрийся й лежи,— сказала вона,— а то ляпанців надаю.

— А дуже боляче? Давайте, я не боюся.

— Господи, ти просто чаклунка,— вигукнула Бренда.— Він ніколи такий не був.

Коли вони вийшли, няня розчинила ще одне вікно.

— Фу! Всю спальню просмерділи.

— Тобі не подобається? А *мені* так гарно пахне.

Бренда завела Поллі до «Ліонеса». То були просторі покої, обставлені меблями атласного дерева задля короля Едуарда, коли він, ще будши принцом Уельським, мав якось приїхати до Геттона на полювання, але так і не приїхав.

— Ну, виходить щось? — нетерпляче спитала вона.

— Хіба так скоро скажеш. Але я певна, що все буде гаразд.

— Вона не того зачарувала. Джон Ендрю просто без тямн від неї. Аж диво бере.

— По-моєму, Тоні важкуватий на почин. Шкода, що вона його ім'я перебрехала. Сказати їй?

— Ні, хай так і буде.

Коли вони одягались до вечері, Тоні сказав:

— Брендю, що це за чудернацька особа?

— Вона тобі не сподобалась, любий?

Розчарування й жаль у її голосі були такі виразні, що Тоні зворушився.

— Та не те щоб не сподобалася... Просто чудернацька, правда?

— Невже?.. У неї було жахливе життя.

— Та я відчув.

— Тоні, я тебе прошу, будь із нею ласкавий.

— Гарзд, гарзд. Вона єврейка?

— Не знаю. Я про це не думала. Може, й так.

Зразу після вечері Поллі сказала, що вона стомилась, і попросила Брендю посидіти з нею, поки вона роздягатиметься.

— Не заважаймо голуб'ятам,— шепнула вона за дверима.

— Ох, любонько, навряд чи з цього що вийде... Бач, у Тоні все ж таки є якийсь смак і почуття гумору.

— За вечерею вона не дуже гарно поводитилася, правда?

— Забагато балакає... Та й, зрештою, Тоні дуже звик до мене за сім років. А тут раптом такий контраст.

— Стомилась?

— Угу. Трошечки.

— Ти мене так надовго лишила на поталу цій Абдул Акбар.

— Я знаю. Вибач, любий, але Поллі як почне роздягатися... А що, жахливо було? Я б хотіла, щоб ти був до неї прихильніший.

— Але ж вона страхітлива.

— Не можна судити так суворо... У неї такі страшні шрами.

— Це вона мені сказала.

— А я сама їх бачила.

— До того ж я сподівався трохи побути з тобою.

— А...

— Брендю, ти, може, й досі сёрдишся, що я так нажуктився тоді вночі і будив тебе?

- Ні, любий. Хіба по мені видно, що я серджусь?
- Не знаю... Трошечки наче сердита... Як у тебе минув тиждень? Весело?
- Де там! Весь час над книжками. Біметалізм, сам знаєш...
- А, звісно... ну, ти, мабуть, хочеш уже спати.
- Угу... дуже стомилась. Добраніч, любий.
- Добраніч.

— Мамусю, а можна мені піти поздоровкатися з принцесою?

- Вона, мабуть, ще не встала.
  - Ма, ну дозволь, я піду зазирну. Як вона ще спить, я зразу ж піду.
  - Так я не знаю, в якій вона кімнаті.
  - В «Галахаді», пані,— підказала Грімшо, що викладала Брендине вбрання.
  - Господи, чого її там примістили?
  - Так сказав містер Ласт, пані.
  - Ну, тоді вона, мабуть, уже не спить.
- Джон вислизнув із кімнати й побіг коридором до «Галахада».

- Можна?
  - А, Джонні-пупсик? Заходь!
- Учепившись у клямку, Джон погойдався на дверях.
- Ви вже поснідали? Мама сказала, що ви, мабуть, іще спите.

— Ні, я вже давно не сплю. Бач, мене колись дуже зранено, і відтоді я часом не можу спати. Хоч яка м'яка постіль, тепер вона мені тверда.

— Ого! А де ж вас поранило? Ви в машині розбилися?

— Ні, не в машині, Джонні-пупсику, ні... Та заходь, зачиняй двері, бо холодно. Диви, в мене виноград є. Хочеш винограду?

Джон видерся на ліжко.

- А що ви сьогодні робитимете?
- Ще не знаю. Мені не сказали.
- Ну то я вам скажу. Вранці ми підемо в церкву, бо я мушу йти, а тоді подивимось на Грома, я вам покажу, де ми стрибаємо, а тоді ви посидите зі мною, поки я обідатиму, бо я обідаю рано, а тоді сходимо в Брутонський ліс, а няню з собою не візьмемо, бо вона там замазюка-

ється, і я вам покажу, де лисячу нору розкопали в ривчаку на узліссі, лисиця тоді трохи не втекла, а потім вернемось і поп'ємо чаю в дитячій кімнаті, а я наставлю грамофончик, що дядько Реджі подарував на різдво — він грає «Як тато нам клеїв шпалери», ви ж знаєте цю пісню? Бен її вміє співати, а я вам тоді свої книжки покажу і свою картину — бій під Марстон-Муром.

— Так, веселенький день. А ти не подумав, що мені треба трохи побути з твоїм татом, з мамою і з леді Кокперс?

— Ет, нащо вони вам... Та й ніякого хвоста в леді Кокперс нема, то все брехня. Ну *побудьте* сьогодні зі мною, чуєте?

— Гаразд, побачимо.

— Вона пішла з ним до церкви. Добра ознака, правда?

— Та ні, не дуже, Поллі. Він воліє ходити туди сам або зі мною. Він потім любить погомоніти з селянами.

— Вона йому не заважатиме.

— Боюся, що ти мого старигана не розумієш. У нього натура куди складніша, ніж здається зразу.

— З вашої проповіді, велебний отче, я бачу, що ви знаєте Схід.

— Атож, я там майже весь вік прожив.

— Схід сповнений якогось таємничого чару, правда?

— Ходімо вже! — Джон смикнув її за пальто. — Я ще покажу вам Грома.

І Тоні вернувся з бутоньєрками сам.

Після обіду Бренда запропонувала:

— Може, ти покажеш Дженні дім?

— Так, *будь ласка*, покажіть!

Коли вони дійшли до малої вітальні, Тоні сказав:

— Бренда її переробляє.

У кімнаті лежали дошки, купи позбиваного тиньку, стояли драбини.

— Ох, Тедді, це ж неподобство. Я страшенно не люблю, коли щось старовинне ламають.

— Та ми цією кімнатою користуємося мало.

— Ну то й що... — Вона поштурхала ногою шматки тиньку з геральдичними лілеями та потьмянілою позолотою, уламки припорошеного різьблення, що вкривали підлогу. — Знаєте, ми з Брендою такі добрі друзі. Я б не

хотіла щось негарне про неї сказати... та я, відколи приїхала сюди, весь час думаю: чи вона розуміє, який гарний цей дім і як багато він важить для вас.

— Розкажіть мені ще щось про ваші колишні знегоди,— попросив Тоні, ведучи її назад до великої зали.

— Ви соромитесь говорити про себе, правда, Тедді? Недобре так гнітити все в собі. Я теж була дуже нещаслива.

Тоні розначливо озирався круг себе — чи не порятує його хтось. І рятунок з'явився.

— А, ось де ви,— промовив упевнений дитячий голос.— Ходімо. Я вас поведу в ліс. Тільки швидше, а то скоро смеркне.

— Ой, Джонні-пупсику, а дуже треба йти? Адже я розмовляю з татом.

— Ходімо. Я вже домовився. А потім вам дозволять напитись чаю нагорі у мене.

Тоні забився в бібліотеку: там було стерпно, бо робітники того дня не працювали. Через дві години Бренда наткнулась там на нього.

— Тоні! Ти сам тут? А ми думали, ти з Дженні. Де ти її подів?

— Джон забрав її від мене... саме вчасно, бо ще хвилина, і я б наговорив їй грубощів.

— Ой... а ми з Поллі сидимо вдвох у кімнаті для курців. Приходь пити чай. У тебе якийсь чудний вигляд... Ти спав?

— Видно, доведеться поставити на цьому хрест.

— А твій стариган, власне, чого сподівається? Він теж не золотий.

— Може, щось би й вийшло, якби вона не сплутала його ім'я.

— В кожному разі, це розв'язує тобі руки. Ти зробила все, що могла, на угоду стариганові, не кожна жінка взяла б на себе таку мороку.

— Твоя правда,— мовила Бренда.

#### IV

Збігло ще п'ять днів, і Бренда знов приїхала до Геттона.

— В наступну суботу мене не буде,— сказала вона.— Поїду до Вероніки.

— А мене запросили?

— Авжеж, та я відмовилася за тебе. Ти ж так не любиш їздити в гості.

— А я б охоче поїхав.

— Любий, шкода, що я не знала. Вероніка була б дуже рада... але боюся, тепер уже запізно. В неї такий малесенький будиночок... Сказати правду, мені здавалось, що вона тобі не дуже подобається.

— Як болячка.

— То чого ж ти...

— Дарма. Ти, мабуть, поїдеш у понеділок до Лондона? Ти ж пам'ятаєш, у нас у середу мисливський збір?

— На моріжку?

— Так, серденько, як щороку, ти ж знаєш.

— Та вже ж.

— А ти не могла б лишитися до середи?

— Ні, любий. Розумієш, якщо я пропущу одну лекцію, то вже не втямлю наступної. До того ж мені не дуже кортить милуватися хортами.

— Бен питав, чи пустимо ми Джона.

— Ні, він іще занадто малий.

— Та не на полювання. Я гадаю, він міг би поїхати на своєму поні на збір і подивитись, як виженуть першого звіра. То була б така радість для дитини.

— А це безпечно?

— Цілком.

— Серденьтко моє! Який жаль, що я не побачу його.

— А ти нікуди не їдь.

— Ні, ні, не можу. І не треба більше про це, Тоні.

Розмова відбулася зразу по приїзді Бренді, потім усе пішло краще. Цього разу приїхав Джок, а також Аллен з Марджорі й ще одне подружжя — Тоні знав їх змалечку. Бренді запросила їх усіх спеціально для Тоні, і він був радий. Надвечір вони з Алленом пішли полювати на кролів з рушницями, з яких стріляли граків; після вечері чоловіки грали на більярді, а одна з дружин дивилася, як вони грають.

— Стариган тішиться, як дитина, — мовила Бренді до Марджорі. — Він любісінько звекає до нового режиму.

Засапані й розпашілі чоловіки вскочили до кімнати хильнути віскі з содовою.

— У Тоні одна куля мало не вилетіла у вікно, — сказав Джок.

Цю ніч Тоні спав у «Гіневрі».

— У нас *усе* гаразд, правда ж? — запитав він раптом.

— Авжеж, любий.

— Мені тут так тоскно самому, і в голову лізуть усілякі думки.

— Тоні, не *нуди світом*. Ти ж знаєш, що це заборонено.

— Більше не буду.

Вранці Бренда пішла з ним до церкви. Вона вирішила присвятити йому всю суботу й неділю, а тоді зникнути надовго.

— Ну, як ваша висока наука, леді Брендо?

— Вчуса запоєм.

— Невдовзі ми всі приходитимемо до вас на пораду, коли перевищимо свій кредит у банку.

— Ха-ха.

— А як там Грім? — запитала міс Тендріл.

— Я на ньому поїду на полювання в середу, — сказав Джон.

У збудженні перед майбутнім мисливським збором він забув принцесу Абдул Акбар. «Добрий боже, прошу тебе, хай буде гарний слід. Боже, прошу тебе, хай я побачу, як зацькують лисицю. Боже, прошу тебе, хай у мене все буде гаразд. Боже, благослови Бена і Грома. Боже, прошу тебе, хай я перестрибну через височенну загорожу», — повторював він протягом усієї відправи.

Бренда обійшла з Тоні котеджі й оранжереї, вибрала разом з ним бутоньєрку.

За сніданком Тоні був у піднесеному настрої. Бренда вже почала забувати, який він іноді буває дотепний. Після сніданку він перевдягся й пішов грати в гольф із Джоком. Потім вони посиділи в клубі. Тоні сказав:

— У нас тут у середу позводять усіх хортів з околиці. Ти б не міг лишитися?

— Ні, я мушу вернутись. Відбудуться дебати із свіячого питання.

— Жаль. Послухай, а чом би тобі не запросити сюди твою даму? Завтра всі їдуть. Ти ж можеш їй подзвонити.

— Та *міг* би.

— Боїшся, що їй не сподобається тут? Ми б примістили її в «Ліонесі». Поллі обидва рази спала там; мабуть-таки, там не так уже й незручно.

— Чого ж, може, їй і сподобається. Я подзвоню й запитаю.



— А чого б і тобі не поїхати на полювання? Тут у одного чоловіка, на прізвище Брінквел, здається, можна найняти пристойного коня.

— Ну що ж, спробую.

— Джок лишається. До нього приїде зухвала блондинка. Ти непроти?

— Я? Звичайно, ні.

— Гарна була неділя.

— Так, мені здавалось, що ти широко веселився.

— Як колись — поки ти не захопилась економікою.

Марджорі сказала Джокові:

— Як ти гадаєш, Тоні знає про Бівера?

— Та, мабуть, не знає.

— Я нічого не казала Алленові. А він, по-твоєму, знає?

— Навряд.

— Ох, Джоку, чим воно скінчиться?

— Бівер їй швидко набридне.

— Лихо в тому, що він до неї досить байдужий. А то давно було б по всьому... Вона поводить ся як справжня дурепа.

— Коли вже на те пішло, я сказав би, що вона дуже хитро закутила справу.

Друге подружжя провадило таку розмову:

— Як ти гадаєш, Марджорі з Алленом знають про Брендині шури-мури?

— Та що ти!

Бренда мовила до Аллена:

— А Тоні веселісінький, правда?

— Вибрикує, як лошатко.

— Я вже почала була турбуватись... Але ж начебто не схоже на те, що він здогадується про мої походеньки?

— Та що ти! Йому таке ніколи й на думку не спаде.

Бренда сказала:

— Розумієш, я не хочу, щоб він страждав... Марджорі весь час повчає мене, мов та гувернантка.

— Справді? У нас про це не захоїдило мови.

— Звідки ж ти дізнався?

— Люба моя, до цієї хвилини я нічогоісінько не знав про твої походеньки. І зараз ні про що тебе не питаю.

— А-а... Я думала, що всі знають.

— З тими, хто крутить романи, завжди та сама біда: або їм здається, що ніхто нічого не знає, або що всі знають геть усе. А насправді тільки такі пашекухи, як Поллі та Сібіл, вважають за свій обов'язок все про всіх винохувати; інших це просто не цікавить.

— А-а...

Трохи згодом Аллен сказав Марджорі:

— Бренді заманулось звернутися мені щодо Бівера.

— Я не знала, що тобі все відомо.

— Ще б пак. Але я не хотів, щоб вона хвалилася переді мною своїми фіглями-міглями.

— Як мені не подобається ця історія! Ти знайомий з Бівером?

— Та зустрічались кілька разів. Зрештою, то не наш клопіт, нам нема чого встрявати між нею й Тоні.

## V

Джокова блондинка звалася місіс Реттері. Відомості про неї Тоні здобув із пліток Поллі, які він випадково почув, і зі скупої інформації, що вряди-годи прохоплювалася в Джока. Їй було трохи більше тридцяти. Десь поблизу Котсмора жив довготелесий, з ледь попсованою репутацією майор Реттері, з яким вона колись одружилася. Родом вона була американка, але з неї вже стерлося все американське; багата людина, вона, одначе, не мала ніякого рухомого й нерухомого майна, крім того, що вміщалося в п'яти величезних валізах. Джокові вона впала в очі минулого літа в Біарріці, і він знов закохався у неї в Лондоні, де вона на великі гроші й дуже вправно грала в бридж по шість-сім годин на день і переїздила з готелю в готель у середньому що три тижні. Час від часу її нападав потяг до морфію; тоді вона кидала бридж і по кілька днів сиділа сама в своїх готельних апартаментах, коли-не-коли підживлюючись склянкою холодного молока.

Вона прилетіла літаком у понеділок пополудні. То вперше гість прибув до Геттона в такий спосіб, розхвилювавши всю прислугу. За вказівками Джока кочегар і один із садівників позначили в парку місце, де сісти літакові, й запалили купу вогкого листя, щоб по диму видно було напрямок вітру. П'ять валіз прибули звичайним шляхом, залізницею, в супроводі немолодої,

бездоганно вишколеної покоївки. В одній валізі місіс Реттері привезла власні простирадла — не шовкові й не квітчасті, без мережив, без будь-яких оздоб, тільки з маленькими простими монограмами.

Тоні, Джок і Джон вийшли подивитись, як вона посадить літак. Вона вилізла, потяглася, відстебнула навушники шкіряного шолома й рушила їм назустріч.

— Сорок дві хвилини,— сказала вона.— Проти вітру це непогано.

Висока й струнка, у шоломі й комбінезоні, вона здавалась трохи суворою, зовсім не такою уявляв її собі Тоні. Десь глибоко в мозку у нього мріла безглузда думка про хористку в штанцях і ліфчику, яка вискакує з величезної, обплетеної стрічками великодньої крашанки з криком: «Ура, хлоп'ята!» Місіс Реттері привіталася стримано, майже офіційно.

— Ви поїдете в середу на полювання? — спитав Джон.— У нас буде мисливський збір.

— Я поїхала б на півдня, якби знайшовся для мене кінь. В цьому році я ще не полювала.

— І я теж.

— Виходить, ми обое будемо як новачки.— Вона розмовляла з ним, наче з ровесником.— Ти покажеш мені ваші місця.

— Мабуть, спершу оточать Брутонський ліс. Там є велика лисиця, ми з татом бачили її.

Коли вони з Джоком лишилися вдвох, той сказав:

— Добре, що ти приїхала. Що скажеш про Тоні?

— Це він одружений з тією чарівною жінкою, що ми бачили в «Кафе де Парі»?

— Так.

— Ти сказав тоді, що вона закохана в того молодика.

— Так.

— Дивний у неї смак... А як звать її чоловіка?

— Тоні Ласт. Жахливий будинок, правда?

— Невже? Я не дуже придивляюсь до будинків.

Коло місіс Реттері не треба було дуже впадати. Після обіду вона дістала чотири колоди карт і заходилась розкладати на столику в кімнаті для курців неймовірно складний пасьянс, яким розважалася цілий вечір.

— Не чекайте мене,— сказала вона.— Я не піду спати, поки він не вийде. Це іноді забирає кілька годин.

Йй показали, як вимкнути світло, й лишили за пасьянсом.

Другого дня Джок сказав:

— У тебе на фермі є свині?

— Є.

— Ти не заперечуватимеш, якщо я піду подивитись на них?

— Нітрохи. Тільки навіщо воно тобі?

— А там є який-небудь доглядач, що зможе розказати мені про них?

— Є.

— Ну, то я піду туди на весь ранок. Незабаром я маю виступати в палаті з промовою про свиней.

Місіс Реттері вони не бачили аж до полудня. Тоні гадав, що вона спить, коли раптом вона вийшла з малої вітальні в комбінезоні.

— Я встала давно, — мовила вона. — Зійшла вниз, а робітники якраз обдирали стелю. Я не втерпіла й узялася їм помагати. Сподіваюся, ви не проти.

Пополудні вони поїхали до стаєнь по сусідству — вибрати коней. Після чаю Тоні сів писати листа до Бренді; за останні кілька тижнів він призвичаївся до писання листів.

«Як гарно було в неділю, — писав він. — Дякую тобі тисячу разів за твою ласку. Я так хотів би, щоб ти приїхала й на наступну неділю або лишилася б надовше цього разу, проте я все розумію.

Зухвала блондинка зовсім не така, як ми гадали, — дуже спокійна й стримана. Взагалі Джокові до смаку зовсім інший тип жінок. Я певен, що вона навіть не знає, ні де гостює, ні як мене звати.

Робота у малій вітальні посувається добре. Сьогодні майстер сказав мені, що під кінець тижня вони почнуть обшивати стіни хромованими панелями. Мою думку ти знаєш.

У Джона тільки й мови, що про завтрашне полювання. Сподіваюся, він не скрутить собі в'язів. Джок

та його З. Б. теж їдуть».

Поблизу Геттона були три мисливські округи; пігстен-тонцям, що там полювали, припали під час поділу найгірші місця, і вони страшенно заздрили на бейтонські ліси. З них були не дуже дружні мисливці — вони й один одного зневажали, і чужих не терпіли, і завжди сварились

між собою; об'єднувала їх тільки спільна неприязнь до мисливського старости. Полковник Інч нічим не заслужив цієї традиційної для мисливців непопулярності: він був нерішучий, непоказний чоловік і багато своїх грошей укладав у справи округи. Сам він дуже рідко брав участь у полюванні з гончаками; в такі дні його частіше можна було побачити десь в іншому кінці округи — він понуро їхав путівцем, жуючи імбирні пряники, або важко трюхикав надвечір полями — самотня червона постать на тлі зораної землі, — озираючись довкола в ранньому присмерку або розпитуючи стрічних селян про дорогу. Єдиною втіхою, що він мав із цього звання, — правда, для нього досить істотною, — було те, що він міг про нього згадати на зборах правлінь різних товариств, де він головував.

Пігстонці збиралися двічі на тиждень. У середу їх рідко приїздило багато, але до Геттона з'їжджалось чимало, бо там були найкращі місця, а перспектива частування принадувала туди й багатьох витривалих літніх дам із сусідніх мисливських округ. Сходились пішки та з'їжджались хто на чому й глядачі — одні, більш-менш знайомі з Тоні, товпились коло столу з закусками, інші скромно отиралися ззаду. Племінниця містера Тендріла, що саме гостювала в нього, приїхала на мопеді.

Джон стояв коло Грома, схвильований і гордий. Бен позичив у сусіда-фермера дебелу й дужу кобилу; він сподівався ще пополювати сам, коли Джона відвезуть додому. Джон допросився, щоб няню лишили вдома, і вона разом з покоївками виглядала з вікна на другому поверсі; того дня вона не мала влади. Ще одягаючи Джона, вона лютувала.

— Як лисицю зацькують при мені, то полковник Інч, мабуть, і мене помаже кров'ю.

— Нічого при тобі не зацькують, — відказала няня.

А тепер вона крізь вузеньке віконце-амбразуру дивилась на метушню внизу. «Все це дурні вигадки Бена Гекета», — думала вона. Йй осоружне було все — і гончаки, і полковник, і саме полювання, і псарі, й доїжджачі, і племінниця містера Тендріла в макінтоші, і Джок у чудернацькому мисливському костюмі, і місіс Реттері в циліндрі та візитці, — вона й гадки не мала, як підозріливо поглядають на неї жертводавці; й усміхнений Тоні, що розмовляв з гостями, і навіжений дідуган з тер'ерами, і репортер-фотограф, і гарненька міс Ріпон, що не могла

дати ради молодому коневі, який гарцював бокаса по лужку, і конюхи, і запасні коні, й несміливі, нікому не знайомі глядачі далеко позаду — все це були дурні вигадки Бена Гекета. «Вчора дитина заснула аж об одинадцятій,— думала вона.— Так її збаламутили».

Нарешті всі рушили до Брутонського лісу; шлях туди пролягав південною алеєю через Комптон-Ласт, далі по шосе якихось півмилі, а тоді полями.

— Джонові я дозволяю доїхати лише до узлісся,— сказав Тоні.

— Слухаю, сер, тільки хіба ж воно завадить, коли хлопець подивиться, як гончаки виженуть звіра.

— Ваша правда.

— А якщо звір побіжить до садиби, то теж не буде ніякої шкоди, як ми обережненько поїдемо слідом стежечками та через хвірточки.

— Та вже ж, тільки щоб за годину Джон був дома.

— Ви ж не захочете, щоб я забрав його додому, поки звіра не вполюють, правда ж, сер?

— Гаразд, але на першу Джон мусить бути дома.

— Покладіться на мене, сер. Не журися, синку,— сказав він Джонові,— надивишся ти й на полювання.

Вони зачекали, поки проїдуть вершники, а тоді потюпали помаленьку слідом. За ними назирці повільно посувалися машини, оповиті вихлопними газами.

Джон засапався, у нього паморочилося в голові. Грім мотав головою й гриз вуздечку. Двічі він хотів був відбитися від мисливців і возив Джона по колу, тож Бен сказав: «Придерж-но його, синку»,— і підїхав ближче до хлопчика, щоб схопити за повіддя, якщо Грім заноровиться. Поні рвонув зненацька вперед, і Джоїн з несподіванки мало не вилетів із сідла, але встиг схопитися за нього й винувато поглянув на Бена.

— Щось я сьогодні дуже погано їжджу. Як ти гадаєш, хтось помітив?

— Нічого, хлопче. На полюванні мало хто клопочеться якимись там приписами.

Джок і місіс Реттері їхали поряд.

— А мені до вподоби цей кумедний кінь,— сказала місіс Реттері; вона сиділа на коні по-чоловічому, і зразу було видно, що вона вправна вершниця.

Пігстентонці відзначили цей факт з видимою досадою, бо він порушував їхнє тверде переконання, що коли вже їхні товариші мисливці блазні й боягузи, то чужаки

й поготів усі, як один, бовдури й навіженці і їх краще не підпускати до себе близько.

Посередині села міс Ріпон ледве розминулася з хлібним фургоном. Її кінь задкував і сахався вбік, тремтів і крутився на місці, розпачливо ковзаючись на гудроні. Джон і Бен об'їхали її, тримаючись якнайдалі від її коня, що форкав і люто поблискував очима. Цього коня всі добре знали. Батько міс Ріпон ціле літо намагався продати його і вже спустив ціну до вісімдесяти фунтів. Кінь добре перестрибував перешкоди, але їздити на ньому була справжня мука. Невже батько міс Ріпон справді гадає, що швидше продасть коня, зробивши посміховище із своєї дочки? А втім, цей скупердяга здатний ризикувати доччиною головою заради вісімдесяти фунтів. Та, правду кажучи, вона й найкращому коневі не дасть ради...

Незабаром вона промчала мимо легким галопом; обличчя в неї розчервонилось, вузол скрученого волосся збився набік; вона відхилилася назад, щосили натягуючи повіддя.

— Ця дівуля сьогодні догарцюється,— мовив Джок.

Пізніше вони зустрілися з міс Ріпон на узліссі. Її кінь був весь у милі, з вуздечки капала піна, проте він утихомирився й скуб кущики осоки, що де-не-де росли в лісі. Міс Ріпон важко відсапувалась і тремтячими руками поправляла зачіску й вуаль на капелюшку. Джон підїхав до Джока.

— Що там таке, містере Грант-Мензіс?

— Гончаки облягають узлісся.

— А-а.

— Ну як, ти задоволений?

— Еге. Грім сьогодні страшенно норовистий. З ним ще такого не бувало.

Довелось довгенько чекати, поки в лісовій хаші засурмив ріг. Всі зібралися край великого поля, коло воріт. Всі, тобто за винятком міс Ріпон, яка кілька хвилин тому рвонула з місця на півслові й помчала галопом до Геттон-гілза. Через півгодини Джок сказав:

— Скликають гончаків.

— Виходить, даремно старалися?

— Боюся, що так.

— Недобре, що таке сталося в нашому лісі,— докинув Бен.— Люди можуть казна-що подумати.

І справді, пігстентонці, забувши про недавній гостинний прийом, уже питали один в одного: «Чого ж можна сподіватись, коли сам Ласт не полює?» — й кидали усякі туманні натяки: мовляв, минулого тижня бачили, як один з лісників пізно ввечері закопував щось у лісі.

Усі подалися геть із маєтку. Бен раптом згадав про свої обов'язки.

— Як по-вашому, сер, чи не час уже відвезти мастера Джона додому?

— А що звелів містер Ласт?

— Він сказав, що йому можна доїхати до узлісся, але не сказав, до якого, сер.

— Ну, то, мабуть, йому вже пора додому.

— *Ой, містере Грант-Мензіс!*

— Нічого не вдієш, їдьмо, мастере Джон. Досить з тебе на сьогодні.

— Коли ти вернешся сьогодні вчасно, тато пустить тебе й іншим разом.

— А може, не буде ніякого іншого разу. Може, весь світ западеться. *Будь ласка, Бене. Будь ласка, містере Грант-Мензіс.*

— Сором, та й годі, що не знайшли лисиці,— сказав Бен.— Хлопчака так уже чекав цього полювання.

— І все-таки я думаю, що містер Ласт відіслав би його додому,— мовив Джок.

Джонову долю було вирішено: гончаки рушили в один бік, вони з Беном — в інший. Коли вони під'їздили до шосе, Джон мало не плакав.

— Глянь-но,— сказав Бен, щоб розважити його.— Он їде міс Ріпон на своєму скаженому гнідому. Певне, теж додому вертає. Видно, кінь її скинув.

Капелюшок і спина міс Ріпон були замазані болотом з налиплим мохом. Після свого раптового від'їзду вона пережила важкі півгодини.

— Я відведу його додому,— сказала вона.— Сьогодні ніяк не можу укоськати його.

Вона потрюхикала поряд з ними до села.

— Може, містер Ласт дозволить мені подзвонити, то я попрошу, щоб по мене прислали машину. Мені не хочеться їхати на ньому додому, коли він отаке виробляє. Просто не знаю, що на нього найшло,— додала вона добродушно.— В суботу я їздила на ньому. З ним іще такого не бувало.

— Це кінь не для жінки,— сказав Бен.



— Та де там, з ним і конюх не дасть собі ради,— ви-хопилося в ображеної міс Ріпон,— а тато й близько до нього не підступає. Принаймні.. тобто я хочу сказати... Мабуть, і вони б з ним сьогодні нічого не вдіяли.

Гнідий, проте, начебто втихомирився й не відставав від інших коней. Вони їхали поряд — Джонів поні посередині, міс Ріпон з Беном по боках.

Отоді все й сталося: на повороті вони зіткнулися з невеликим приміським автобусом. Він і так їхав не дуже швидко, а побачивши коней, водій іще зменшив швидкість і звернув на узбіччя. Племінниця містера Тендріла, теж розчарована сьогоднішнім полюванням, їхала слідом за ними на мопеді; вона також зменшила швидкість, а коли помітила, що кінь міс Ріпон знов норовиться, і зовсім спинилась.

Бен сказав:

— Давайте я спершу проїду, міс. А ваш кінь піде за моїм. Не натягуйте дуже вудила, тільки стьобніть його разочок.

Міс Ріпон так і зробила; взагалі всі поводитися дуже розважно.

Вони порівнялися з автобусом. Гнідий міс Ріпон ішов неохоче, але здавалося, що він усе ж таки пройде. Пасажири розважались, спостерігаючи це видовище. Аж раптом у мопеда оглушливо стрельнуло в моторі. На мить гнідий з переляку застиг на місці; потім, бачачи загрозу і спереду і ззаду, він зробив те, що й слід було сподіватися: сахнувся вбік, з розгону штовхнувши Джонового поні. Джон вилетів із сідла і впав на дорогу, а гнідий міс Ріпон бокаса позадкував від автобуса.

— Держіть його, міс! Стьобніть його нагаєм! — кричав Бен.— Хлопчина впав.

Дівчина послухалась; кінь рвонувся і помчав дорогою, до села, але перед тим встиг ударом копита скинути Джона в рівчак, де він лишився лежати нерухомо, зігнувшись удвоє.

Всі погодилися, що ніхто тут не винний.

Минуло близько години, поки новина дійшла до Джона й місіс Реттері, що чекали на іншому безлюдному узліссі. Полковник Інч звелів припинити на сьогодні полювання і відвести гончаків до псарень. Змовкли голоси, які ще п'ять хвилин тому доводили, ніби містер Ласт на-

казав постріляти всіх лисиць у своєму маєтку — мовляв, це всі добре знають. Пізніше, після ванни, всі в один голос звинувачували батька міс Ріпон, але в ту хвилину вони приголомшено мовчали. Хтось позичив Джокові й місіс Реттері машину і конюха наглянути за кіньми.

— Який жаж! — мовив Джок, сидючи в чужій машині. — Що ми скажемо Тоні?

— Я зовсім не годжуся для такої місії, — відповіла місіс Реттері.

Вони проминули місце, де стався нещасливий випадок. Там ще юрмилися люди, обговорюючи подію.

Люди юрмилися і в залі. Лікар уже збирався йти і застібав пальто.

— Вмер на місці, — сказав він. — Проломлено череп. Дуже жаль, таке миле було хлоп'я. Але ніхто тут не винний.

Була там і няня, вся в сльозах, а також містер Тендріл з племінницею; полісмен, Бен Гекет і двоє чоловіків, що помогли принести тіло, сиділи в челядні.

— Хлоп'я не винне, — казав Бен.

— Так, ніхто тут не винний, — казали всі.

— Бідолашному хлоп'яті цілісінький день з біса не щастило, — провадив Бен. — Коли хто тут і винний, то це містер Грант-Мензіс: нащо звелів йому їхати додому?

— Ніхто тут не винний, — погодились усі.

Тоні сидів сам-один у бібліотеці. Коли Джок увійшов, він зразу сказав:

— Треба повідомити Бренду.

— А ти знаєш, де її можна знайти?

— Мабуть, вона зараз на курсах... Але не можна ж-їй сказати по телефону... До речі, Емброуз уже дзвонив і туди, і на квартиру, але не додзвонився... Господи, ну як їй сказати!

Джок мовчав. Він стояв біля каміна спиною до Тоні, заклавши руки в кишені штанів. Трохи згодом Тоні сказав:

— Вас не було поблизу, правда?

— Ні, ми поїхали на інше узлісся.

— Перша мені сказала племінниця містера Тендріла... А тоді його принесли, і Бен мені все розповів... Бідна дівчина така приголомшена.

— Міс Ріпон?

— Так, вона оце щойно пішла... Вона теж упала й сильно забила. Її кінь спіткнувся, як у село в'їхала... вона в жахливому стані, бідолашна, так ударила... та ще й Джон. Вона спершу не знала нічого... вона вже в аптеці була, їй там голову перев'язували, аж тоді їй сказали. Вона розбила голову, як падала. Я відіслав її додому в машині... Вона не винна ні в чому.

— Так, ніхто тут не винний. Просто так сталося.

— Авжеж, тут ніхто не винний,— погодився Тоні.— Просто так сталося... але як же сказати Бренді?

— Комуś доведеться поїхати.

— Атож... Мені, мабуть, треба лишитися тут. Навіщо, я й сам зараз не скажу, але багато про що доведеться подбати. Як це жахливо — просити когось про таку річ...

— Я поїду,— запропонував Джок.

— Так, мені багато про що доведеться подбати... Лікар каже, що слідство буде. Звісно, це чиста формальність, але для дівчини воно дуже прикро. Вона муситиме давати свідчення... а вона сама в жахливому стані. Сподіваюся, що я нічого не наговорив їй. Бо тоді якраз принесли Джона, і я був сам не свій. У неї був страшний вигляд. Здається, батько з нею не панькається... Якби ж Бренді була вдома, вона з усіма вміє. А я такий незграбний.

Обидва постояли мовчки. Потім Тоні спитав:

— У тебе справді стане духу поїхати сказати Бренді?

— Так, я поїду,— відказав Джок.

Трохи згодом увійшла місіс Реттері.

— Полковник Інч приїздив,— сказала вона.— Я з ним поговорила. Він хотів висловити вам своє співчуття.

— Він ще тут?

— Ні, я йому сказала, що вам краще побути на самоті. Він думав, вам буде легше, що полювання припинено.

— Я йому дуже вдячний, що він приїздив... А ви розважилися гарно?

— Де там!

— Шкода. Ми з Джоном на тому тижні бачили лисицю в Брутонському лісі... Джок їде до Лондона привезти Бренді.

— Я його літаком відвезу. Так буде швидше.

— Авжеж, так буде швидше.

— Моя покоївка може привезти речі згодом, поїздом... Зараз я піду перевдягнусь. Це яких десять хвилин.

— Я теж перевдягнусь,— сказав Джок.

Лишившись сам, Тоні подзвонив. Прийшов молодий слуга — зовсім молоденький, новачок у Геттоні.

— Перекажіть містерові Емброузу, що місіс Реттері сьогодні їде. Вона полетить разом з містером Грант-Мензісом. А пані, мабуть, приїде вечірнім поїздом.

— Слухаю, сер.

— Треба їх зараз нагодувати. Подайте щось холодне у їдальню. Я теж поснідаю з ними... Та подзвоніть до полковника Інча, подякуйте за візит. Скажіть, що я йому напишу. І до містера Ріпона — спитайте, як здоров'я міс Ріпон. І до містера Тендріла — спитайте, чи можу я прийти до нього ввечері. А може, він ще тут?

— Ні, сер, він кілька хвилин як пішов.

— Скажіть йому, що я хочу з ним домовитися про похорон.

— Слухаю, сер.

По містерові Ласту й не знати було нічого, казав потім слуга.

В бібліотеці було зовсім тихо, бо того дня робітники у малій вітальні не працювали.

Місіс Реттері прийшла перша.

— Зараз подадуть сніданок.

— Навіщо,— сказала вона.— Адже ми їли перед полюванням.

— Краще перекусіть чогось,— сказав Тоні, а за хвилину додав: — Як важко буде Джокові сказати Бренді... Чи ж скоро вона приїде?

У голосі Тоні було щось таке, що місіс Реттері спитала:

— А що ви тут робитимете самі?

— Не знаю. Тут, мабуть, треба буде про дещо подбати.

— Слухайте,— мовила місіс Реттері,— хай краще Джок сам їде машиною. А я побуду з вами, поки леді Бренда приїде.

— Вам буде важко.

— Ні, я таки не полечу.

Тоні сказав:

— Це, мабуть, дивно, але я таки хочу, щоб ви лишилися... Тобто якщо вам не дуже важко. Я сам не свій. Не можу повірити, що це правда.

— І все ж це правда.

Увійшов слуга і сказав, що містер Тендріл приїде після чаю, а міс Ріпон зразу лягла в ліжку і заснула.

— Містер Грант-Мензіс поїде своєю машиною. Може, він увечері й вернеться,— сказав Тоні.— Місіс Реттері побуде тут, поки приїде пані.

— Слухаю, сер. А полковник Інч питає, чи ви не хочете, щоб мисливці просурмили над могилою «Прощавай».

— Скажіть, що я йому напишу.

Коли слуга вийшов, Тоні сказав:

— Страхіття. Таке придумати.

— Та ні, не знаю... Він дуже хоче якось розрадити вас.

— Мисливці не дуже шанують його як старосту.

Десь о пів на третю Джок поїхав. Тоні й місіс Реттері пили каву в бібліотеці.

— Боюся, що вам буде нудно зі мною,— сказав Тоні.— Ми ж так мало знаємо одне одного.

— А ви про мене не думайте.

— Але ж вам, мабуть, дуже важко.

— Не думайте й про це.

— Спробую... От безглуздя: я ж зовеім цього не думаю, тільки так кажу... Я думаю весь час про інше.

— Я знаю. Не треба мені казати нічого.

За хвилику Тоні сказав:

— Яке страхіття це буде для Бренді! Адже в неї мало що було в житті, крім Джона. Я маю її, я й дім люблю... А для Бренді Джон завжди був головне... ще б пак... До того ж останнім часом вона так мало його бачила. Вона ж весь час у Лондоні. Це для неї буде тяжкий удар.

— Важко вгадати, що для кого тяжкий удар.

— Але ж я так добре знаю Брендю!

## VI

Вікна в бібліотеці стояли відчинені, й у тихій кімнаті було виразно чути, як високо на вежі серед кам'яного різьблення б'є годинник. Обоє вже довгенько мовчали. Місіс Реттері сиділа спиною до Тоні; вона розкладала на картярському столі свій хитромудрий пасьянс із чотирьох колод, а він сидів перед каміном, у кріслі, там, де сидів після сніданку.

— Ще тільки четверта година? — здивувався він.

— А я гадала, ви спите.

— Ні, я просто задумався... Джок уже більш як половину дороги проїхав, він десь біля Ейлсбері або Трінга.

— Машиною ж так довго їхати.

— Нема ще й чотирьох годин, як це сталось... аж чудно думати, що це ще той самий день. Лише п'ять годин тому всі були тут, пригощалися перед полюванням.

Обоє ще трохи помовчали: місіс Реттері згорнула карти й заходилась розкладати знову.

— В двадцять вісім хвилин на першу мені сказали. Я тоді поглянув на годинника. За десять хвилин до першої Джона принесли... вже більш як три години тому... Майже неймовірно, правда? Все разом стало якесь не таке.

— А так завжди буває,— сказала місіс Реттері.

— Бренда довідається за годину... якщо Джок застане її. Звісно, дуже можливо, що її не буде дома, і він не знатиме, де її шукати, бо вона живе в квартирі сама. Як іде кудись, то замикає двері, та й усе. І цілих півдня не приходять. Я це знаю, бо часто, буває, телефоную і не застаю нікого. Він, може, не одну годину її розшукуватиме... Може, й ще цілих чотири години. Тоді буде вже восьма. Може, вона аж до восьмої не вернеться... Подумайте, скільки вже часу минуло, відколи це сталось, а Бренда й ще стільки часу нічого не знатиме. Аж не віриться, правда? А тоді ще сюди треба їхати. Є поїзд десь о дев'ятій з хвилинами. Може, вона встигне на нього. Не знаю, чи мені їхати її зустрічати?.. Я б не хотів лишати Джона.

(Місіс Реттері сиділа, пильно дивлячись на карти й перекладаючи їх групами то туди, то сюди, немов човники в ткацькому верстаті. Під її пальцями з хаосу народжувався порядок; вона визначала, яка карта йтиме за якою чи поперед якої, і символи перед її очима ставали змістовними, пов'язаними між собою).

— Звичайно, може, вона й дома буде. Тоді вона може приїхати й вечірнім поїздом, тим самим, що ним завжди верталась, коли їздила до Лондона, поки не було квартири... Я намагаюсь уявити, як це воно буде, коли приїде Джок і вона здивується, побачивши його, а потім він їй скаже... Як важко буде Джокові... Може, вона вже о пів на шосту або й трохи раніше все знатиме.

— Шкода, що ви не любите пасьянсів,— сказала місіс Реттері.

— Мені навіть легше буде, коли вона знатиме... бо так наче якось негарно, ніби в мене якась таємниця, що Бренда її не знає... Хтозна, як у неї час розподілений. Здається, остання лекція закінчується десь о п'ятій... І чи

вона зразу йде додому перевдягтись, коли хоче піти кудись на чай чи коктейль. Адже в тій квартирці не можна весь час сидіти, вона така маленька.

Місіс Реттері замислилась над розкладкою карт, тоді згорнула їх на купу, ще раз розіклала — не задумуючи нічого; тепер пасьянс майже вийшов, тільки червова шістка не лягла куди слід, а на одному ріжку лишилось вільне місце, куди нічого не можна було перекласти.

— Від цього пасьянсу здуріти можна.

Знову почулося бамкання годинника.

— Тільки чверть на п'яту?.. Ви знаєте, я б, мабуть, збожеволів, якби лишився сам. Я вам такий вдячний, що ви лишилися зі мною.

— Ви вмієте грати в безик?

— Пробачте, не вмію.

— А в пікет?

— Теж ні. Я ніколи не міг навчитися в щось грати — крім «гукай пару».

— Шкода.

— Треба б послати телеграму Марджорі й ще декому, та я краще зачекаю, поки Джек сповістить, що він бачив Бренду. А то, може, Марджорі принесуть телеграму, а Бренда там.

— Спробуйте-но не думати ні про що. А в кості ви вмієте грати?

— Ні.

— Це дуже легко, я вас навчу. Кості мають бути в триктраку.

— Та ні, не треба. Мені не хочеться грати.

— Візьміть кості й сядьте за стіл. Нам ще треба якомсь шість годин перебути.

Вона показала, як кидають кості.

— Та я бачив у кіно,— сказав він.— Носії на вокзалі й таксисти грають.

— Звісно, бачили, нічого тут нема хитрого. Дивіться, ви виграли.

Трохи згодом Тоні сказав:

— Я оце щось подумав.

— Ви ніяк не можете нє думати?

— А що як вечірні газети вже про все довідались? Бренда може побачити десь на вітрині або просто знічев'я купити газету, а воно там... ще й з фотографією.

— Так, я про це подумала, коли ви говорили про телеграми.

— Це ж дуже можливо, правда? Вони ж про все зразу дізнаються. А що можна зробити?

— Нічогісінько. Тільки ждати. Ну ж бо, кидайте кості.

— Та мені не хочеться грати. Тоскно дуже.

— Знаю, що тоскно. Можете не казати мені... та не кидати ж гру, саме коли вам так щастить?

— Вибачте... мене воно не розважає.

Він пройшовся по кімнаті — спершу до вікна, потім до каміна. Тоді почав натоптувати люльку.

— Принаймні можна довідатися, чи є щось у вечірніх газетах. Можна подзвонити до мого клубу й спитати швейцара.

— Що з того? Однаково ваша дружина теж побачить. Треба просто чекати. У що ви вмієте грати, як ви сказали? Гукай що?

— «Гукай пару».

— Ну, навчіть і мене.

— Та це дитяча гра. Удвох у неї грати нецікаво.

— Дарма.

— Ну, кожне називається якоюсь твариною.

— Гаразд, хай я буду курка, а ви собака. Далі що?

Тоні пояснив.

— Правда, це така гра, що для неї треба доброго настрою, — сказала місіс Реттері. — Але я спробую.

Вони взяли по колоді й почали здавати. Незабаром вийшла пара вісімок.

— Гав, — сказала місіс Реттері, збираючи карти.

Випала ще одна пара.

— Гав-гав, — сказала місіс Реттері. — Щось ви без запалу граєте.

— Ко-ко-ко, — озвався Тоні. — За хвилинку він знов промовив: — Ко-ко-ко.

— Уважніше, — сказала місіс Реттері. — Це ж не пара.

Вони ще грали, коли ввійшов Альберт спустити завіси. У Тоні лишилося тільки дві карти, і він усе перекладав одну на одну, а місіс Реттері довелося поділити свої на дві купки, бо всіх зразу не можна було вдержати в руці. Побачивши Альберта, вони перестали грати.

— Цікаво, що він про нас подумав? — сказав Тоні, коли слуга вийшов.

А Альберт потім розказував: «Хлоп'я лежить нагорі неживе, а він сидить і сокаче, як курка».

— Облишмо вже.



— Так, нецікава гра. Шкода, що ви більш ніякої не знаєте.

Вона зібрала карти й почала розбирати на колоди. Емброуз із Альбертом принесли чай. Тоні глянув на годинник.

— П'ята година. Віконниці позачиняли, й годинника тепер ми не чутимемо. Джок, певне, вже в Лондоні.

— Я б випила віскі,— сказала місіс Реттері.

Джок ніколи не був у Брендиній квартирі. Вона містилася у великому непоказному будинку, характерному для того району. Місіс Бівер гірко шкодувала за життєвим простором, змарнованим на сходи й на порожній, вимощений плитками вестибюль. Швейцара не було; тричі на тиждень приходила прибиральниця з відром і ганчіркою. Судячи з таблиці, на якій були виписані імена пожильців, Бренда була дома. Але Джок не дуже на те покладався: не така Бренда людина, щоб міняти щоразу жетон, проходячи або йдучи з дому. Квартира була на третьому поверсі. Після першого маршу світлий мармур змінився на витертий килим, який лежав тут ще перед тим, як місіс Бівер взялася переобладнувати будинок. Джок натис кнопку дзвінка і почув, як він задзеленчав усередині. Ніхто не відчинив. Було вже чверть на шосту, і він і не сподівався застати Бренду дома. Іще дорогою він вирішив, що на всяк випадок зайде до неї на квартиру, а тоді поїде до клубу й звідти дзвонитиме всім її приятелькам, котрі можуть знати, де вона. Він подзвонив удруге, вже просто машинально, трохи почекав, а тоді повернувся йти. Аж раптом відчинилися сусідні двері, і звідти визирнула чорнява жінка в криваво-червоній оксамитовій сукні; в її вухах коливалися великі сережки з філіграну східної роботи, щедро оздоблені тьмяними дешевими камінцями.

— Ви шукаєте леді Бренду Ласт?

— Так. Вона ваша приятелька?

— І то *дуже* близька,— сказала принцеса Абдул Акбар.

— То, може, ви знаєте, де вона зараз?

— Вона має бути в леді Кокперс. Я якраз їду туди. Переказати їй що-небудь?

— Ні, краще я сам з нею побачусь.

— Тоді заждіть хвилинку, і ми поїдемо разом. Заходьте.

Єдина кімната принцеси була обставлена як попало і з суто східною зневагою до справжнього призначення речей: шаблі, яким належало прикрашати парадне убрання арабського шейха, звисали з рейки для картин; молільні килимки лежали на канапі; настінний бухарський килим укривав підлогу; туалетний столик був застелений японською шаллю (в Йокогамі такі роблять спеціально для туристів); на восьмикутному столику з Порт-Саїда стояв тибетський Будда із світлого мильного каменю; шість бомбейських слоників із слонової кістки вишикувалися рядочком на радіаторі. Інші культури були представлені комплектом флакончиків та пудрениць Лаліка<sup>1</sup>, фалічним фетишем із Сенегалу, голландською мідною чашею, кошиком для паперу, зробленим з лакованих акватинт, лялькою-страшидлом, подарованою на урочистому обіді в курортному готелі, десятком фотографій принцеси, вставлених у рамки, дуже гарно виконаною інтарсією з підфарбованого дерева — сценка в саду, — та радіоприймачем з футляром із чорного дуба в тюдорівському стилі. В такій маленькій кімнатці все це справляло разючий ефект. Принцеса сиділа біля дзеркала, а Джок на канапі за спиною в неї.

— Як вас звуть? — спитала вона через плече.

Він сказав:

— А, правда, я чула, як про вас згадували. Я була в Геттоні у неділю — не в цю, а ще в ту... Такий химерний старий дім.

— Мабуть, краще вам сказати. Там сьогодні вранці сталося страшне нещастя.

Дженні Абдул Акбар рвучко обернулась на шкіряному дзиглику. Її очі були аж круглі з ляку, рукою вона вхопилась за серце.

— Кажіть скоріш! — прошепотіла вона. — *Кажіть, бо я не можу. Хтось умер?*

Джок кивнув головою.

— Їхній син... кінь копитом хвицнув.

— *Джиммі?*

— Джон.

— Джон... Його вже нема. Яке страхіття.

— Але винних там не було.

— Е, ні! — сказала Дженні. — Були. Це я винна. Мені

---

<sup>1</sup> Рене Лалік — французький ювелір. Власник фабрик, що виготовляли переважно туалетні набори масового вжитку.

не слід було туди їхати... Наді мною тяжіє якесь жахливе прокляття. Куди б я не прийшла, всюди приношу тільки горе... Краще б я сама вмерла... Тепер я не зможу їм у очі глянути. Наче вбивця... Таке славне хлоп'я загинуло.

— Ні, ні, не треба так думати.

— І це вже не вперше... Завжди й усюди мене переслідую невблаганна доля. О боже! За що це мені? — нарікала Дженні Абдул Акбар.

Вона підвелася й вийшла — у ванну кімнату, бо більш не було куди. Джок сказав крізь двері:

— Ну, я вже поїду до Поллі, Мені треба побачити Брендю.

— Зачекайте хвилинку, я теж поїду.

Вона вийшла з ванної вже не така засмучена.

— У вас машина чи викликати таксі?

Після чаю прийшов містер Тендріл. Тоні завів його до кабінету і провів з ним півгодини. А вернувшись до бібліотеки, підійшов до таці, залишеної там за наказом місіс Реттері, й налив собі віскі та імбирного пива. Місіс Реттері знову сиділа за пасьянсом.

— Нелегка розмова? — спитала вона, не підводячи очей.

— Страшенно, — він квапливо випив віскі й налив ще.

— Налийте й мені.

Тоні сказав:

— Я хотів домовитися про похорон. А він почав мене втішати. Так тяжко було... адже в таку хвилину можна говорити про що завгодно, тільки не про віру.

— А дехто любить про віру, — зауважила місіс Реттері.

— Авжеж, — трохи помовчавши, сказав Тоні, — коли своїх дітей нема...

— У мене два сини, — сказала місіс Реттері.

— Правда? А я не знав... ми так мало одне про одного знаємо. Вибачте, я не хотів вас уразити.

— Та що ви. Всі дивуються, коли почують. Я їх не часто бачу. Вони десь у школі. Того літа я водила їх у кіно. Вони вже великі. Один, здається, буде вродливий. Батько його вродливий.

— Чверть на сьому, — сказав Тоні. — Він, певно, вже сказав їй.

У леді Кокперс зібралася невелика компанія: Вероніка, Дейзі, Сібел, Сукі де Фуко-Естергазі та ще четверо чи п'ятеро — самі жінки. Вони запросили до себе нову ворожку — місіс Норткот. Місіс Бівер десь викопала її й посилала до неї клієнток, і ворожка, що брала по п'ять гіней з кожної, віддавала їй половину заробленого. Місіс Норткот ворожила по-новому — читала долю не по долонях, а по підшвах. Тепер гості нетерпляче дожидали своєї черги.

— Як вона довго ворожить Дейзі!

— О, вона дуже ретельна, — сказала Поллі. — Ну, і лоскоче...

Нарешті Дейзі вийшла.

— Ну, що вона тобі наворожила? — почали допитуватись приятельки.

— Не можна казати, а то все зіпсуєш, — відповіла Дейзі.

Вони ще раніше кинули на картах — кому за ким іти. Тепер була Брендина черга. Вона зайшла до сусідньої кімнати, де місіс Норткот сиділа на стільчику біля крісла. То була досить вульгарно вдягнена немолода жінка, що намагалась говорити «по-культурному». Бренда сіла в крісло й скинула черевик і панчошу. Місіс Норткот поклатала її ногу собі на коліно й страшенно поважно втупила в неї очі; потім підняла ногу вище й почала водити по лініях підшви срібним олівчиком. Бренда від насолоди аж поворушила пальцями й сіла зручніше — слухати ворожку.

А поряд приятельки гомоніли:

— Де ж то тепер її Бівер?

— Полетів до Франції з матір'ю — вибирати нові зразки шпалер. Вона цілий день турбується — чи не розбився літак.

— Зворушливо, правда? Я тільки не розумію, що вона такого в ньому знайшла...

— Нічого не робить по четвергах, — казала місіс Норткот.

— Нічого не робити?

— Нічого важливого. Ви жінка розумна, з багатою уявою, співчутлива, імпульсивна, пристрасна, легко піддаєтеся чужому впливові. Маєте артистичну натуру, але не виявляєте повністю своїх здібностей.

— А про кохання там нічого нема?

— Ще дійде й до кохання. Всі оці лінії від великого пальця до підйому означають коханців.

— Розкажіть ще щось про це.

Прийшла принцеса Абдул Акбар.

— Де Бренда? — спитала вона. — Я думала, вона тут.

— Вона саме з місіс Норткот.

— Джок Грант-Мензіс хоче бачити її. Він унизу.

— Ах, Джок! Славний Джок... Чого ж ти його не привела сюди?

— О, там щось дуже важливе. Він хоче побачити Бренду віч-на-віч.

— Боже, яка таємничість! Та вона скоро вийде. Не можна їм перебивати. Це зіб'є з думки місіс Норткот. Дженні розповіла їм, що сталося.

А в Бренди вже почала мерзнути нога.

— Над вашою долею панують четверо чоловіків, — казала місіс Норткот. — Один відданий і ніжний, але ще не відкрив свого кохання, один жагучий і владний — ви його трохи боїтеся.

— Боже, — зітхнула Бренда, — як цікаво! Хто ж вони такі?

— Одного вам слід уникати; від нього не чекайте добра, він має кам'яне серце й хижу вдачу.

— Це напевне мій Бівер!

Унизу Джок сидів у маленькій кімнатці вікнами на вулицю, де гості Поллі звичайно збирались перед обідом. Було п'ять хвилин на сьому.

Незабаром Бренда натягла панчошу, взула черевик і вийшла до приятельок.

— Страшенно цікаво, — сказала вона. — Чого ви так дивитесь на мене?

— Джок Грант-Мензіс дожидає тебе внизу.

— Джок? Чого це раптом... Може, щось погане?

— Іди спитай його сама.

Раптом Бренда злякалась: у кімнаті панував якийсь дивний настрій, на обличчях приятельок був незвичайний вираз. Вона збігла вниз, до кімнати, де чекав її Джок.

— Що таке, Джоку? Швидше кажи. Як ти мене налякав! Щось погане?

— На жаль, так. Трапилось нещастя.

— Джон?

— Так.

— Помер?

Він кивнув головою.

Бренда сіла на твердий ампірний стілець під стіною, склавши руки на колінах, як мала, добре вихована дитина, приведена в кімнату, де повно дорослих. Потім промовила:

— Скажи, як це сталося! Чому ти перший довідався?

— Я був з суботи в Геттоні.

— В Геттоні?

— Не пам'ятаєш? Джон сьогодні мав їхати на полювання.

Вона насупилась, не розуміючи, що він каже.

— Джон... Джон Ендрю... Я... слава богу...

Тоді залилася слізьми.

Вона плакала розпачливо, обернувшись на стільці й припавши чолом до позолоченої спинки.

Нагорі місіс Норткот саме держала Сукі де Фуко-Естергазі за ногу й казала:

— Над вашою долею панують четверо чоловіків. Один відданий і ніжний, але ще не відкрив свого кохання.

У тихому Геттоні біля кімнати економки задзвонив телефон; його перемкнули на бібліотеку. Тоні взяв трубку.

— Це Джок. Я щойно бачив Бренду. Вона приїде поїздом о сьомій.

— Її дуже вразило?

— Ще б пак.

— А де вона тепер?

— Коло мене. Я говорю від Поллі.

— Даси їй трубку?

— Мабуть, не треба.

— Гарзд... Я зустріну її на станції. Ти теж приїдеш?

— Ні.

— Ну, дуже тобі дякую. Я не знаю, що робив би без тебе і місіс Реттері.

— О, пусте. Я відвезу Бренду на вокзал.

Вона вже не плакала, а мовчки зіщулилася на стільці. Вона не зводила очей, поки Джок розмовляв по телефону. А тоді сказала:

— Так, я поїду цим поїздом.

— Тоді вже ходімо. Тобі, мабуть, треба дещо взяти на квартирі.

— Сумочку... тут нагорі. Сходи візьми. Я не можу зараз туди.

Дорогою до квартири вона мовчала. Вона сиділа поруч Джок, що вів машину, й дивилась перед себе. Коли вони приїхали, вона відімкнула двері і запросила його зайти. В кімнаті майже не було меблів. Вона сіла на єдиний стілець.

— Ми ще маємо час. Розкажи до ладу, що сталося. Джок розповів.

— Бідний мій синочок,— промовила вона.— Бідний мій синочок.

Потім відчинила шафу і склала дещо у валізку; зайшла до ванної, вийшла, ще раз зайшла.

— Це все. А до поїзда ще довго.

— Може, щось з'їси?

— Ні, ні, тут немає нічого.

Вона знов сіла й подивилась у дзеркало. Підмальовуватись і пудритись не стала.

— Коли ти сказав, я зразу не зрозуміла. Я зовсім не тямил, що кажу.

— Атож.

— Я нічого такого не сказала?

— Ти ж сама знаєш.

— Знаю, знаю... Я не те хотіла... Ой, що тут говорити.

— Ти все, що треба, взяла? — спитав Джок.

— Так, усе,— вона кивнула головою на валізку, що стояла долі. На обличчі в неї була безнадія.

— Ну, їдьмо на вокзал.

— Гарзд. Ще рано. Та дарма.

Джок провів її до поїзда. Була середа, в усіх вагонах набилося повно жінок, що приїздили до міста походити по магазинах.

— Чого не першим класом?

— Ні, ні, я завжди їжджу третім.

Вона сіла посередині лави. Жінки з обох боків зацікавлено глянули на неї: може, хвора?

— Купити тобі щось читати?

— Ні, не хочу.

— Або їсти?

— Не треба.

— Ну, то бувай.

— Бувай.

Ще одна жінка з безліччю пакуночків у руках упхалася повз Джок у вагон.

Коли новина розійшлася серед знайомих, Марджорі сказала Алленові:

— Ну, мабуть, історії з Бівером кінець.

Та Поллі Кокперс сказала Вероніці:

— Ну, тепер Тоні кінець — наскільки я знаю Брендю.

Зубожілих Ластів телеграма приголомшила. Вони жили на великій, але мало прибутковій птахофермі поблизу Грейт-Міссендена. Нікому з них і на думку не спало, що тепер вони в разі чого будуть спадкоємцями Геттона. А якби хто й подумав, то їхнє горе від цього б не поменшало.

З Педдінгтонського вокзалу Джок поїхав просто до Брет-клубу. Біля стойки хтось сказав:

— Отаке лихо з сином Тоні Ласта.

— Страшне. Я був там.

— Правда? Який жах.

Згодом йому подзвонили:

— Принцеса Абдул Акбар питає, чи ви в клубі.

— Ні, ні, скажіть, що нема,— попросив Джок.

## VII

Назавтра об одинадцятій ранку відбулося недовге слідство. Свідчення дали лікар, водій автобуса, Бен і міс Ріпон. Дівчині дозволили не вставати. Вона була дуже бліда й говорила тремтячим голосом; батько грізно позирав на неї з лави поряд. Під капелюшком у неї біліла пролисинка — навколо ранки вистригли волосся. За висновком слідчого, в нещасті ніхто не був винен; суд може тільки висловити глибоке співчуття містерові Ласту й леді Бренді з приводу тяжкої втрати. Люди розступились, пропускаючи Тоні й Брендю до машини. На слідство прийшли полковник Інч та секретар мисливського клубу. Слідство було проведене делікатно, з усіма виявами поваги до горя батьків.

Бренда сказала:

— Зачекай хвилинку. Я хочу поговорити з міс Ріпон. Бідолашна дівчина...

І поговорила — дуже мило. Вже в машині Тоні сказав:

— Шкода, що тебе не було вчора. До нас стільки люду приходило, а я зовсім не знав, що треба говорити.

— Що ти робив удень?



— Тут була зухвала блондинка... Ми трохи пограли в «гукай пару».

— «Гукай пару»? Це тебе розважило?

— Не дуже. Як чудно, що вчора в цю пору ще нічого не сталося.

— Бідний мій синочок,— сказала Бренда.

Відколи вона приїхала, вони майже не розмовляли. Тоні зустрів її на станції; коли вони дісталися додому, місіс Реттері вже лягла спати, а вранці полетіла на своєму літаку, не побачившись з ними. Вони чули, як літак пролетів над будинком — Бренда саме була у ванній кімнаті, Тоні у своєму кабінеті внизу, де писав листи кому треба.

Удень вряди-годи визирало сонце, було вітряно; сіробілі хмари високо в небі майже не рухались, але голі дерева навколо будинку хитались, а на подвір'ї стайні здіймалися вихорці соломи. Бен уже сховав парадний костюм, у якому був на слідстві, й порався коло своєї роботи. Громові учбра теж перепало, і він ледь накульгував на праву передню ногу.

Бренда скинула капелюшок і поклала його на стільці в залі.

— Нема чого й сказати, правда?

— Та й навіщо...

— Так. Певне, буде похорон.

— Буде.

— Завтра?

Вона заглянула у малу вітальню.

— О, вони добре попорядкували...

Бренда рухалась якомсь повільно, голос її був млявий і невиразний. Вона сіла в одне з крісел посеред зали, куди ніхто ніколи не сідав, і немов застигла. Тоні поклав руку їй на плече; але вона сказала «не треба» — не дратливо, не нервово, а просто без ніякого виразу.

— Піду докінчу листи,— мовив Тоні.

— Іди.

— За обідом побачимось.

— Так.

Вона підвелась, байдужим поглядом пошукала капелюшок, узяла його й дуже повільно пішла нагору. Забарвлене кольоровими вітражами сонячне проміння впало на неї.

У своїй кімнаті вона сіла у віконній ніші й стала дивитись на луки, на буру ріллю, на голі розгойдані дерева,

дзвіниці, вихори пилюки й листя, що крутилися внизу біля тераси; у руках вона ще тримала капелюшок, машинально обмацуючи пришпилену збоку брошку.

Постукавши в двері, увійшла заплакана няня.

— Вибачте, пані, я перебирала Джонові речі. Це не його хусточка.

По різкому запаху парфумів і монограмі з коронкою ясно було, чия то хусточка.

— Я знаю, чия вона. Я її відішлю.

— Бозна, як вона до нього попала,— мовила няня.

— Бідний мій синочок. Бідний мій синочок,— сказала Бренда сама до себе, коли няня вийшла, і знову втупилася в збурений вітром краєвид.

— Я все думав про поні, сер.

— Ну й що ж, Бене?

— Чи ви його тепер держатимете?

— Я про це не подумав... Ні, навряд.

— Містер Уестмекот із Рестолла питав за нього. Для доньки хоче купити.

— Хай бере.

— За скільки віддати?

— Хіба я знаю... За скільки ви вважаєте...

— То добрий поні, доглянутий. Дешевше як за двадцять п'ять фунтів не можна віддати, сер.

— Робіть як знаєте, Бене.

— Я заправлю тридцять, сер, і трохи спушу.

— Робіть як хочете.

— Гаразд, сер.

За обідом Тоні сказав:

— Дзвонив Джок. Питає, чи може він щось зробити для нас.

— Він дуже милий. Може, ти запросиш його на неділю?

— А ти хочеш?

— Мене тут не буде. Я поїду до Вероніки.

— Ти поїдеш до Вероніки?

— Авжеж. Хіба ти забув?

У кімнаті були слуги, і вони не могли говорити далі, поки не лишились у бібліотеці самі. А тоді Тоні спитав:

— Ти справді їдеш?

— Так. Я не можу тут лишатися. Хіба ти не розумієш?

— Розумію. Я гадав — може, поїдемо кудись за кордон.

Бренда не відповіла, а провадила далі своє:

— Я не можу тут лишатися. Невже ти не розумієш, що нашому життю тут настав кінець.

— Що ти хочеш сказати, люба?

— Не допитуйся... хай потім.

— Але ж я не розумію, Брендю, рідна моя! Ми обоє ще молоді. Звісно, Джона ми ніколи не забудемо. Він завжди буде нашим старшим сином, але...

— Не треба, Тоні, прошу тебе, не треба.

Тоні замовк, а тоді сказав:

— То ти завтра їдеш до Вероніки?

— Так.

— Тоді я запрошу Джока.

— Гарзд.

— А як бути далі, поговоримо згодом, коли трохи заспокоїмося.

— Так, згодом.

Другого ранку Бренда сказала, подаючи Тоні лист:

— Дуже милий лист від мами.

Леді Сент-Клауд писала:

«...Я не приїду до Геттона на похорон, але весь час думатиму про вас і про мого любого онука. Згадуватиму, як бачила вас усіх трьох на різдво. Рідні мої дітки, в такий час ви тільки самі можете підтримати одне одного. Лиш любов може подолати горе...»

— Джок прислав телеграму,— сказав Тоні.— Він приїде.

— Яка це буде морока, коли Бренда приїде,— сказала Вероніка.— Невже вона не могла відмовитись? Я не знаю, що їй і сказати.

Тоні сказав Джокові, коли вони лишилися удвох після вечері:

— Я весь час намагався зрозуміти і, здається, зрозумів. У мене все не так, але ми з Брендю багато в чому дуже різні. Саме *через те*, що вони чужі й не знали Джона, ніколи не бували у нас, Бренда хоче побути з ними. Правда ж, річ у цьому? Вона хоче бути зовсім сама, далі від усього, що нагадувало б їй про нещастя... та

однаково мені страшенно прикро, що я відпустив її так. Навіть не знаю, як тобі пояснити: вона поводитись якось... ну, наче автомат. Я бачу, для неї це багато тяжче, ніж для мене. І як жахливо, що я нічим не можу їй допомогти.

Джок не відповів.

Бівер був у Вероніки. Бренда сказала йому:

— До цієї середи, коли я подумала, ніби з тобою щось сталося, я гадки не мала, що кохаю тебе.

— Але ж ти це стільки разів казала.

— А ось тепер ти пересвідчишся, телепню,— відповіла Бренда.

У понеділок уранці Тоні знайшов на таці зі сніданком листа.

«Любий Тоні!

Я не вернусь до Геттона. Хай Грімшо спакує все моє і завезе на квартиру. А потім вона мені буде непотрібна.

Ти, мабуть, уже давно зрозумів, що в нас із тобою все не так, як треба.

Я кохаю Джона Бівера, хочу розлучитися з тобою і вийти за нього. Якби Джон Ендрю не загинув, може, все б не вийшло так. Не знаю. А тепер я просто не зможу почати все спочатку. Будь ласка, не дуже гризися цим. Мабуть, нам не можна зустрічатися, поки триватиме процес, але потім, сподіваюсь, ми будемо *добрими* друзями. В усякому разі, я тебе завжди вважатиму другом, хоч би як ти про мене думав.

Зі щирим привітом

*Бренда»*

Коли Тоні прочитав листа, він подумав, що Бренда збожеволіла.

— Адже вона, скільки я знаю, лише двічі бачила Бівера,— сказав він.

Та потім він показав листа Джокові, і той сказав:

— Шкода, що так вийшло.

— Але ж це все неправда!

— Боюся, що правда. Всі вже давно про це знають.

Та минуло кілька днів, поки Тоні цілком усвідомив, що сталося. Він звик любити Бренду й довіряти їй.

## Розділ четвертий

### АНГЛІЙСЬКА ГОТИКА II

#### I

— Ну як, дуже його вразило?

— Здається, дуже. Я себе почуваю тварюкою,— сказала Бренда.— Боюсь, що він тяжко гризеться.

— А якби не дуже, тобі було б прикро,— сказала Поллі, втішаючи її.

— Та ні, навряд.

— Хай там що, а я тебе не покину,— сказала Дженні Абдул Акбар.

— О, тепер уже все спокійно,— сказала Бренда.— Хоча й були деякі гѐпе<sup>1</sup> з родичами.

Тоні останні три тижні жив у Джока. Місіс Реттері поїхала до Каліфорнії, і Джок був йому дуже вдячний за товариство. Обідали вони здебільшого разом. До Бретклубу вони більш не ходили, не ходив і Бівер — він так само боявся зустрічі. Натомість вони ходили до Браунклубу, де Бівер не був членом. Бівер тепер весь час був з Брендюю в кого-небудь із знайомих.

Місіс Бівер не сподобалося, що все повернулося так: її робітників вирядили з Геттона, хоч робота ще не була докінчена.

Першого тижня Тоні мав кілька дуже неприємних розмов. Аллен спробував виступити як миротворець.

— Зачекай кілька тижнів,— сказав він.— Бренда вернеться. Бівер їй скоро набридне.

— Але ж я не хочу, щоб вона верталась.

— Я розумію твої почуття, але ж у нас не середньовіччя. Якби Брендю не приголомшила Джонова смерть, може, такого б і не вийшло. Адже торік Марджорі теж скрізь ходила з отим йолопом Робіном Бізлі. Вона просто шаленіла за ним, а я вдавав, що не помічаю нічого, і все минулося. На твоєму місці я прикинувся б, що нічого не сталось.

А Марджорі сказала:

---

<sup>1</sup> Прикроші (франц.).

— Невже ти думаєш, що Бренда справді кохає Бівера? Хіба ж його можна кохати! То їй тільки здається, а твій обов'язок, по-моєму, — не дозволити їй зробити таку дурницю. Не погоджуйся на розлучення — принаймні поки не знайдеться хтось кращий.

Леді Сент-Клауд сказала:

— Бренда вчинила страшенно по-дурному. Вона завжди легко за́палювалась, але я певна, що нічого *поганого* вона зробити не могла. *Це* на Брендю не схоже. Я ніколи не бачила містера Бівера й не хочу його бачити. Я розумію, що він їй ні з якого боку не підходить. Я не повірю, що Бренда захотіла одружитися з таким. Я вам можу пояснити, як усе вийшло, Тоні. Бренда, певно, відчула, що ви до неї трохи неуважний — на такій стадії подружнього життя це буває часто. Я знаю безліч таких випадків. Ну, і, звичайно, їй приємно було, що той юнак упадає за нею. Оце й усе, і нічого *поганого* там не було. Ну, а потім отой жахливий удар — нещастя з малим Джоном — приголомшив її, і вона сама не тямилася, що каже й пише. Через кілька років ви обое сміятиметеся з цієї дурної пригоди.

Тоні не бачив Брендю від дня похорону. Один раз він поговорив з нею по телефону.

Це було вже на другому тижні; він почував себе страшенно самотнім, і в нього йшла обертом голова від усяких порад. До нього прийшов Аллен — умовляти, щоб він помирився з дружиною.

— Я говорив з Брендю, — сказав він. — Бівер уже набрид їй. Вона хоче одного — вернутись до Геттона й помиритися з тобою.

Поки Аллен був у нього, Тоні не хотів його й слухати, та потім йому не йшли з думки ці слова й розбуджені ними спогади. Тому він подзвонив Бренді, і вона відповіла спокійно й поважно.

— Брендю, це Тоні.

— Добридень, Тоні, що сталось?

— Я розмовляв з Алленом. Він сказав мені, ніби ти передумала.

— Я не зовсім розумію, про що це ти.

— Що ти хочеш покинути Бівера й вернутись до Геттона.

— Аллен так сказав?

— А що, це неправда?

— Боюся, що ні. Аллен дурень і пхається, куди не слід. Він сьогодні приходив до мене. Сказав мені, що ти не хочеш розлучення, але згоден, щоб я жила в Лондоні сама й робила, що хочу, аби лиш не було публічного скандалу. Мені ця думка сподобалась, і я вже хотіла дзвонити тобі й спитати. Але це, мабуть, теж його дипломатія. Та хай там як, я боюся, що зараз про моє повернення до Геттона не варто говорити.

— Розумію. Я й сам не думав... Я просто так подзвонив.

— Дарма. Як ти живеш, Тоні?

— Добре, дякую.

— От і гаразд. Я теж. Бувай.

Більше вони не розмовляли. Обое уникали місць, де могли б зустріти одне одного.

Було вирішено, що зручніше подати позов Бренді. Тоні доручив справу не своїм постійним адвокатам, а іншій, не такій шановній фірмі, яка спеціалізувалась на розлученнях. Він був готовий до того, що зіткнеться з професіональним цинізмом і навіть деякою фривольністю, а натомість зустрів похмуру недовірливість.

— По-моєму, леді Бренда поводитьсь не дуже обачливо. Цілком можливо, що втрутиться королівський повірений... Ну, і ще постає питання про гроші. Ви розумієте, що за даних обставин, оскільки вона невинна, потерпіла сторона, вона має право вимагати чималих аліментів.

— Ну, за це не турбуйтеся,— сказав Тоні.— Я про це говорив з її зятем і вирішив давати їй п'ятсот фунтів на рік. У неї є чотириста фунтів своїх, та й містер Бівер, мабуть, щось же має.

— Шкода, що ми не можемо оформити цього письмово,— сказав адвокат,— бо це можуть визнати таємною угодою.

— Слова леді Бренди для мене досить,— сказав Тоні.

— Ми прагнемо захистити наших клієнтів від будь-яких несподіванок,— з урочистим виглядом сказав юрист: адже в нього не було, як у Тоні, звички любити Бренду й довіряти їй.

Для подружньої зради Тоні обрали четверту неділю після від'їзду Бренди з Геттона. В одному курортному готелі замовили номер («Ми завжди посилаємо своїх клі-

ентів туди. Тамтешня прислуга звикла давати свідчення»), найняли й приватних детективів.

— Лишається тільки вибрати партнерку,— сказав адвокат похмуро, без найменшого відтінку фривольності.— Ми інколи допомагали в цьому клієнтам, але потім бували нарікання, тож ми тепер полишаємо це діло їм самим. Ось недавно у нас була дуже делікатна справа: відповідач був чоловік дуже суворої моралі й несміливої вдачі. Кінець кінцем його власна дружина згодилась поїхати з ним, щоб дати підставу для обвинувачення. Вона наділа руду перуку, і все вийшло якнайкраще.

— Ні, для мене це навряд чи підійде.

— Атож. Я просто навів цікавий приклад.

— Сподіваюся, що я знайду когось,— сказав Тоні.

— Певна річ,— відказав адвокат, чьмно вклонившись.

Та коли Тоні заговорив про це з Джоком, усе виявилось складнішим.

— Про таке будь-кого не попросиш,— сказав Джок.— З якого боку не підійти: коли сказати, що це просто формальність, кожна образиться, а просто отақ з доброго дива запропонувати якійсь жінці по-справжньому — коли ти досі не упадав за нею, та й надалі не думаєш,— іще гірше... Звичайно, на крайній випадок ми маємо нашу славу Сібіл.

Та навіть Сібіл відмовилась.

— Іншим разом я б залюбки,— сказала вона,— але саме тепер це мені ні до чого. Як довідається один чоловік, то подумає бозна-що... Стривайте, є одна дуже гарненька жіночка — Дженні Абдул Акбар. Ти знаєш її?

— Так, знаю.

— То, може, вона годиться?

— Ні.

— Ну, тоді не знаю, кого й порадити.

— Мабуть, доведеться вивчити ринок у «Десятці»,— сказав Джок.

Вони пообідали у Джока. Останнім часом у Браунклубі їм було якось неприємно: адже того, хто нещасний, люди уникають. Вони випили велику пляшку шампанського, але той легкий настрій, у якому вони востаннє навідали Сінк-стріт, не вернувся. Врешті Тоні сказав:

— А чи варто туди їхати?

— Та чом не спробувати. Кінець кінцем, це ж не для розваги.

— Справді.



Двері десятого номера на Сінк-стріт були розчинені; грав оркестр, але танцювальна зала була порожня. За маленьким столиком у кутку їли офіціанти. Кілька дівчат товклися біля грального автомата, програючи шилінги й нарікаючи на холод. Тоні з Джоком замовили пляшку коньяку винного заводу Монморансі й сіли за столик.

— Може, котра з них? — спитав Джок.

— Мені однаково.

— Краще візьми таку, щоб тобі подобалась. Тобі ж доведеться з нею довгенько пробути.

Та ось до зали спустилися Міллі й Бебз.

— Ну, як із поштарськими шапками? — спитала Міллі.

Тоні й Джок не зрозуміли натяку.

— Адже це ви, хлопці, були тут із місяць тому?

— Були. Здається, добряче напідпитку.

— Та невже! — Міллі й Бебз дуже рідко траплялося зустрічати зовсім тверезих чоловіків у робочі години.

— Ну, сідайте до нас. Як живеться?

— Я, здається, застудилася, — сказала Бебз. — Почуваю себе паскудно. Не топлять, поганці!

Міллі була веселіша і, сидючи на стільці, похитувалась у такт музиці.

— Потанцюємо? — сказала вона, й вони з Тоні, самотня пара, зачовгали ногами по підлозі.

— Мій приятель шукає дівчину, щоб поїхати на неділю до моря, — сказав Джок.

— У таку погоду? Гарна розвага для самотньої дівчини.

Бебз пирхнула в зіжмакану хусточку.

— Та це для розлучення.

— А... Ну, то хай візьме Міллі. Вона не боїться застудитись. І знає, як поводитись у готелі. Тут можна знайти скільки завгодно таких дівчат, щоб розважитись у місті, але ж для розлучення потрібна *леді*.

— Вас часто запрошують на таке?

— Та буває інколи. Звісно, перепочинеш трохи, тільки балакати страх як багато треба, і чоловіки без кінця на жінок своїх нарікають.

Танцюючи з Міллі, Тоні зразу заговорив про свою справу.

— Ви б не згодні поїхати зі мною кудись на неділю? — спитав він.

— Чом ні? — відказала Міллі. — А куди?

— Та я думаю — у Брайтон.

- А... Для розлучення?  
 — Так.  
 — А що як я дочку з собою візьму? Вона не заважатиме.  
 — Та що ви.  
 — То ви не проти?  
 — Ні, проти.  
 — Гм... Ви б не подумали, що в мене восьмирічна дочка, правда?  
 — Ні.  
 — Її звуть Вінні. Мені було всього шістнадцять, як вона народилась. Я була дома найменша, і вітчим нам, дівчатам, жодній спокою не давав. Через це я й мушу заробляти. Вона живе в однієї жінки у Фінчлі. Двадцять вісім шилінгів на тиждень плачу, та ще й одежа. А вона любить їздити до моря.  
 — Ні,— сказав Тоні.— Дуже шкода, але нічого не вийде. Ми їй купимо гарний подарунок.  
 — Гаразд... Один джентльмен купив їй на різдво такий чудовий велосипед... Вона впала з нього й коліна розбила... То коли ми поїдемо?  
 — Як вам краще — поїздом чи машиною?  
 — Поїздом. Вінні в машині захитує.  
 — Вінні з нами не поїде.  
 — Дарма, однаково краще поїздом.

Вирішили, що зустрінуться на вокзалі Вікторія в суботу по обіді.

Джок дав Бебз десять шилінгів, і вони з Тоні пішли додому. Тоні останнім часом мало спав. Лишаючись на самоті, він без кінця перебирав у думках усе, що сталося після Біверового візиту до Геттона, дошукувався ознак, яких не помітив свого часу, силкувався пригадати, чи сам він не сказав або не зробив чогось такого, що зіпсувало б їхні з Брендю взаємини; вертався думкою до тих часів, коли він ще тільки познайомився з Брендю,— чи вже тоді ніщо не віщувало такої зміни, як тепер сталося з нею, день за днем відновлював у пам'яті останні вісім років свого життя. Усе це не давало йому заснути.

## II

Всі дійові особи зійшлися біля квиткових кас першого класу. Детективи прийшли перші — за десять хвилин до умовленого часу. Тоні бачив їх у адвокатів конторі,

тож тепер упізнав обох — не дуже молодих бадьорих чоловіків у м'яких капелюхах і важких пальтах. Вони були раді, що поїдуть на неділю до моря, бо здебільшого їхня робота полягала в тому, що вони стовбичили десь на розі вулиці, стежачи за чиймись дверима, і в конторі всі просто хапались за таке доручення, як оце. В скромніших шлюбозрозлучних процесах адвокати вдовольнялися свідченнями готельної прислуги. Детективи були вже розкішшю, тож вони й хотіли, щоб до них ставилися відповідно.

У Лондоні того дня стояв легкий туман, і ліхтарі на вокзалі засвітили дуже рано.

Незабаром прийшли й Тоні з Джоком — той, як вірний друг, проводжав його. Вони купили квитки й стали чекати Міллі. Детективи, що додержувались професійного етикету, намагалися стушуватись — розглядали реклами на стінах або ховались за колонами.

— Ну й морока, — сказав Тоні.

Чекати довелося ще цілих десять хвилин. Міллі виринула з темряви, перед нею йшов носій з валізою, а позаду, держачись за її руку, пленталася дівчинка. Гардероб Міллі складався переважно з вечірніх суконь, бо вдень вона здебільшого сиділа перед газовим каміном у халаті. Вигляд у неї був непоказний, але досить пристойний.

— Вибачте, що спізнилася, — сказала вона. — Вінні ніяк своїх черевичків не могла знайти. Я її взяла з собою. Я знала, що ви не будете проти. Для неї купимо дитячий квиток.

Вінні виявилась бридкою дівчинкою в окулярах із золотою оправою. Коли вона говорила, було видно, що в неї нема двох передніх зубів.

— Ви таки хочете взяти її з собою?

— Аякже! — відказала Міллі. — Вона нам не заважатиме — у неї іграшка є.

Тоні нахилився до дівчинки:

— Слухай! Нащо тобі їхати в якийсь гидкий готель. Іди з оцим дядечком, він поведе тебе в магазин, і ти вибереш собі найбільшу ляльку, яка там буде, а потім він своєю машиною відвезе тебе додому. Правда, ти краще з ним поїдеш?

— Ні, — заперечила Вінні. — Я хочу до моря. Я не поїду з цим дядечком. Я не хочу ляльки. Я поїду до моря з мамою.

Вже не самі детективи, а й дехто з пасажирів звернули увагу на химерну групку.

— Господи! — сказав Тоні. — Доведеться-таки її взяти.

Детективи йшли пероном трохи позаду. Тоні посадив своїх супутників у пульманівський вагон.

— Диви, — сказала Міллі. — Ми першим класом поїдемо. Гарно, правда? І чаю можна випити.

— А морозива можна?

— Ні, морозива тут, мабуть, нема. А чаю принесуть.

— А я хочу морозива.

— Морозиво буде в Брайтоні. А тепер сиди тихенько, бався своєю іграшкою, а то матуся більше не візьме тебе до моря.

— От щастячко! — сказав Джок, прощаючись із Тоні. — Я ще таких не бачив.

Вінні витримала свою роль до самого Брайтона. Дуже винахідлива вона не була, але класичні способи знала досконало — аж до таких утертих, але грізних, як сопіння, кректання й скарги, що її нудить.

Номер у готелі замовили для Тоні адвокати. Тому черговий адміністратор сторопів, побачивши Вінні.

— Ми лишили для вас два суміжні номери, двокімнатний і однокімнатний, з ванною і вітальною, — сказав він. — Ми не знали, що ви приїдете з дочкою. Вам потрібна ще одна кімната?

— Навіщо? Вінні буде зі мною, — сказала Міллі.

Детективи, що стояли поблизу, невдоволено презирнулись.

Тоні записав у книзі постояльців «містер і місіс Ласт».

— З дочкою, — підказав адміністратор, тицьнувши пальцем у сторінку.

Тоні завагався.

— Це моя племінниця, — сказав він і дописав: «Міс Сміт».

Детектив, що зареєструвався після нього, сказав своєму напарникові:

— Викрутився. Зметикував. Та не подобається мені це діло. Не так усе, як слід. Дитину взяли з собою — немов порядна родина. Нам же треба про репутацію фірми дбати. Нащо це здалося, щоб іще королівський повірений присікався?

— Ходім хильнемо чогось,— байдуже озвався його товариш.

Нагорі Вінні спитала:

— А де ж море?

— Он через вулицю.

— Ходім подивимось.

— Уже темно, донечко. Завтра подивишся.

— А я хочу сьогодні.

— Поведіть її,— сказав Тоні.

— А ви не нудитиметесь самі?

-- Анітрохи.

— Ми ненадовго.

— Дарма. Хай дивиться, скільки хоче.

Тоні спустився в бар і зрадів, побачивши там детективів. Він уже скучив за чоловічим товариством.

— Добривечір,— сказав він.

Детективи глянули на нього спідлоба. В цій справі все йшло так, що вражало їхню професійну амбіцію.

— Добривечір,— відповів старший з двох.— Яка гидка погода.

— Випиймо.

Оскільки Тоні однаково оплачував усі їхні витрати, це запрошення було видимо зайве, але молодший детектив мимохіть усміхнувся й сказав:

— Чом не випити.

— То сідайте до мене, бо мені якось самотньо.

Вони перенесли свої келихи на інший столик, далі від стойки, щоб бармен не чув їхньої розмови.

— Містере Ласт, так *не можна*,— сказав старший детектив.— Ви не повинні впізнавати нас. За це в конторі бозна-що сказали б.

— Будьмо,— озвався молодший детектив.

— Це мій колега, містер Джеймс,— сказав старший.— А мене звать Бленкінсоп. Джеймс у нашому ділі новенький.

— Я теж,— промовив Тоні.

— Шкода, що погода така паскудна,— сказав Бленкінсоп.— Вогко, вітер. У мене в суглобах крутить.

— Скажіть, будь ласка, в такі поїздки часто беруть дітей? — спитав Тоні.

— *Боронь боже*.

— Я так і думав.

— Коли ви вже питаєте мене, містере Ласт, то я скажу, що цього не слід було робити, це необачно. Адже тут

головне — справити належне враження. Звісно, через нас із Джеймсом клопоту не буде. Ми про це в суді й слова не скажемо. Але на слуг важко покластися. Чого доброго, трапиться такий, що зроду в суді не був, та й виляпає все, і що ж тоді? Не подобається це мені, містере Ласт, кажу вам по ширості.

— Думаєте, мені подобається?

— А я дітей люблю,— сказав Джеймс, новенький у цьому ділі.— Може, ще по одній? Ми ставимо.

— Скажіть-но,— сказав Тоні, коли вони вже довгенько посиділи за столом,— ви, певне, чимало таких бачили, що приїздить сюди для цього. Що вони роблять, щоб не нудитись?

— Влітку легше,— сказав Бленкінсоп.— Дівчата сидять на пляжі, а чоловіки читають газети на еспланаді, а хто на машинах катається, а хто в барі випиває. Але понеділка всі ждуть не діддуться.

Коли Тоні вернувся в номер, Міллі з дочкою вже були у вітальні.

— Я замовила морозива,— сказала Міллі.

— От і добре.

— А я хочу вечеряти. Я хочу вечеряти.

— Ні, донечко, вже пізно. Зараз принесуть морозива.

Тоні вернувся до бару.

— Містере Джеймс,— спитав він детектива,— ви, здається, казали, що любите дітей?

— Люблю — коли не пустують.

— А що як я попрошу вас повечеряти сьогодні з тією дівчинкою, що приїхала зі мною? Я був би вам дуже вдячний.

— Ні, ні, сер, я не можу.

— Я б вам віддячив як слід.

— Ні, сер, я не хотів би вам відмовити, але це до моїх обов'язків не належить.

Він наче трохи вагався, та втрутився Бленкінсоп.

— Про це нема чого й балакати, сер.

Коли Тоні пішов, Бленкінсоп сказав, ділячись своїм багатим досвідом:

— Завжди в нас та сама морока: клієнти ніяк не хочуть розуміти, що розлучення — дуже серйозна справа.

Він уперше працював у парі з Джеймсом і вважав за свій обов'язок навчати молодшого товариша.

Щедрі обіцянки на завтра й дві чи три порції морозива, що трохи втихомирили Вінні, таки переконали її лягти в ліжко.

— А як ми спатимемо? — спитала Міллі.

— Як вам завгодно.

— Ні, як *вам*.

— Ну, то, мабуть, Вінні буде краще з вами... але вранці, коли приносять сніданок, їй, звичайно, доведеться перейти в ту кімнату.

Отож дівчинку поклали в кутку широкого ліжка, і вона, на подив Тоні, заснула, перше ніж вони зібрались їти вечеряти.

Тоні й Міллі перевдяглися, і в обох змінився настрої. Міллі вбралася в свою найкращу вечірню сукню, яскраво-червону, з відкритою спиною, підмалювалася, підбила вибілені кучері, взула червоні черевички на високих підборах, наділа браслети, начепила великі сережки з фальшивих перлин, напахчила за вухами, скинула з душі домашні клопоти й зразу відчула себе неначе в уніформі, при виконанні обов'язків, — мов легіонер, покликаний на дійсну службу після нудної й стомливої зими в казармах; а Тоні, наповнюючи перед дзеркалом портсигар і ховаючи його в кишеню вечірнього костюма, нагадав собі, що, хоч би якою фантазмагоричною і навіть огидною здавалась йому вся ситуація, він усе ж таки господар, отож він постукав у двері між номерами й спокійно ввійшов до кімнати своєї гості; він уже цілий місяць жив у світі, несподівано позбавленому будь-якого порядку, неначе весь розумний і пристойний уклад життя, усе, що він пережив і чого звик сподіватись, виявилось нікчемною дрібничкою, покладеною ненароком кудись на туалетний столик, і тепер, хоч би в яких жахливих обставинах він опинився, хоч би яке нове безумство побачив, воно б уже нічого не додало до суцільного хаосу, що клекотав у нього в голові. Він з порога усміхнувся Міллі.

— Чарівно. Просто чарівно. Підемо вечеряти?

Їхні номери були на другому поверсі. Вони неквапливо зійшли сходами в яскраво освітлений вестибюль; Міллі тримала його під руку.

— Розвеселіться, — сказала вона. — А то ви наче язика проковтнули.

— Вам дуже нудно?

— Та я жартую. Ви просто серйозний хлопець, правда?

Незважаючи на поганющу погоду, в суботу до готелю наїхало ловно люду. Обертovими дверима входили все нові й нові гості; від холоду очі в них сльозились, а щоки посиніли.

— Єврейчики,— пояснила Міллі, хоч це й так було зрозуміло.— Та дарма! Добре все-таки хоч коли-не-коли вирватися з нашого клубу.

Одного з прибулих Міллі знала. Він наглядав, як заносять його валізи. Десь-інде він одразу привернув би до себе увагу своєю широкою шубою, беретом, картатими панчохами та чорно-білими черевиками.

— Несіть нагору та швидше розпакуйте! — квапив він.

З цим низеньким, кремезним молодиком приїхала дівчина, теж у шубі; вона сердито розглядала одну з вітрин, що прикрашали вестибюль.

— О господи! — сказала вона.

Міллі привіталася з молодиком.

— Це Ден,— сказала вона.

— Так, так,— сказав Ден.— А далі що?

— Мені дадуть щось випити? — озвалась Денова дівчина.

— Дадуть, Крихітко, дадуть. Про це я подбаю. Може, й ви з нами вип'єте? Чи ми *de trop*<sup>1</sup>?

Вони вчотирьох зайшли до салону, де світло аж очі сліпило,

— Я змерзла як собака,— поскаржилася Крихітка.

Ден скинув шубу; на ньому був гольфовий костюм з ліловим полиском і шовкова сорочка таких кольорів, які Тоні вибрав би хіба що для піжами.

— Зараз ти зігрієшся,— сказав Ден.

— Тут повно євреїв,— невдоволено мовила Крихітка.

— Так це ж прикмета, що готель добрий,— запевнив Тоні.

— Не вигадуйте,— буркнула Крихітка.

— Ви на неї не зважайте, це вона змерзла,— пояснив Ден.

— А хто б не змерз у твоїй паршивій тарадаїці?

Вони випили кілька коктейлів. Потім Ден і Крихітка пішли до свого номера — треба, мовляв, прибратись, бо вони поїдуть на вечірку до одного Денового приятеля, недалечко тут. Тоні з Міллі пішли вечеряти.

<sup>1</sup> Зайві (франц.).



— Він добрий хлопець,— сказала Міллі.— І до клубу вчащає. У нас там бувають усякі, але Ден із найпорядніших. Він якось хотів мене за кордон повезти, та чогось не вийшло.

— Ми його дівчині, здається, не сподобались.

— Та вона просто змерзла.

За вечерею Тоні нелегко було підтримувати розмову. Спершу він почав звертати увагу Міллі на сусідів — як робив би, вечеряючи з Брендю в Еспінозі.

— Яка гарненька дівчина онде в кутку.

— То підіть сядьте коло неї,— ущипливо відрубала Міллі.

— А гляньте, які в тієї жінки діаманти. Як ви гадаєте — справжні?

— Спитайте в неї, коли вам так цікаво.

— Гляньте, яка приваблива жінка — он та чорнява, що танцює.

— Чого ж ви їй цього не скажете? Ото зраділа б!

Нарешті Тоні зрозумів, що в світі, до якого належала Міллі, вважається нечемним, коли з тобою жінка, виявляти інтерес до інших жінок.

Вони пили шампанське. І обидва детективи теж, невдоволено відзначив собі Тоні. Він про це згадає, коли контора подасть йому рахунок їхніх витрат. Вони не дуже помогли йому з Вінні. А десь глибше його весь час муляла думка про те, що вони з Міллі робитимуть після вечері. Та ця проблема розв'язалася сама собою: коли він закурив сигару, з другого кінця їдальні до них підійшов Ден і запропонував:

— Слухайте, коли вам увечері нема чого робити, їдьмо з нами на вечірку до мого приятеля. Там буде весело. Він як гуляє, то вже на всю губу.

— Ой, поїдьмо,— попросила Міллі.

Вечірній костюм Дена був із синьої тканини, що при електричному світлі мала здаватися чорною, але чомусь лишалася зовсім синьою.

Отож Міллі з Тоні поїхали на вечірку до Денового приятеля, де гуляли на всю губу. На вечірці було чоловік двадцять чи тридцять, всі такого крою, як Ден. Денів приятель був вельми гостинний. Коли він не морочився коло приймача, що раз у раз замовкав, то ходив серед гостей і підливав у келихи.

— Добряче питво,— казав він, демонструючи етикетку.— Вам воно не завадить. Питво на славу.

Вони випили чималенько того питва.

Час від часу Денів приятель помічав, що Тоні не дуже весело. Він підходив, клав йому руку на плече й казав:

— Я такий радий, що Ден привіз вас. Сподіваюсь, вам тут усе до вподоби. Приїздіть іще, коли не буде гостей, подивитесь, як я живу. Ви любите троянди?

— Так, дуже люблю.

— Ну то приїздіть, коли зацвітуть. Вам сподобається, як ви любите троянди. А бодай йому, знову те радіо харчить.

Тоні-подумав: а чи сам він бував такий привітний, коли до Геттона несподівано привозили незнайомих гостей.

Трохи згодом він опинився на дивані поряд із Деном.

— Міллі славне дівча,— промовив той.

— Так, славне.

— Знаєте, що я помітив? Вона подобається зовсім не тим чоловікам, що інші дівчата. Таким, як ми з вами.

— Атож.

— І не подумаєш, що в неї уже восьмирічна дочка, правда?

— Так, навіть не віриться.

— Я довго не знав. Та якось запросив її на неділю до Дьєппа, а вона й малу захотіла взяти. Звісно, мені такі фокуси ні до чого, та однаково я її люблю. Вона будь-де знає, як повестися.— Він сказав це, понуро глянувши на Крихітку, що випила забагато отого «добрячого питва», і це було видно по ній.

Вечірка скінчилась аж після третьої. Денів приятель знову запросив Тоні приїхати, коли зацвітуть троянди.

— Навряд чи ви ще десь на півдні Англії побачите такі,— сказав він.

Ден привіз їх до готелю. Крихітка сиділа спереду поруч нього; вона була в сварливому настрої.

— Де ти був цілий вечір? — допитувалась вона.— Я тебе не бачила. Де ти заподівся? Куди ти зашився? Хіба так возьмуть дівчат у гості?

Тоні з Міллі сиділи ззаду. Від втоми й за звичкою вона поклала голову йому на плече й узяла його за руку. Та коли вони підійшли до номера, Міллі сказала:

— Глядіть же, тихенько. Не розбудіть Вінні.

Тоні з годину чи й більше лежав без сну в маленькій душній спальні, перебираючи в думці все, що сталося за останні три місяці. А потім і він заснув.

Розбудила його Вінні.

— Мама ще спить,— повідомила вона.

Тоні глянув на годинник.

— Певне, що спить,— сказав він. Було чверть на восьму.— Іди в ліжку.

— Ні, я вже одяглась. Ходімо гуляти.

Вона підійшла до вікна й відгорнула завісу. Кімнату залило холодне вранішнє світло.

— Дощик сіється,— сказала вона.

— Що ти хочеш робити?

— Я хочу на мол.

— Туди ще не пускають.

— Ну то до моря. Ходімо.

Тоні зрозумів, що спати йому вже не доведеться.

— Ну гаразд. Іди почекай, поки я вдягнуся.

— Я тут почекаю. Мама страшенно хропе.

Через двадцять хвилин вони спустились у вестибюль, де офіціанти в фартухах склали стільці на стільці й чистили килими. Вони вийшли надвір, на різкий вітер. Асфальт на бульварі був мокрий від дощу та морських бризок. Бульваром, нахилиючись проти вітру, поспішали дві чи три жінки; руками в рукавичках вони стискали молитовники. Четверо чи п'ятеро мізерних стариганів, хрипко хекаючи, дибали до моря.

— Ну ходімо вже,— сказала Вінні.

Вони спустились на берег і, ступаючи по камінцях, дійшли до самої води. Вінні стала кидати камінці. У воді вже були люди; декотрі привели з собою собак, і вони, пирхаючи, пливли поряд із своїми хазяїнами.

— Чого ти не купаєшся? — спитала Вінні.

— Дуже холодно.

— А он же купаються. І я хочу.

— Спитайся в мами.

— Ти, мабуть, боїшся. А ти вмєш плавати?

— Умію.

— То чого ж ти не плаваєш? Не вмєш ти!

— Ну гаразд. Не вмю.

— А нащо ж казати, що вмєш? Брехло.

Вони пішли понад водою. Вінні послизнулась і сіла в калюжу.

— От бач, замочилася,— сказала вона.

— Вернімось у готель, перевдягнешся.

— Так погано в мокрому. Ходімо поснідаємо.

У готелі, видно, не було звичаю подавати сніданок постояльцям, що спускалися з номерів у неділю о восьмій годині ранку. Довелося чекати довгенько, поки щось приготували. Морозива, на превелику досаду Вінні, не було. Вона з'їла грейпфрут і грінки з яєшнею та копченим оселедцем, не перестаючи скиглити, що штанці мокрі. Після сніданку Тоні послав її нагору перевдягтись, а сам сів у салоні, закурив люльку й став переглядати недільні газети. О дев'ятій годині прийшов Бленкінсон.

— Ми десь загубили вас учора ввечері,— сказав він.

— Ми їздили на вечірку.

— Не слід було цього робити, та дарма вже, невелике лихо. Ви поснідали?

— Так, у їдальні, з Вінні.

— Що ви собі думаєте, містере Ласт! Адже вам потрібні свідчення готельної прислуги.

— Та мені не хотілось будити Міллі.

— Йй же заплачено за це! Ну, містере Ласт, треба ж трохи постаратись, а то ніякого розлучення ви не доб'єтесь.

— Гаразд,— сказав Тоні.— Я ще раз поснідаю.

— Тільки в ліжку, глядіть!

— Хай буде в ліжку.

І понуро пішов до свого номера.

Вінні відгорнула завіски, але її мати ще спала.

— Вона вже була прокинулась, перевернулась на другий бік і знов заснула. Розбудіть її, хай устає. Я хочу на мол.

— Міллі,— рішуче мовив Тоні.— Міллі.

— Ох,— охнула вона.— Котра година?

— Нам треба поснідати.

— Я не хочу. Я ще трохи посплю.

— Ти вже снідав,— нагадала Вінні.

— Вставайте,— сказав Тоні.— Потім виспитесь. Навіщо ми сюди приїхали?

Міллі сіла в ліжку.

— Гаразд,— сказала вона.— Вінні, рибонько, подай матусі кофту, он на стільці.

Вона була сумліяна дівчина, завжди готова зробити своє діло, хоч би яке неприємне.

— Господи, ще ж так рано.

Тоні вийшов до своєї кімнати, роззувся, скинув комірець, краватку, піджак і жилетку й надів халат.

— Жаднюга,— сказала Вінні.— Двічі снідаєш.

— Як виростеш велика, тоді все зрозумієш. Це для суду. А тепер п'ятнадцять хвилин посидь тихенько у вітальні, посидиш? Потім робитимеш, що захочеш.

— І купатись можна?

— Можна. Як зараз посидиш тихенько.

Тоні ліг у ліжко поруч Міллі й щільно загорнув халат на грудях.

— Ну як? Нічого?

— Як картинка.

— От і гаразд. Тоді я дзвоню.

Коли принесли сніданок, Тоні встав з ліжка й одягся.

— Оце й уся подружня зрада,— сказав він.— І оце таке в газетах називають «інтимними стосунками».

— А тепер можна мені купатись?

— Атож.

Міллі знов заснула. Тоні повів Вінні на берег. Тим часом знявся вітер, і на гальку накочувались важкі хвили.

— Дівчинка хоче скупатись,— сказав Тоні.

— Сьогодні дітям купатись заборонено,— сказав наглядач пляжу.

— І надумає ж таке,— загомоніли люди, що стояли коло води.— Втопити дитину хоче, чи що?

— Хіба такому можна дитину довіряти?

— *Виродок якийсь.*

— А я *хочу* купатись,— наполягала Вінні.— Ти сказав, що мені можна буде купатись, як ти вдруге поснідаєш.

Люди, що обступили їх, тішачись клопотом Тоні, осудливо презирнулись.

— Двічі поснідав?

— Дозволяє дитині купатись?

— Навіжений.

— Дарма,— сказав Тоні.— Ходімо на мол.

Кілька чоловік із натовпу посунули за ними повз гральні автомати: їм було цікаво, які страхіття ще придумає цей навіжений батько.

— Он отой чоловік двічі поснідав, а тоді хотів утопити свою доньку,— пояснювали вони іншим цікавим, скептично дивлячись, як Тоні силкується розважити Вінні кеглями. Поведінка Тоні підтверджувала їхні погляди на людську натуру, нав'яні газетами, що їх усі вони читали вранці.

— Ну що ж,— сказав Брендин адвокат.— Усе вже підготовано як слід. Мабуть, доведеться нам почекаати до на-

ступної сесії — тепер суд завалений справами,— але це добре, що у нас уже готові свідчення. Я сказав передрукувати їх для вас. Держіть їх у себе й вивчіть усе як слід.

«...Моє подружнє життя було ідеально щасливе,— прочитала Бренда,— до різдва минулого року, коли я почала відчувати, що чоловік ставиться до мене не так. Він завжди лишався на селі, коли я від'їжджала до Лондона на навчання. Я зрозуміла, що він уже не такий уважний до мене. Він почав багато пити і якимось, п'яний, учинив скандал у нашій лондонській квартирі — сам без кінця дзвонив мені по телефону й послав п'яного приятеля, щоб грюкав у двері». Чи конче треба про це згадувати?

— Не конче, але бажано. Від психологічного ефекту залежить дуже багато. Судді в хвилини розумового про-світлення часом дивуються, чого це начебто цілком порядні, щасливі в подружжі чоловіки їздять на неділю до моря з незнайомими їм доти жінками. Тому не вадить навести докази загальної розбещеності.

— Розумію,— сказала Бренда.— «Відтоді я найняла приватних агентів стежити за ним, і те, що вони сповістили, змусило мене п'ятого квітня покинути чоловіків дім». Так, тепер усе ясно.

### III

Леді Сент-Клауд зберігала атавістичну віру у владу й надприродний здоровий глузд Глави Родини, і тому, дізнавшись від Марджорі, що виробляє Бренда, зразу телеграфувала Реджі, щоб негайно вертався з Тунісу, де він саме оскверняв якісь гробниці. Та Реджі не квапився вертатись — він ніколи не квапився. Він не відплив ні першим пароплавом, ні другим, а прибув до Лондона аж у понеділок, уже після подорожі Тоні до Брайтона. Він зібрав у бібліотеці родинну раду — Бренду, Марджорі, Аллена й адвоката, а потім детально обговорив проблему з кожним із них наодинці; він запросив Бівера на обід до ресторану, повечеряв з Джоком і навіть їздив до Тоніної тітки Френсіс. І нарешті домовився з Тоні повечеряти в четвер у Браун-клубі.

Він був на вісім років старший за Бренду; між ним і Марджорі часом можна було побачити якусь невловну, невиразну подібність, але з Брендою в нього не було анічогісінько спільного ні в зовнішності, ні в натурі. Він дуже рано й непомірно погладшав і носив тягар плоті

так, наче ще не звик до нього: наче цей тягар навалили йому на плечі тільки сьогодні вранці і він ще пробує якось зручніше вмотити його; і хода в нього була якась нетверда, і очі бігали, ніби він весь час боявся наразитись на засідку, бо знав, що втекти не зможе. Та це враження було чисто зовнішнє: погляд здавався підозріливим, бо очі ховалися в складках жиру, а рухи були непевні від зусиль зберегти рівновагу, а не від того, що він бентежився через власну незграбність; йому ніколи й на думку не спадало, що вигляд у нього дивний.

Значно більше половини свого часу і грошей Реджі Сент-Клауд витрачав на досить скромні археологічні експедиції за кордоном. Його будинок у Лондоні був повен трофеїв цих експедицій — черепків амфор, позеленілих бронзових сокир, кісток та звугленого дерева; була між усім тим і мармурова греко-римська голова, риси з якої стер час. Реджі написав дві невеликі книжки про свою працю й надрукував власним коштом, присвятивши обидві членам королівської родини. Коли він був у Лондоні, то акуратно ходив до палати лордів; усім його приятелям було вже далеко за сорок, вже кілька років його залічували до їхнього покоління, і лиш поодинокі матері ще не втратили надії зробити його своїм зятем.

— *Страшенно* прикра вся ця історія з Брендою, — сказав Реджі Сент-Клауд.

Тоні погодився.

— Мати, звичайно, тяжко засмучена. Та й я теж. Скажу щиро — не можу не визнати, що вона повелася вкрай нерозумно, нерозумно й недоладно. І добре розумію, що ви теж засмучені.

— Так, — підтвердив Тоні.

— Та хоч я й розумію ваші почуття, але мушу сказати, що ви, по-моєму, занадто жорстоко повелися з нею.

— Я зробив те, чого хотіла Бренда.

— Любий мій, та вона ж сама не відає, чого хоче. Я вчора бачив того Бівера. Він мені *зовсім* не сподобався. А вам?

— Та я його майже не знаю.

— Ну, то я вам кажу, що він мені не сподобався. А ви просто штовхаєте Бренду в його обійми. Ось як воно виходить, тому я й кажу, що ви жорстокий. Звичайно, зараз Бренді здається, що вона в нього закохана.

Та це ненадовго. Хіба вона може довго кохати такого. Через рік вона повернеться до вас, ось побачите. І Аллен те саме каже.

— Я вже казав Алленові. Я не хочу, щоб вона поверталась.

— Так це ж жорстоко.

— Ні, просто я не зміг би ставитись до неї так, як досі.

— А навіщо ставитись *так*? Адже люди з літами змінюються. Ось я, наприклад, десять років тому не цікавився нічим пізнішим за шумерську епоху, а тепер мені й християнська здається вартою уваги.

Якийсь час він говорив про якісь *tabulae execrationum*<sup>1</sup>, що їх він недавно відкопав.

— Вони є майже в кожній гробниці,— казав він,— надряпані на свинці, здебільшого в них ідеться про змагання в цирках. Їх звичайно кидали в могилу крізь душник. Досі ми знайшли їх сорок три, а потім сталась ця нещаслива історія, і мені довелось вернутися. Звичайно, мені дуже прикро.

Якусь хвилину він мовчки їв. Ці останні слова вернули розмову до головної теми. Реджі, видно, ще не все сказав і тепер думав, з якого боку краще підійти. Їв він жадібно, плямкав і часто, сам того не помічаючи, поглинав те, що звичайно люди лишають на тарілці: риб'ячі голови й хвости, курячі кістки, кісточки із персиків, хвостики від яблук, шкуринки з сиру, волокнисті частини артишоків.

— Та й, знаєте, по-моєму, не сама Бренда тут винна,— сказав він.

— А я не дуже задумувався, хто винен.

— Може, й так, але ви поводитесь, як тяжко ображений чоловік,— мовляв, не зможу ставитись до неї, як досі, і таке інше. Я хочу сказати, що у сварці завжди винні обое, а у вас із Брендюю вже давно все йшло не-влад. Ось ви, наприклад, багато пили — до речі, налити вам ще бургундського?

— Це Бренда казала?

— Так. А потім, ви з іншими жінками водились. Коли Бренда була в Лондоні, до вас приїздила якась жінка з арабським прізвищем. Хіба це жарти, скажіть самі. Я згоден, що в подружньому житті слід мати певну

---

<sup>1</sup> Таблички заклять (*лат.*); в Стародавньому Римі ці таблички клали в гробниці.



свободу, та коли нею користуєшся, то не винувать і іншого, розумієте?

— Це Брендда казала?

— Так. Ви не думайте, що я вам хочу вичитувати, чи що, але, по-моєму, ви, коли зважити всі обставини, не маєте права на таку жорстокість до Брендди.

— Вона казала, що я пиячив і мав роман з цією арабською дамою?

— Ну, я не буду твердити, що вона справді вислови-лась так, але вона казала, що ви останнім часом випивали і що ви видимо цікавились цією жінкою.

Реджі замовив сливи з вершками. Тоні сказав, що більше нічого не хоче.

А йому ж ще минулої неділі здавалося, що його вже ніщо не може здивувати.

— Тому ви, мабуть, зрозумієте те, що я хочу сказа-ти,— лагідно провадив Реджі.— Ідеться про гроші. Брендда тоді, видно, була дуже схвильована смертю дитини, коли усно домовлялася з вами про аліменти й погоди-лась на те, що ви їй запропонували.

— Так, я призначив їй п'ятсот фунтів на рік.

— Ну, я б сказав, що ви не маєте права так зловжи-вати її великодушністю. Вона вчинила страшенно нероз-важно і тепер визнає, що була тоді просто не при собі.

— І чого ж вона хоче?

— Ходімо, вип'ємо кави.

Коли вони посідали перед каміном у порожній кімнаті для курців, Реджі сказав:

— Я все обговорив з адвокатами й з рідними, і ми ви-рішили, що треба збільшити суму до двох тисяч фунтів.

— Нічого не вийде. Я не зможу давати стільки.

— Ну, а я повинен дбати про інтереси Брендди. У неї свого майже нічого нема і перспектив ніяких. Мати наша живе на те, що я їй виплачую за батьковим заповітом. Я не зможу давати Брендді нічого. Всі свої кошти я хочу вкласти в експедицію до одного оазису в Лівійській пу-стелі. У Бівера, по суті, нічого нема, і навряд чи він що зароблятиме. Отож самі бачите...

— Але ж, мій любий Реджі, ви не гірш за мене знаєте, що я не зможу.

— Це ж менше третини ваших прибутків.

— Так, але ж у мене все йде на маєток. Ви знаєте, що ми з Бренддою на себе й половини цієї суми не витра-чали. І я більше нічого не можу для неї зробити.

— Не сподівався я, що ви на таку позицію станете, Тоні. По-моєму, ви дуже нерозумно робите. Кінець кінцем, хто повірить, що самотній чоловік не може сьогодні чудово жити за чотири тисячі на рік. Я сам ніколи стільки не мав.

— Але ж тоді мені доведеться відмовитись від Геттона.

— А хіба я не відмовився від Брейклі? І запевняю вас, друже, що ні разу про це не пошкодував. Тоді, звичайно, було прикро, давня звичка, знаєте, та можу вам сказати щиро: коли маєток було продано, я відчув себе іншою людиною. Їдь куди хочеш...

— Але ж я нікуди, крім Геттона, їхати не хочу.

— І, знаєте, в тому, що кажуть лейбористи, багато правди. Боюся, що великі оселі в Англії — це вже минуле.

— А скажіть мені, Бренда усвідомлювала, що мені доведеться розпрощатися з Геттоном, коли я погоджуся?

— Так, здається, про це була мова. Я гадаю, вам неважко буде продати Геттон під школу чи щось таке. Пригадую, коли я вирішив збути Брейклі, маклер казав — дуже шкода, що це не готика, бо школи й монастирі охочі до готики. Я певен, що за Геттон вам добре заплащать і кінець кінцем ви станете багатший, ніж тепер.

— Ні, про це не може бути й мови, — відказав Тоні.

— Ви ставите всіх у страшенно прикрі становище, — сказав Реджі. — Не розумію, чого ви так затялися.

— Крім того, я не вірю, що Бренда може хотіти чи домагатись від мене такого.

— Помиляєтесь, любий мій. Можу вас запевнити.

— Цього я не збагну.

— Ну що ж... — Реджі пахнув сигарою. — Не хотів я всього казати, але, мабуть, доведеться. Річ тут не в самих грошах. Бівер, бачте, закомизився. Він каже, що не може взяти Бренду, коли вона не буде як слід забезпечена. Це, мовляв, буде нечесно щодо неї. І я його розумію.

— Так, я теж розумію, — мовив Тоні. — Отже, ваша пропозиція зводиться до того, що я мушу продати Геттон, щоб купити Бренді Бівера.

— Навіщо ж так гостро, — докірливо мовив Реджі.

— Ну, а я не збираюся цього робити, і квит. Коли це все, що ви мали мені сказати, то будьте здорові.

— Ні, це не все. Я, мабуть, погано виклав вам справу. Так воно виходить, коли надміру жалієш когось. Бачте, я не просив вашої згоди, а тільки пояснював, що пропонує наша сторона. Я намагався владнати все по-дружньому, але, бачу, це не виходить. Бренда вимагатиме дві тисячі на рік через суд, і з нашими свідченнями ми цього доб'ємося. Дуже шкода, що ви змусили мене викласти все так різко.

— Мені таке й на думку не спадало.

— Правду кажучи, нам теж. Це Біверова ідея.

— Ви, здається, загнали мене в глухий кут.

— Навіщо ж так гостро?

— Мені б хотілося упевнитись, що Бренда теж із цим згодна. Ви не заперечуєте, щоб я подзвонив?

— Будь ласка, будь ласка. Вона, скільки знаю, зараз у Марджорі.

— Брендю, це Тоні... Я щойно повечеряв з Реджі.

— Так, він казав мені, що запросив тебе.

— Він каже, що ти хочеш судитись за аліменти. Це правда?

— Тоні, не залякуй мене. Все роблять адвокати. І не варто заводити мову зі мною.

— Але ж ти знала, що вони вимагатимуть дві тисячі?

— Так, вони казали. Я знаю, це багато, але...

— І ти ж добре знаєш, які мої грошові справи... Ти знаєш, що мені доведеться продати Геттон... Алло, ти слухаєш?

— Слухаю.

— Ти це знаєш?

— Тоні, не змушуй мене, щоб я почувала себе свинею. Все так заплуталось...

— То ти знаєш, чого вимагаєш?

— Так... більш-менш.

— Дякую. Це все, що я хотів спитати.

— Тоні, як ти чудно говориш... Не вішай трубки.

Тоні повісив трубку й вернувся до кімнати для курців. Йому раптом стало зрозумілішим багато з того, що бентежило його. Весь готичний світ розсипався... Не було вже блискучих обладунків на лісових галявинах, гаптованих черевичків на зелених лужках, забігли кудись білі плямисті однороги...

Реджі напівлежав у кріслі.

— Ну, що?

— Поговорив. Ви правду казали. Вибачте, що я зразу не повірив. Так неймовірно здалося.

— Дарма, дарма, любий мій.

— Я вже вирішив, як зробити.

— От і гаразд.

— Бренда не дістане розлучення. Ті свідчення, що я забезпечив у Брайтоні, нічого не варті. Випадково з нами весь час була дитина. Обидві ночі вона спала в тій кімнаті, де мав спати я. Коли ви наважитесь подати в суд, я захищатимусь і виграю справу, але я гадаю, що ви, як побачите свідчення, не захочете судитись. Я вийду на якихось півроку. А коли вернусь, то дам Бренді розлучення, якщо вона захоче, але без ніяких аліментів. Вам зрозуміло?

— Але ж послухайте, друже...

— Бувайте здорові. Дякую за вечерю. Хай вам щастить у розкопках.

Виходячи з клубу, Тоні помітив оголошення, що Джон Бівер має балотуватись у Брет-клубі.

— І хто б подумав, що стариган отак поведеться! — сказала Поллі Кокперс.

— Тепер я розумію, чому в газетах весь час товчуть за реформу закону про розлучення, — озвалась Вероніка. — Це ж просто жах, що йому таке минеться безкарно!

— Не треба було йому зразу казати, — докинула Сукі.

— Та Бренда ж така довірлива, — зауважила Дженні.

— По-моєму, Тоні повівся паскудно, — сказала Марджорі.

— Не знаю, — відказав Аллен. — Я гадаю, це твій братик, йолоп, зіпсував усе.

## Розділ п'ятий

### В ПОШУКАХ МІСТА

#### I

— Ви не знаєте, скільки разів треба обійти круг палуби, щоб вийшла миля?

— А хтозна, — відповів Тоні. — Ви вже, певне, чимало пройшли.

— Двадцять два рази обійшов. Коли звук багато рухатись, то на морі одразу скиснеш. Суденце поганеньке. Часто цією лінією плаваєте?

— Уперше.

— А... Я думав, у вас яка комерція на островах. У цю пору туристів сюди пливе небагато. Більше назад. Тобто додому вертаються. А ви далеко?

— До Демерари.

— А... Якихось копалин шукати?

— Ні, правду кажучи, я Місто шукаю.

Балакучий пасажир спершу здивувався, потім засміявся.

— Ви наче сказали, що шукаєте місто.

— Атож.

— Ви так і сказали?

— Так.

— Я й думав, що ви сказали... Ну дарма, бувайте. Хочу до обіду ще кілька разів обійти.

І рушив палубою далі, ледь похитуючись для рівноваги й раз у раз хапаючись за поруччя.

Вже з годину цей чоловік що три хвилини підходив до Тоні. Спершу Тоні повертав голову йому назустріч і знов відвертався до моря. Потім чоловік почав кивати йому, а тоді казати: «Привіт!», або: «Гойдає!», або «Ось і я»; нарешті зупинився й завів розмову.

Тоні надокучило це безнастанне повторення, і він перейшов на корму. Спустився трапом на нижню палубу. Там у принайтовлених до борту клітках були різні тварини: племінні бугаї, вкритий товстою попоною чистокровний кінь, пара гончаків — усе це везли на Вест-Індські острови. Тоні пробрався між клітками й люками аж на корму, сів там біля лебідки й задивився, як підіймається та опускається обрій над димарями, а вони чорними силуетами вирізняються на тлі присмеркового неба. Тут гойдало більше, ніж на середині судна; тварини неспокійно топтались у своїх тісних клітках, гончаки час від часу починали скімлити. Матрос-індієць зняв із шворки білизну, що цілий день лопотіла на вітрі.

Високі буруни зразу розбивали струмінь за кормою. Судно пливло Ла-Маншем на захід. Коли стемніло, на французькому березі заблмали маяки. Ось яскраво освітленою палубою пройшов стюард, б'ючи в гонг із мідних циліндрів, і балакучий пасажир спустився вниз, щоб помитися перед обідом у теплій морській воді, яка хлю-

пала у ванні з боку на бік; мило давало в ній ріденьку липку піну. Більш ніхто до обіду не перевдягався. Западали сутінки, а Тоні сидів, поки не подзвонили вдруге. Тоді він скинув у каюті пальто й спустився вниз обідати.

То був перший вечір на морі.

Тоні посадили за капітанським столом, але капітан того вечора був на містку. По обидва боки від Тоні стільці були порожні. Гойдало не дуже, і сітки не натягали, але стюарди прибрали зі столу вази з квітами і змочили скатерку, щоб по ній не совався посуд. Навпроти Тоні сидів темношкірий архідиякон. Його манера їсти була вишукана, але чорні руки на вогкій білій скатерці здавались величезними.

— На жаль, за нашим столом сьогодні не дужелюдно,— сказав він.— Я бачу, ви невразливий до хитавиці. Моя дружина в каюті. *Вона* вразлива.

Архідиякон сказав Тоні, що вертається з якогось конгресу.

Над сходами був салон, що називався «Музичний салон і кабінет». Там весь час була сутінь — вдень світло притемнювали кольорові шибки, ввечері — рожеві шовкові абажури на електричних свічках. Пасажири пили там каву, сидячи на масивних, оббитих кретоном диванах або на обертових стільцях, попригвинчуваних до підлоги перед письмовими столами. Там-таки щодня протягом години сповнений гідності стюард порався коло шафи з романами — суднової бібліотеки.

— Не бозна-яке суденце,— озвався балакучий пасажир, сідаючи поряд Тоні.— Та коли визирне сонце, може, буде веселіш.

Тоні закурив сигару, але стюард сказав йому, що тут не курять.

— Дарма,— мовив балакучий пасажир,— ми зараз підемо в бар. Ви знаєте,— додав він за хвилинку,— я мушу вас перепросити. Я отоді перед обідом подумав, що вам клепки бракує. Коли ви сказали, ніби їдете до Демерари шукати міста. Яюсь чудно мені стало. А потім економ — я за його столом сиджу, там завжди весело і найкраще обслуговують,— розказав мені про вас. Ви дослідник, правда?

— Та начебто правда,— відповів Тоні.

Він яюсь не зразу звик до того, що він дослідник, бо став ним усього два тижні тому. Навіть два великі

ящики в трюмі з його прізвищем і наклейками «До кінцевого порту» — ящики, де лежали такі незвичні для нього речі, як скринька з ліками, автоматична рушниця, табірне спорядження, в'ючні сидла, кіноапарат, динаміт, дезинфекційні засоби, складаний човен, фільтри для води, масло в бляшанках і найдивніше з усього — те, що доктор Мессінджер назвав «товари для обміну», — все це ще не могло до кінця переконати його, що він справді їде в експедицію. Доктор Мессінджер улаштував усе. То він вибрав музичні скриньки й заводних іграшкових мишей, дзеркальця, гребінці, парфуми, ліки, рибальські гачки, сокири, кольорові ракети, сувої штучного шовку, впаковані в ящик з написом: «Товари для обміну». І з самим доктором Мессінджером Тоні познайомився недавно; тепер він лежав на своїй койці, бо був «вразливий», як висловився чорношкірий архідиякон; сьогодні Тоні вперше побачив, що і в нього є людські слабості.

Тоні дуже мало бував за кордоном, У вісімнадцять років, перед вступом до університету, він прожив літо в одного підстаркуватого добродія під Туром, щоб навчитися мови. (... Сірий кам'яний дім, а кругом виноградники. У ванній кімнаті опудало спаніеля. Старий називав його Стоп, бо тоді було модно давати собакам англійські назвиська. Тоні їздив велосипедом по прямих білих дорогах, оглядав замки; він мав із собою прив'язані ззаду пакунки з бутербродами, і дрібна пилюка пробивалася крізь папір і рипіла на зубах. Там були ще два юнаки — англійці, отож він не дуже навчився по-французькому. Один з них закохався, а другий на ярмарку в місті вперше в житті впився іскристим «Вувре». Того вечора Тоні виграв у лотерею живого голуба; він випустив його на волю, а тоді побачив, як хазяїн балагана спіймав його сачком...) Потім він іще їздив на кілька тижнів до Центральної Європи з приятелем із Белліола<sup>1</sup>. (Вони раптом виявились багатіями, бо курс марки впав, і жили серед незвичної пишноти в найрозкішніших готельних апартаментах. Тоні купив тоді за кілька шилінгів хутро й подарував його у Мюнхені одній дівчині, що й слова не знала по-англійському). А ще згодом він прожив медовий місяць із Брендю у чужій віллі на Італійській Рівері. (... Кипариси й оливи, баняста церква на схилі гори,

---

<sup>1</sup> Один з коледжів Оксфорда.

між віллою і гаванню, кав'ярня, де вони сиділи вечорами, дивлячись на рибальські човни та на вогні, відбиті в тихій воді, й дожидаючи, коли тишу й спокій збудить швидкий моторний катер. Той катер, що називався «Джазистка», належав одному молодому чепурунові чиновникові, який, здавалось, по двадцять годин на день гасав на ньому туди-сюди, то вилітаючи з гавані, то влітаючи до неї...) Якимось вони з Брендю поїхали до Летуке з гольфовою командою Брет-клубу. Оце й усе. Після батькової смерті Тоні більше не виїздив з Англії. У них не було на це грошей; подорожування, та й багато іншого, вони відкладали на той час, коли буде сплачено податок на спадщину, крім того, Тоні не любив покидати Геттон, а Брендю не хотіла лишати самого Джона Ендрю.

Тому Тоні не був вибагливий щодо подорожей і, коли вирішив поїхати за кордон, то насамперед подався до туристичного агентства й вернувся з пакою барвистих проспектів, що рекламували комфортабельні морські рейси на тлі пальм, негритянок і старовинних руїн. Він хотів виїхати за кордон, бо вважав, що так слід повестися чоловікові в його становищі, а крім того, все пов'язане з Геттоном було надовго затруєне для нього, і йому хотілося кілька місяців пожити якнайдалі від людей, що знали його і Брендю, там, де він не зустрічав би раз у раз її, чи Бівера, чи Реджі Сент-Клауда, отож із цим прагненням утекти він і пішов до Гревіль-клубу перечитати проспекти. Він був членом того клубу вже кілька років, але навідувався туди рідко й досі не відмовився від членства лише через те, що забував скасувати наказ банкові пересилати до клубу внески. А тепер, коли і Брет-клуб, і Браун-клуб стали йому ненависні, він був радий, що лишився в Гревіль-клубі. То був клуб інтелектуалів — туди ходили професори, кілька письменників, службовці музеїв і члени наукових товариств. Усі там поводитись по-простому, і Тоні, що сидів у кріслі, обіклавшись ілюстрованими брошурками, не здивувався, коли до нього звернувся якийсь незнайомий йому член клубу й запитав, чи не збирається він за кордон. Зате здивувався, коли звів очі й побачив того чоловіка.

Доктор Мессінджер, хоч іще молодий, був бородатий, а Тоні рідко бачив бородатих молодих чоловіків. Крім того, він був дуже низенький, загорілий і вже лисий; червоняста засмага обличчя кінчалася посередині лоба, а вище блідою банею здіймалося тім'я. Він носив окуляри



в сталевій оправі, і видно було, що синій сержевий костюм йому незручний.

Тоні підтвердив, що збирається поплавати морем.

— Незабаром я від'їжджаю до Бразилії,— сказав доктор Мессінджер.— А може, до Нідерландської Гвіани. Ще не знаю. Там досі не визначено кордону. Я хотів звернутися на тому тижні, та не вийшло. Може, ви знайомі з таким собі нікарагуанцем, що називає себе то Понсонбі, то Фітцкларенс?

— Ні, не знайомий.

— Ваше щастя. Він оце щойно вкрав у мене двісті фунтів і кілька кулеметів.

— Кулеметів?

— Атож. Я завжди беру один-два в подорож — більше для острашки, розумієте, і для обміну, а тепер їх не легко купити. Адже не зайдеш до крамниці просто так і не попросиш кулемета.

— Певне, що ні.

— Ну, без кулеметів я ще обійдусь, а от без двохсот фунтів — ніяк.

Тоні держав на колінах розгорнений проспект із знімком Агадірської гавані. Доктор Мессінджер через його плече глянув на знімок.

— А, знаю, цікаве місце,— сказав він.— Ви ж, мабуть, знайомі там із Цінгерманом?

— Ні, я ніколи там не бував.

— Він би вам сподобався — чесний хлопчина. Заробив чимало, продаючи патрони атлаським шейхам ще до замирення. Це, звичайно, взагалі легкі гроші, але він там був найспритніший з усіх. Здається, він тепер держить ресторан у Магадорі.— Потім доктор мрійливо додав: — Шкода, що я не можу підключити до цієї експедиції КГТ<sup>1</sup>. Треба добувати гроші у приватних осіб.

Була перша година, і в залі ставало людніше. Один єгиптолог, розгорнувши хусточку, показував видавцеві церковного тижневика скарабеїв.

— Ходім пообідаємо,— запропонував доктор Мессінджер.

Тоні не збирався обідати в клубі, але не зумів відмовитись: до того ж він був вільний.

Доктор Мессінджер пообідав яблуками й рисовим пудингом. («Мені треба бути дуже обережному з їжею»,—

<sup>1</sup> Королівське географічне товариство.

сказав він). Тоні взяв собі холодний біфштекс і пиріг з нирками. Вони сиділи біля вікна у великій їдальні на горі. Скоро місця довкола них позаймали члени клубу, які в традиційній тут невимуженості зайшли так далеко, що перехилялися через спинку стільця й розмовляли з людьми за сусідніми столами, заважаючи й так не дуже вмілим офіціантам. Але Тоні нічого не чув, заслухавшись того, що розповідав доктор Мессінджер.

— Розумієте, легенда про Місто не вмирає з шістнадцятого сторіччя, з часів перших дослідників. Одні казали, що воно стоїть десь у Мату-Гроссу, другі — у верхів'ях Оріноко, в нинішній Венесуелі. Сам я завжди вважав, що воно в Урарікуері. Я їздив туди торік і зав'язав знайомство з індіанським плем'ям пай-вай: ніхто з білих ще не вертався від них живий. Від пай-ваїв я й дізнався, де шукати Міста. Звісно, ніхто з них там не був, але вони знають про нього. Кожен індіанець між Сьюдад-Боліваром і Пароу знає про нього. Але вони не скажуть. Химерні люди. Проте я побратався з одним пай-ваєм — цікава церемонія. Мене закопали по шию в твань, і всі жінки племені плювали на мою голову. Потім ми з'їли з ним жабу, гадюку й жука і після цього стали побратимами. Це він сказав мені, що Місто лежить між витоками Корентейна і Такуту. Там є величезні недосліджені території. Я давно збираюся поїхати туди. Цікавився я й історичним боком проблеми і більш-менш з'ясував, де там узялося Місто. Заснували його вихідці з Перу на початку п'ятнадцятого сторіччя, коли інки були в розквіті сили. В усіх ранніх іспанських пам'ятках згадується така народна легенда. Один із дрібних царків збунтувався й повів свій народ у ліс. У більшості племен є перекази про якийсь чудний народ, що проходив по їхніх землях.

— А яке ж, на вашу думку, це Місто?

— Важко сказати. Кожне плем'я називає його інакше. Пай-ваї називають його Осяйним, Іскригим, арекуни — Багатоводним, патамони — Барвистоперим, варау — чомусь тим самим словом, яким у них називають щось схоже на запашне повидло. Звичайно, навряд чи можна вгадати, як розвивалась чи занепадала там цивілізація за п'ять сторіч ізоляції...

Того дня Тоні, перш ніж піти з Гревіль-клубу, порвав усі проспекти — він домовився з доктором Мессінджером, що візьме участь у його експедиції.

— І часто ви в експедиції їздите?

— Та, правду кажучи, оце їду вперше.

— А... Цікаво, мабуть — цікавіш, ніж ми думаємо, — визнав балакучий пасажир, — а то чого б люди так рвалися їздити?

Їхній пароплав, видно, будувався для тропіків — якщо взагалі ті, хто проектував його, думали про якісь вигоди. В салоні для курців було навіть холодніше, ніж на палубі. Тоні пішов до своєї каюти, взяв пальто й шапку і вернувся на корму, туди, де сидів перед вечерею. Ніч була не зоряна, і поза невеликим освітленим кружалом довкола судна висіла густа темрява — тільки попереду з лівого борту блимали сигнали якогось маяка: довгий — короткий, довгий — короткий. Гребені хвиль, саянувши відбитим світлом із палуби для прогулянок, западали в темряву за кормою. Прокинулися й заскімлили гончаки.

Вже кілька днів Тоні не думав про те, що сталося з ним. Думки його були зайняті Містом — Осяйним, Багатководним, Барвистоперим, Запашним Повидлом. Він уже виразно бачив його в уяві. Місто було готичне: флюгери, башточки, горгульї, зубчасті мури, ребристі склепіння, різьблений камінь, альтанки й тераси — ніби оновлений Геттон, над яким на легенькому вітрі маяли вимпели й прапори, і все там сяяло й мінилося; коралова фортеця, що увінчувала зелений пагорб, порослий маргаритками, а довкола пишалися гаї, дзюрчали струмки. Ніби краєвид з гобелена, заповнений геральдичними фігурами, зображеннями казкових звірів, величезними симетрично розміщеними квітами.

Пароплав, погойдуючись на темній воді, плыв до цього осяйного світилища.

— Чи хто доглядає цих собак? — несподівано з'явившись поряд, спитав балакучий пасажир. — Треба запитати завтра економа. Можна б прогулюватися з ними, а то їм страх як невесело.

Наступного дня вони були вже в Атлантичному океані. Важкі хвилі котилися над темною зловісною глибинню. Їхні гребені в клаптях піни нагадували пагорби з латками нерозталого снігу на вершинах. Вони були то свинцево-сірі, то аспідні в сонячному промінні, то оливково-зелені, кольору хакі, ніби солдатські мундири на бойо-

вищі; а в небі над ними сунули пухкі, тьмяно-сталеві хмари, лише вряди-годи на часинку відкриваючи сонце. Щогли повільно розгойдувались на тлі неба, ніс судна то підносився над обрієм, то опускався. Товариський пасажир водив по палубі гончаків. Вони натягували ланцюжки, пориваючись обнюхати шпігати, а пасажир, нетвердо ступаючи, йшов за ними. Час від часу він оглядав морські простори в польовий бінокль, а проходячи повз Тоні, віддавав бінокль йому.

— Я розмовляв з радистом,— казав він.— Годині об одинадцятій ми зустрінемо «Ярмутський замок».

Майже ніхто з пасажирів не виходив з кают. Ті, хто вийшов на палубу, лежали в шезлонгах із завітрянного боку, повкривавшись пледями. Доктор Мессінджер сидів у своїй каюті. Тоні зайшов до нього, але доктор після великої дози хлоралу був зовсім сонний. Надвечір вітер подужчав, а до вечері розгулявся по-справжньому; ілюмінатори задраїли, всі речі, що могли розбитись, поставили долі. Коли пароплав несподівано сильно гойднуло, в «Музичному салоні й кабінеті» розбилося з десяток чашок. Тієї ночі на судні мало хто спав: обшивка тріщала, валізи совалися від стіни до стіни. Тоні, міцно пристебнувши себе до ліжка ременем, думав про Місто.

...Килими й балдахіни, гобелени й оксамит, спускні грати й бастіони, качки на воді й жовті квіти понад берегом, павичі, що волочать розкішні хвости по лужках, а вгорі, в сапфіровому небі з пуховими хмарками, передзвін срібних дзвонів на сніжно-білій вежі.

Тьмяні, виснажливі дні, солоний вітер і вогкий туман, виття сирени й безнастанний скрегіт металу. Та за Азорськими островами випогодилось. Напнули тенти, і пасажири перенесли шезлонги на підвітряний бік.

Спекотний полудень, судно не гойдається; блакитні хвилі хлюпочуть у борт, рябють позаду аж до обрію; грамофони, ігри на палубі; летючі риби шугають блискучими дугами («Диви, Ерні, йди швидше сюди, он акула!» — «Це не акула, це дельфін!» — «А містер Брінк каже — морська свиня». — «Он, он він знову! Чого я не взяв фотоапарата!»), ясне, спокійне море, розмірені оберти гвинта, а коли гончаки бігали по палубі, багато рук тяглись погладити їх. Всі реготали, коли містер Брінк сказав, що хоче вивести прогуляти коня, а потім, давши волю уяві, додав, що може й бугая. Містер Брінк сидів у веселій компанії за економним столом.

Доктор Мессінджер став виходити з каюти і бувати на палубі й у їдальні. Виходила й архідияконова дружина; вона була багато світліша, ніж її чоловік. По другий бік від Тоні сиділа за столом дівчина на ім'я Тереза де Вітре. Він раз чи двічі звертав на неї увагу ще в дні негоди — самотня постать, що потонула серед хутра, подушок, пледів, безбарвне личко з великими темними очима. Вона сказала:

— Які жахливі були останні дні. Я бачила, що ви все-таки могли ходити. Як я вам заздрила!

— Тепер увесь час буде погода,— і Тоні додав немичуче запитання: — Далеко їдете?

— На Трінідад. Я звідти... Я пробувала по списку пасажирів угадати, хто ви.

— Ну, і хто ж я?

— Та я думала... полковник Стреппер.

— Невже я такий старий на вигляд?

— Хіба полковники старі? Я не знала. Я їх у нас на Трінідаді небагато бачила. А тепер я вже знаю, хто ви,— спитала старшого стюарда. Розкажіть, що ви будете досліджувати.

— Спитайте краще доктора Мессінджера. Він більше знає.

— Ні, розкажіть *ви*.

Їй було вісімнадцять років: тендітна, смаглява, личко з гостреньким підборіддям,— самі великі серйозні очі та високе чоло; видно, ще недавно вона була незграбною школяркою, а тепер рухалася легко, наче окрилено, наче тільки-но скинула з себе якийсь тягар і не встигла ще взяти на плечі іншого. Вона два роки вчилася у Парижі.

«...Деко́трі з дівчат ховали в спальнях помаду і рум'яна і вночі потай підмальовувались. А одна, Антуанетта, пішла в неділю до служби божої підмальована. Пані де Сюпліс зняла страшну бучу, і Антуанетта покинула школу, як скінчився рік. Отака відважна! Ми всі їй заздрили... Правда, вона була бридка і весь час шоколад жувала...

...А тепер приїду додому і вийду заміж... Ні, я ще не заручена, бачте, в нас небагато женихів, підходящих для мене. Треба, щоб був католик і родом з островів. Я не вийду за урядовця, а то мене в Англію забере. Та однаково жених знайдеться, бо я в батька одна, а дім наш на Трінідаді один з найкращих. Приїздіть подивитесь. Кам'яний дім за містом. Наша родина переїхала на

Трінідад ще за Французької революції. У нас є ще дві чи три багаті родини, хтось із тих родин і візьме мене. А дім наш дістанеться моєму синові. Усе це дуже просто...»

На ній було куценьке, по моді, пальто, а з прикрас — тільки низка перлів. «...У пані де Сюпліс була одна дівчина з Америки, вже заручена. То вона мала обручку з великим діамантом, але могла надівати її тільки в ліжку... А тоді якось каже, що прийшов лист від нареченого — він одружився з іншою. Як вона плакала! Ми всі прочитали того листа, і теж майже всі плакали... А на Трінідаді це буде дуже просто».

Тоні розповів їй про експедицію; про середньовічних переселенців із Перу, про довгу валку, що пробиралася горами й лісами, про лам, навантажених виробами вправних ремісників, про чутки, що поширювались аж до узбережжя й вабили в лісі шукачів пригод; про їхню майбутню подорож спочатку річками проти течії, а потім через джунглі індіанськими стежками й ніким не сходженим краєм; про ту річку, до якої вони дійдуть, — там вони, як сказав доктор Мессінджер, зроблять піроги з кори й знов попливуть водою, а врешті прибудуть до мурів Міста, як вікінги до Візантії.

— Звісно, — додав він, — може, ніякого Міста й немає. Та однаково подорож буде цікава.

— От якби я була чоловіком, — сказала Тереза.

Після вечері вони танцювали під грамофонну музику, а потім дівчина смоктала лимонад крізь дві соломинки, сидячи на лавці коло палубного бару.

Цілий тиждень блакитні води ставали все прозоріші й тихіші, сонце пекло все гарячіше й лилося на судно та пасажирів, сповнюючи їх добрим, погідним настроєм; блакитні води відбивали сонце тисячами блискучих цяток, що сліпили пасажирів очі, коли вони видивлялися вдалині дельфінів та летючих риб; прозорі блакитні води на мілинах, крізь які на багато сажнів углиб видно було срібний пісок та обточену гальку; тепла, ласкава тінь під тентами на палубі, — пароплав плів по величезному, обведеному рівною лінією обрію синьому кружалу, що яскріло на сонці.

Тоні й міс де Вітре розважалися метанням обручів та дисків, кидали зблизька мотуз'яні кільця у відро. («Ми попливемо невеликим суденцем, — казав доктор Мессінд-

жер,— щоб на ньому не було оцих безглузких палубних ігор»). Тоні двічі вгадав, скільки вже пропливло судно, і виграв на тому вісімнадцять шилінгів. Він купив для міс де Вітре у перукаря вовняного зайця.

Тоні не звик вживати звертання «міс». Він не пригадував, щоб звертався так до когось, крім міс Тендріл. Але Тереза перша назвала його Тоні, побачивши це ім'я, вигравіруване на його портсигарі почерком Бренди. «От глянь,— сказала вона,— так звали того нареченого нашої американки, що покинув її»; і відтоді вони почали називати одне одного просто на ім'я, дуже тішачи інших пасажирів, для яких початок їхнього роману був чи не єдиною розвагою.

— Просто не віряться, що це той самий пароплав, що й у ті непогожі дні,— сказала Тереза.

Уже з'явився перший острів — зелена смуга пальм, лісисті гори за ними і містечко, що тулилося над затокою. Тереза й Тоні зійшли на берег і подались купатися. Тереза плавала погано, кумедно вистромивши голову сторч із води. На Трінідаді, власне, купатись нема де, пояснила вона. Обое трохи полежали на щільному сріблястому піску, а потім вернулись до міста трусською парокінною коляскою, яку найняв Тоні, повз нужденні халупи, з яких вибігали чорні хлопчачки — канючити грошей або, почепившись на задню вісь, проїхатись у білій пилюці. У місті не було де й повечеряти, отож вони до заходу сонця вернулись на пароплав: Він зупинився далеченько від берега, але з палуби, де вони стояли після вечері, перекившись через поруччя, чути було в ті хвилини, коли не скреготіла лебідка, як гомонять і співають на вулицях. Тереза взяла Тоні під руку, але на палубі тислися пасажирини, комерційні агенти, чорняві низенькі чоловіки зі списками вантажів. Танців того вечора не було. Вони піднялись на шлюпкову палубу, і Тоні поцілував Терезу.

Доктор Мессінджер повернувся на пароплав останнім катером. Він зустрів у місті знайомого. Йому дуже не подобалася та приязнь, що зав'язалась між Тоні й Терезою, і він розповів Тоні про одного свого приятеля, якого вдарили ножем у смірнському завулку: мовляв, ось до чого доводять жінки.

З прибуттям на острови спокійне життя на судні розладналось. Деякі пасажирини зійшли на берег, натомість прийшли нові; чорний архідиякон теж зійшов, попрощавшись з усіма за руку; останнього ранку його дружи-

на обійшла всіх з карнавкою, збираючи гроші на ремонт органа. Капітан так і не з'явився в їдальні. Навіть перший приятель Тоні вже не перевдягався до обіду; в зачинених цілий день каютах було душно.

Тоні й Тереза скупалися знову на Барбадосі й об'їхали острів, оглядаючи схожі на замки церкви. Вони пообідали в готелі на горі за містом; їм подали летючих риб.

— Приїздіть колись до нас, покуштуєте справжньої креольської кухні,— сказала Тереза.— У нас є багато старих, ще плантаторських, рецептів. . . Познайоміться з моїми татом і мамою.

З тераси, де вони обідали, видно було вогні пароплава — яскраво освітлені палуби, по яких ходили люди, і два ряди ілюмінаторів.

— Післязавтра Трінідад,— сказала Тереза.

Вони говорили про експедицію, і Тереза зауважила, що там, певне, буде небезпечно.

— Мені не подобається доктор Мессінджер,— сказала вона.— Анітрохи.

— Вам тепер доведеться вибирати чоловіка.

— Авжеж. Із сімох. Один, Оноре, подобався мені, але ж я не бачила його два роки. Він учився на інженера. Є ще один, на прізвище Мендоса, дуже багатий, але він не справжній трінідадець. Його дід приїхав із Домініки, і кажуть, що в ньому є негритянська кров. Мабуть, я вийду за Оноре. Мама завжди згадувала його, коли писала мені, і він посилав мені подарунки на різдво й на день народження. Усякі дрібниці, бо в Порт-оф-Спейні нема добрих магазинів.

Згодом вона спитала:

— Ви ж вертатиметесь через Трінідад, правда? І я вас побачу. Ви довго пробудете в джунглях?

— Ви встигнете вийти заміж.

— Тоні, а чого ви не одружений?

— А я одружений.

— Невже?

— Так.

— Ви мене дражните.

— Ні, справді. Принаймні був.

— А...

— Ви здивовані?

— Не знаю. Я чогось думала, що ні. А де ваша дружина?

— У Англії. Ми посварились.



- А... Котра година?
- Ще рано.
- Вертаймося вже.
- Ви справді хочете вернутись?
- Хочу, коли ваша ласка. Чудовий був день.
- Ви це кажете так, ніби прощаєтесь зі мною.
- Справді? Ні, чого ж.

Шофер-негр на шаленій швидкості привіз їх до міста. Потім вони сиділи в шлюпці і, колихаючись на хвилях, пливли до судна. Удень, розвеселившись, вони купили опудало-рибу. Тепер Тереза згадала, що забула його в готелі.

— Дарма,— сказала вона.

За Барбадосом блакитні води кінчилися. Коло Трінідаду море було каламутне й безбарвне від намулу, що його виносила з континенту Оріноко. Тереза цілий день пробула в каюті, пакуючись.

Другого дня вона похапцем попрощалася з Тоні. Йї батько приплив катером забрати її. Він був жилавий, засмаглий, з довгими сивими вусами, в панамі й елегантному шовковому костюмі, курив манільську сигару — справжній работарговець із минулого сторіччя. Тереза не відрекомендувала йому Тоні. «На пароплаві познайомились»,— очевидно, пояснила вона.

Тоні ще раз побачив її в місті — Тереза їхала з якоюсь дамою, певне, з матір'ю. Вона помахала йому рукою, але не зупинилась.

— Страшенно горді оці старі креоли,— сказав той пасажир, що перший заприятелювався з Тоні, а тепер знову присусідився до нього.— Майже всі бідні, як церковні миші, а як кирпу гнуть! На судні, бувало, заприятелюєш із таким, а допливеш до порту — і прощай. Думаєте, в дім запросять? Нізащо.

Тоні провів два дні з цим першим приятелем, що мав у місті ділові зв'язки. Другий день лив дощ, і вони весь час сиділи на терасі готелю. Доктор Мессінджер наводив якісь довідки в сільськогосподарському інституті.

Каламутне море між Трінідагом і Джорджтауном; розвантажений пароплав сильно гоїдало. Доктор Мессінджер знов зачинився в каюті. Весь час лив дощ, легкий туман сповивав корабель, і здавалось, наче вони плывуть по невеликій бурій калюжі. Ніби розтинаючи дощ, розмірено завивала сирена. На пароплаві лишилося з десяток

пасажирів, і Тоні меланхолійно блукав безлюдними палубами або сидів сам у музичному салоні, знов вертаючись думками на заборонену стежку — до алеї високих берестів у Геттоні та до гаїв, де саме розпускалися бруньки.

Ще за день вони припливли до гирла Демерари. Під навісами митниці стояв густий запах цукру, гучно гули бджоли. Вивантажували експедиційні припаси, довелось відбутися довгі митні формальності. То була справа доктора Мессінджера, а Тоні, закуривши сигару, вийшов на набережну. В гавані стояло безліч усіляких маленьких суденечь; другий берег облямовувала зелена торочка мангрів. За ними крізь перисті верхівки пальм видніли бляшані дахи міста; після недавнього дощу все парувало. Чорні вантажники ритмічно погукували в такт своїй роботі, бігали туди й сюди вестіндці з фактурами та списками вантажу. Нарешті доктор Мессінджер сповістив, що все влаштовано і можна йти в місто до готелю.

## II

Ліхтар стояв долі між двома гамаками; обіпнуті білими протимоскітними сітками, вони були схожі на коники гігантських шовкопрядів. Була восьма година — минуло дві години від заходу сонця; річку й ліс уже сповивала глибока темрява. Мавпи ревуни замовкли, але деревні жаби зовсім близько хором тягли свою нескінченну хрипку пісню; не спали й пташки, вони кричали й свистіли, а часом далеко в глибині лісу важко гупало, впавши, засохле дерево.

Шестеро негрів-веслярів сиділи навпочіпки довкола вогнища трохи віддалік. Три дні тому вони набрали кукурудзяних качанів на покинутій фермі, вже поглинутій дикою рослинністю. Серед тієї порослі повно було культурних рослин — злаків і плодкових, заглушених і здичавілих. Негри пекли качани в жару.

Тьмяне світло від вогнища й ліхтаря ледь вирізняло з мороку ветху покрівлю над головами, купу вивантажених із човна припасів, по яких бігали мурахи, та могутні стовбури дерев, що здіймалися увись далі, тонучи в темряві.

З покрівлі, мов надгнилі плоди, гронами звисали кажани, по ній, ніби верхи на власних тінях, бігали великі павуки. Колись тут жили збирачі каучуку. Далі торговці

з узбережжя не заходили. Доктор Мессінджер відзначив це місце на карті трикутником і червоним олівцем надписав: «Перший базовий табір».

Закінчився перший етап подорожі. Десять днів пливали вони в широкому плескатому човні проти води. Двічі чи тричі їм траплялись пороги, і тоді підвісному моторові доводилось допомагати веслами; веслярі гребли в такт під команду капітана, а боцман стояв на носі з довгою жердиною, відштовхуючись від каміння. Перед заходом сонця вони ставали табором на піщаному березі або на вирубках серед кущів. Раз чи двічі їм траплялась хатина, залишена збирачами каучуку або золотошукачами.

Цілий день Тоні й доктор Мессінджер лежали серед вантажу посередині човна, під саморобним дашком із пальмового листа; в спекотні пообідні години вони часом засинали. Їли вони в човні з бляшанок і пили ром, розбавлений річковою водою, червонувато-бурою, але зовсім прозорою. Ночі здавалися Тоні нескінченними; дванадцять годин темряви, сповненої крику, виття, квакання лісових тварин так, що й на міській площі буває тихіше. Доктор Мессінджер міг по лісових звуках визначити годину. Читати при ліхтарі було неможливо. Після нудного, млявого дня сон був уривчастий і недовгий. Говорили вони мало про що, бо все було вже висловлене вдень, у теплому затінку між паками припасів. Тоні лежав без сну й чухався.

Відколи вони вирушили з Джорджтауна, у нього весь час скрізь боліло або свербіло. Обличчя й шия були обпечені сонцем, що відбивалося від води; шкіра злазила клаптями, і він не міг навіть поголитись. Цупкий заріст колов шию. Де тільки виднів клаптик голої шкіри, він був покусаний мухами кабурі. Вони пролазили в петельки на сорочці і в дірочки для шнурків на бриджах. Увечері, коли він перевдягався в шаровари, москіти кусали його в кісточки. В джунглях його обсіли червоні кліщики, які залазили під шкіру й копошилися там; а від гіркої олії, яку дав йому проти них доктор Мессінджер, на шкірі робилась висипка. Щовечора, помившись, він припалював сигаретою кілька кліщів, але від них лишалися сверблячі виразки, як і від джиг, що їх один із негрів виколупував йому з-під нігтів на ногах та зроговілої шкіри на п'ятах і підшвах. На руці, там, де вжалила марабунта, лишився болючий опух.

Тоні чухався, і від його рухів хиталися опори, на яких були підвішені гамаки. Доктор Мессінджер перевертався на другий бік і казав: «Годі вам!» Тоні намагався не чухатись, тоді чухався потихеньку, тоді, ошалівши, шкрябав себе з усієї сили, роздираючи шкіру. «Годі вам!» — казав доктор Мессінджер.

«Пів на дев'яту,— думав Тоні.— У Лондоні збираються вечеряти». В цю пору в Лондоні щодня бували прийоми. (Колись, ще як Тоні залицявся до Бренді, він не пропускав жодного. Коли вони йшли не в один дім, він потім розшукував її в натовпі або дожидавав коло дверей, поки вона вийде. Леді Сент-Клауд усіляко допомагала йому. А згодом, коли вони побрались і два роки до смерті батька Тоні жили в Лондоні, то вже не ходили на прийоми так часто — щонайбільше раз чи двічі на тиждень, окрім того веселого місяця, коли Бренді, народивши Джона Ендрю, одужала після пологів). Тоні почав уявляти собі товариство, що збиралося в Лондоні на вечерю, і Бренді, її здивований погляд, яким вона зустрічала кожного нового гостя. Коли там горить камін, вона припуститься якнайближче до нього. Та чи можуть палити тепер, наприкінці травня, в каміні? Він не пам'ятав. У Гетонні вечорами палили майже завжди.

Потім, почухавшись знову, Тоні згадав, що в Англії не пів на дев'яту. Адже різниця в часі — п'ять годин. Дорогою вони щодня переводили стрілки годинників. У який бік? Це легко зміркувати. Сонце сходить на сході. Англія лежить на схід від Америки, тож воно сюди доходить пізніше. Так би мовити, з других рук, уже трохи заяложене, бо ним користувалися Поллі Кокперс, місіс Бівер і принцеса Абдул Акбар... Як ті сукні Поллі, що їх Бренді купувала за десять чи п'ятнадцять фунтів... І Тоні заснув.

Він прокинувся через годину, почув, що доктор Мессінджер лається, й побачив, що він сидить у гамаку розкарячившись, маже йодом великий палець на нозі й бинтує його.

— Вампір присмоктався. Я, певне, уві сні уперся ногою в сітку. Хтозна, чи довго він смоктав, поки я прокинувся. Кажуть, ліхтар їх відстрашує, але щось на те не схоже.

Негри ще не спали, вони щось жували біля вогнища.

— Тут вампір лихий, пане,— сказали вони.— Тому ми й сиди біля вогонь.

— Хай йому біс, так можна й захворіти,— сказав доктор Мессінджер.— Може, він з мене не один літр висмоктав.

Бренда з Джоком танцювали в Енкоріджів. Було вже пізно, гості розходились, і вперше за весь вечір можна було потанцювати з приємністю. Бальна зала була обвішана гобеленами й освітлена свічками. Леді Енкорідж щойно провела останнього члена королівської родини.

— Я страшенно не люблю допізна бути в гостях,— сказала Бренда,— але жалко забирати звідси мого Бівера. Він такий радий, що сюди попав, і мені нелегко було добути для нього запрошення...— А трохи перегода додала: — Між іншим, на той рік я вже, мабуть, сама не зможу попасти на такий бал.

— Ти таки хочеш розлучитися з Тоні?

— Не знаю, Джоку. Якби ж це залежало від мене. Вся річ у тому, щоб утримати Бівера. Він стає дуже норувистий. Доводиться щодня влещувати його великосвітським товариством, а коли я розлучуся, цього більш не буде. Ти чув щось про Тоні?

— Давненько вже не чув. Була телеграма, коли він прибув до Америки. Він вибрався в експедицію з якимсь пройдисвітом доктором.

— А з ним там нічого не станеться?

— Навряд. Тепер весь світ цивілізований — скрізь екскурсійні автомобілі й агентства Кука.

— Так, мабуть, твоя правда... Сподіваюся, що він не *нудить світ*. Мені прикро думати, що він нещасний.

— По-моєму, він помалу звикає.

— Дай боже. Ти ж знаєш, що я дуже люблю Тоні, хоч він і повівся зі мною паскудно.

За милю чи дві від табору було індіанське селище. Тоні й доктор Мессінджер думали найняти там носіїв для двохсотмильного переходу до країни пай-ваїв. Негри були річкові жителі й не могли йти індіанськими землями. Вони мали вернутися назад човном.

На світанку Тоні й доктор Мессінджер випили по кухлю гарячого какао й доїли з галетами відкриту вчора бляшанку м'ясних консервів. Потім пішли до селища. Попереду один негр розчищав мачете стежку. За ним шов доктор Мессінджер, потім Тоні, а ззаду ще один

чорношкірий ніс зразки товарів — двадцятидоларову бельгійську рушницю, кілька сувоїв барвистого ситцю, дзеркальця в яскравих целулоїдних рамках, баночки з пахучою помадою.

Стежка була заросла, її часто перегороджували трухляві стовбури. Довелося перебрести по коліна два ручаї, що впадали в річку. Під ногами було то тверде плетиво голого коріння, то вогке й слизьке опале листя.

Нарешті вони дісталися до селища. Воно з'явилося перед ними несподівано, коли вони вийшли з хащів на широку галявину. Там стояло вісім чи дев'ять круглих глиняних хатин, укритих пальмовим листям. Людей не видно було, тільки дві-три ріденькі цівки диму, які здіймалися прямо вгору в ранковому повітрі, свідчили, що тут хтось живе.

— Люди вся дуже лякався,— сказав негр.

— Іди розшукай когось, ми поговоримо з ним,— сказав доктор Мессінджер.

Негр підійшов до низеньких дверей найближчої хатини й зазірнув туди.

— Там нема чоловіки, самі жінки,— сповістив він.— Вони одягайся. Виходь сюди! — гукнув він у темну хатину.— Хазяїн хоче твоя балакай!

Нарешті з хатини боязко вийшла невеличка кривонога стара жінка в брудній коленкоровій сукні, яку вона, очевидно, надягала тільки для гостей, і перевальцем підступила до них. Ноги в неї були туго обмотані по кісточках блакитним намистом. Рівне волосся звисало пасмами, очі вона втупила в череп'яну миску з якоюсь рідиною, що її несла в руках. За кілька кроків від Тоні й доктора Мессінджера вона поставила миску додолу і, не підводячи очей, потисла їм обом руки. Потім нахилилась, підняла миску й піднесла її докторові Мессінджеру.

— Касірі,— пояснив він.— Тубільний напій з перегра-ної маніоки.

Він трохи випив і передав миску Тоні. В мисці була густа білувата юшка. Коли Тоні теж сьорбнув її, доктор Мессінджер пояснив:

— Його дуже цікаво роблять. Жінки пережовують корінь і спльовують жуйку у видовбаний оцупок дерева.

Потім звернувся до жінки говіркою вапішіана. Жінка вперше глянула на нього. На її широкому, вилицюватому обличчі не було ніякого виразу — ні розуміння, ні заці-

кавлення. Доктор Мессінджер спитав її знову, докладніше. Жінка взяла миску з рук у Тоні й поставила на землю.

Тим часом і з інших хатин стали визирати люди. Але вийти наважилась тільки одна жінка. Вона була дуже товста і довірливо всміхалася гостям.

— Добрий ранок,— сказала вона.— Здрастуйте. Я Роза. Я добре балакай по-англійському, Я два роки жила з містер Форбс. Дай сигарета.

— Чого ця жінка не відповідає?

— Вона не балакай по-англійському.

— Але ж я говорю по-вапішіана.

— Вона макуші. Тут усі макуші.

— А... Я не знав. А де чоловіки?

— Пішла три дні полювати.

— А коли вернуться?

— Пішла по кабани.

— Коли ж вони вернуться?

— Ні, кабани. Багато кабани. Чоловіки вся полювати. Дай сигарета.

— Слухай, Розо, мені треба до пай-ваїв.

— Ні, тут — макуші. Всі люди макуші.

— Але нам треба до пай-ваїв.

— Ні, всі макуші. Дай сигарета.

— Шкода праці,— сказав доктор Мессінджер.— Доведеться чекати, поки вернуться чоловіки.— Він вийняв з кишені пачку сигарет.— Дивись, сигарети,— сказав він жінці.

— Дай.

— Коли чоловіки вернуться з полювання, прмйдеш до річки й скажеш мені. Зрозуміла?

— Ні, чоловіки полювати кабани. Дай сигарета.

Доктор Мессінджер віддав їй сигарети.

— Що твій ще є? — спитала вона.

Доктор Мессінджер показав на пакунок, що його другий негр поклав на землю.

— Дай,— сказала вона.

— Коли чоловіки вернуться, я тобі багато дечого дам, тільки хай відведуть мене до пай-ваїв.

— Ні, тут усі макуші.

— Ні, не буде пуття,— сказав доктор Мессінджер.— Вертаймося до табору й почекаймо. Чоловіки вже три дні як пішли. Навряд чи їх ще довго не буде... Шкода, що я не знаю говірки макуші.

Всі чetверо повернули назад. Годинник Тоні показував десяту, коли вони прийшли до табору.

Коли на річці Ваурупанг була десята година, у Вестмінстері почались дебати. Джок давно вже подав запит, підказаний йому виборцями. І сьогодні він мав обговорюватись.

— Я хотів би запитати міністра сільського господарства, чи не має наміру шановний член парламенту з огляду на демпінговий імпорт у нашу країну японських консервів із свинини зменшити стандарт на товщину бекону в стосімдесятифунтових свиней із двох з половиною дюймів до двох.

За міністра відповів заступник:

— Запит уважно вивчається. Як, напевне, розуміє шановний член парламенту, питання імпорту консервів стосується міністерства торгівлі, а не міністерства сільського господарства. Щодо стандарту на свиней я мушу нагадати шановному членові парламенту, що стосімдесятифунтовий стандарт, як йому напевне відомо, встановлено за вимогами виробників бекону і він не стосується безпосередньо м'ясних консервів. Це питання розглядає спеціальна комісія, яка ще не подала своїх висновків.

— Чи шановний член парламенту розгляне питання про збільшення максимальної товщини сала на хребті?

— Про це треба подати окремий запит.

Того дня Джок вийшов з палати вдоволеній: він нарешті зробив для виборців щось істотне.

Через два дні індіанці вернулись з полювання. Дождати їх було нестерпно нудно. Доктор Мессінджер по кілька годин на день перебирав товари. Тоні ходив з рушницею в ліс, але з цього берега річки дичина кудись поділася. Одному негрові скат дуже поранив ногу; після цього вони вже не купалися в річці, а милися з цинкового відра. Коли до табору дійшла звістка, що індіанці вернулись, Тоні й доктор Мессінджер пішли до селища, але вже почалося свято, і в селищі всі були п'яні. Чоловіки лежали в гамаках, а жінки бігали між ними, підносячи калабаші з касірі. Пахло смаженою свининою.

— Раніш як за тиждень не протверезіють,— сказав доктор Мессінджер.

Весь той тиждень негри нудилися в таборі; вони прали свою одужу й вішали на бортах човна, на осонні,



ловили рибу й приносили чималу здобич, нанизану на палицю (риба була наче гумова, без ніякого смаку), а вечорами співали біля вогнища. Поранений лежав у гамаку, голосно стогнучи, і раз у раз просив ліків.

На шостий день прийшли індіанці. Вони потисли всім руки, а потім відійшли на узлісся й стали там, розглядаючи табір. Тоні спробував сфотографувати їх, але вони втекли, хихочучи, мов школярки. Доктор Мессінджер розіслав на землі привезені для обміну товари.

Увечері індіанці пішли, але на ранок вернулись — цього разу значно більшим гуртом. З'явилось все селище. Роза сіла в гамак Тоні під пальмовим дашком.

— Дай сигарети, — сказала вона.

— Скажи їм, щоб провели мене до краю пай-ваїв, — відказав доктор Мессінджер.

— Пай-вай поганий люди. Макуші до пай-вай не ходи.

— Скажи, що мені треба чоловіків. Я дам їм рушниці.

— Дай сигарети...

Переговори тривали два дні. Врешті дванадцятьоро чоловіків погодились; семеро з них неодмінно хотіли взяти з собою жінок. Серед тих жінок була й Роза. Коли про все домовились, у селищі знов почався бенкет і індіанці знов перепились. Правда, цього разу п'ятика тривала не так довго, бо жінки не встигли наготувати багато касірі. Через три дні караван зміг вирушити.

В одного з чоловіків була довга шомпольна одностволка; в інших — луки й стріли; всі були голі, тільки мали червоні пов'язки на стегнах. Жінки були в брудних колєнкорових сукнях, подарованих багато років тому мандрівним проповідником; їх берегли для такої нагоди. На плечах жінки несли плетені кошики, причеплені до надітого на лоб ременя. В тих кошиках вони несли все найважче, зокрема харчі для себе й своїх чоловіків. Роза на додачу мала ще парасольку з погнутою срібною ручкою — пам'ятку про життя з містером Форбсом.

Негри попливли човном назад, до моря. Купу провіанту в міцних бляшаних ящиках покинули під дірявим навісом на березі.

— Ніхто його не візьме. Як треба буде, ми зможемо послати по нього з краю пай-ваїв, — сказав доктор Мессінджер.

Він із Тоні йшов зразу за провідником — тим, котрий мав рушницю, — а за ними вервечкою, що розтяглась лісом на добрих півмилі, йшла решта індіанців.

— Тут уже карта нам ні до чого,— сказав доктор Мессінджер з полегкістю.

(«Згорніть карту — вона не буде вам потрібна скількись там років,— сказав Вільям Пітт...») Слова доктора Мессінджера викликали у Тоні спогади про приватну школу, де він учився, про заляпані чорнилом парти, кольорову літографію, що зображувала напад вікінгів, і містера Троттера, учителя історії, що носив занадто яскраві краватки).

### III

— Мамусю, Бренда шукає собі роботу.

— Нащо?

— Ну, як і всі,— грошей нема і нудно без діла. Вона питає, чи не знайдеться чогось у тебе в магазині.

— Та... важко сказати. Взагалі мені б хотілось мати таку продавщицю. А *тепер* — не знаю. Навряд чи це буде розумно.

— Я тільки сказав їй, що спитаю.

— Джоне, ти *ніколи нічого* мені не кажеш, а я не хочу, щоб ти думав, ніби я втручаюсь у твої справи, але скажи мені, що там у тебе з Брендю виходить?

— Ще не знаю.

— Ти *нічого* мені не кажеш,— повторила місіс Бівер.— Тільки чутки всякі доходять. Вона розлучиться з чоловіком?

— Не знаю.

Місіс Бівер зітхнула.

— Ну гаразд, мені треба в магазин. Де ти обідаєш?

— У Брет-клубі.

— Бідненький мій. До речі, я думала, що ти вступаєш до Браун-клубу.

— Поки що від них нема звістки. Я навіть не знаю, чи були вибори.

— Твій батько був там членом.

— Боюся, що я не пройду... і взагалі це для мене надто шикарно.

— Ти мене турбуєш, Джоне. Мені здається, не все складається так гарно, як я сподівалась на різдво.

— Хтось дзвонить до мене. Мабуть, це Марго. Вона так давно мене не запрошувала.

Але то була всього тільки Бренда.

— Боюся, що в маминому магазині для тебе роботи нема,— сказав він.

— Дарма. Щось знайдеться. Мені б зараз не завадило хоч трошечки щастя.

— Мені теж. Ти питала Аллена про Браун-клуб?

— Питала. Він каже, що на тому тижні десятьох обрала.

— Виходить, мене забалотували?

— Звідки я знаю. Вони в тих клубах такі вередливі.

— А я думав, ти попросиш Аллена і Реджі, щоб підтримали мене.

— Я й просила. Та чи це так важливо? Хочеш на неділю до Вероніки?

— Навряд чи я поїду...

— А я б поїхала.

— Там так тісно... і мені здається, що Вероніка мене не любить. Хто там буде?

— Я.

— Гарзд... Я тобі потім скажу.

— А ввечері я тебе побачу?

— Я ще подзвоню.

— Господи,— сказала Бренда, поклавши трубку.— Тепер він на мене розсердився. Хіба ж я винна, що він не пройшов у Браун-клубі. Я певна, що Реджі *справді* підтримував його.

З нею була Дженні Абдул Акбар. Вона тепер щоранку приходила в халаті, й вони удвох читали газети. Халат був із смугастого берберійського шовку.

— Ходімо пообідаємо в затишку — у «Рітці»,— запропонувала вона.

— У «Рітці» в обід не дуже затишно, та й коштує вісім з половиною шилінгів. Я вже три тижні не наважуюсь одержати по чеку. Ці юристи такі вредні. Зі мною ще ніколи такого не було.

— Я б твого Тоні розірвала. Покинув тебе отак.

— Е, яке пуття лаяти Тоні. Навряд чи йому дуже весело в Бразилії, чи де він там.

— Я чула, що в Геттоні обладнують нові ванні кімнати, а ти, власне, голодуєш. І замовлення він дав не місіс Бівер.

— Так, *це* вже таки ницо.

Потім Дженні пішла до себе одягатись. Бренда зателефонувала до кафетерію за рогом, щоб принесли сендвічів. Вона думала пролежати день у ліжку — тепер вона робила так двічі чи тричі на тиждень. Якщо Аллен

виступає з промовою, як звичайно, то, може, Марджорі запросить її на обід. Того дня був прийом у Гелм-Габбардів, але Бівера не запросили. «А коли я поїду без нього, він же сказиться... От добре, що згадала: адже Марджорі, мабуть, піде туди. Ну дарма, пообідаю сендвічами. Їх тут які хочеш роблять. Слава богу, хоч цей кафетерій поблизу є». Бренда взялася читати недавно видану біографію Тьера; вона була дуже довга — вистачить на весь вечір.

О першій годині Дженні зайшла попрощатись (у неї був ключ від Брендиної квартири), убрана для обіду в затишку.

— Я умовила Поллі й Сукі,— сказала вона.— Ми до Дейзі підемо. От якби й ти могла!

— Я? Дарма, дарма! — сказала Бренда, а сама подумала: «Не збідніла б, якби раз нагодувала мене».

Вони йшли два тижні — миль по п'ятнадцять за день. Коли трохи більше, коли трохи менше; індіанці, що йшли попереду, вибирали, де ставати табором: вони знаходили такі місця, де є вода й нема злих духів.

Доктор Мессінджер по компасу визначав маршрут на карті. То все-таки була якась робота. Щогодини він записував показання анероїда. Увечері, коли вони ставали на нічліг рано, він використовував останні світлі години для опису дороги. «Сухе річище струмка, три покинуті хатини, кам'янистий ґрунт...»

— Ми вже в басейні Амазонки,— задоволено повідомив він одного дня.— Бачите, вода тече на південь.

Та майже зразу їм трапився ручай, що тік у протилежний бік.

— Дивно,— сказав доктор Мессінджер.— Це справжнє наукове відкриття.

Наступного дня вони на протязі двох миль перебрели чотири струмки, що текли по черзі то на північ, то на південь. Опис маршруту став фантастичним.

— А ці річки якимось називаються? — спитав він у Рози.

— Макуші називай Ваурупанг,

— Ні, не та річка, де ми стояли. *Оці річки.*

— Так, Ваурупанг.

— *Ні, оці-от річки.*

— Макуші все називай Ваурупанг.

— Марна річ,— сказав доктор Мессінджер.

— А може, ми наткнулись на верхню течію Ваурупангу? — висловив припущення Тоні.— Може, це все просто звинини тієї самої річки по долині?

— Це тільки гіпотеза,— відказав доктор Мессінджер.

Біля води вони мусили пробиватися крізь суцільні хащі; стежка заросла, впоперек неї лежали стовбури повалених дерев. Тільки індіанці могли пам'ятати й знаходити її. Інколи вони переходили клаптики сухої савани — на пропеченій сонцем землі росли темно-сірі кушки трави, тисячі ящірок утікали з-під їхніх ніг, і трава шелестіла, мов газета; на таких місцях, оточених лісом, стояла страшна спека. А інколи вони по червоних камінцях, що, осуваючись, боляче били по ногах, сходили на обвіяні вітром узгір'я. Намучившись на схилі, вони лягали нагорі й лежали, поки вогка одежа починала холодити тіло. З цих невисоких пагорбів видно було інші, і смуги лісу, крізь який вони пробирались, і вервечку носіїв, що тяглася ззаду. Підходячи, всі — чоловіки й жінки — сідали на суху траву, спирались на свою ношу й відпочивали, а коли з'являлись задні, доктор Мессінджер давав наказ, і вони знову рушали в дорогу, поринаючи у зелену лісову гущавину.

Тоні й доктор Мессінджер рідко розмовляли і в дорозі, й на стоянках, бо страшенно стомлювалися. Вечорами, помившись і перевдягшись у чисті сорочки та фланелеві штани, вони перемовлялись кількома словами — здебільшого про те, скільки миль пройдено за день, куди вони дійшли і чи дуже позбивали ноги. Після купання вони пили воду з ромом; на вечерю звичайно їли м'ясні консерви з рисом або галушками. Індіанці їли фарінью, копчену кабанятину та всяку смакоту, добуту дорогою, — панцерників, ігуан, жирних білих хробаків, яких ловили на пальмах. Жінки взяли з собою в'яленої риби, якої вистачило на тиждень; вона що день, то дужче смерділа, поки її не з'їли, але доти все просмерділось нею, і лиш помалу той сморід слабнув, змішавшись із загальним невиразним запахом табору.

В тих краях індіанських осель не було. Останні п'ять днів мандрівникам бракувало води. Ваурупанг лишився позаду, а струмки, які траплялися їм дорогою, були здебільшого пересохлі; доводилось шукати вище чи нижче по річищу теплих застоєних ковбань. Та через два тижні вони знов натрапили на глибоку, прудку річку, що текла на південний схід. Там уже починалась країна пай-ваїв,

і доктор Мессінджер назвав місце, де вони спинилися, «другим базовим табором». Над річкою хмарами літали мухи кабурі.

— Джоне, тобі, мабуть, час відпочити.

— Від чого, мамусю?

— Ну, взагалі... Я в липні їду до Каліфорнії. До Фішбаумів — не до паризьких, а до дружини Арнольда Фішбаума. Добре було б, якби ти поїхав зі мною.

— Гаразд, мамусю.

— Тобі ж хочеться, правда?

— Мені? Авжеж, хочеться.

— Це ти від Бренді перейняв манеру говорити. Чоловікам так не личить, смішно.

— Вибач, мамусю.

— Ну гаразд, домовилися.

На смерканні мухи кабурі зникали. Але вдень від них доводилось закриватися; вони обсідали неприкрите тіло, як хатні мухи варення, а укуси їхні відчувались аж тоді, коли, насмоктавшись, вони відпадали й лишали червоний болючий пухир з чорною цяткою посередині. Тоні й доктор Мессінджер весь день не скидали бавовняних рукавичок і муслінових сіток, що звисали з-під капелюхів. Потім вони стали казати двом жінкам, щоб сиділи біля їхніх гамаків і обмахували їх гілками. Найменший подув відганяв мух, та як тільки Тоні й доктор Мессінджер засинали, жінки переставали махати, і вони зразу прокинулись від сотень укусів. Індіанці терпіли мух, як корови гедзів,— покірливо, але час від часу шалено ляскали себе по плечах та стегнах.

Після смерку ставало трохи легше, бо в цьому таборі москітів було мало, але вампіри цілу ніч билися в їхні сітки.

Індіанці не хотіли полювати в цьому лісі. Казали, що тут нема дичини, але доктор Мессінджер пояснив Тоні, що вони бояться злих духів племені пай-вай. Харчі танули швидше, ніж розраховував доктор Мессінджер. Під час походу важко було наглядати за припасами, і тепер не вистачало мішка фаріні, півмішка цукру й мішка рису. Доктор Мессінджер запровадив суворе раціонування; він сам видавав пайки, відміряючи все емальованим кухлем; але й тоді жінки примудрялися за спи-

ною в нього красти цукор. Доктор Мессінджер з Тоні майже докінчили ром; лишилась одна пляшка, яку берегли для якихось надзвичайних випадків.

— На самих консервах далі не можна,—невдоволено сказав доктор Мессінджер.— Треба, щоб чоловіки щось уполовали.

Але індіанці сприйняли цей наказ із похмурим, байдужим виразом і не зрушили з місця.

— Тут нема птах, нема звір,—пояснила Роза.— Усе пішло. Може, піймай риба.

Та індіанців годі було умовити, щоб вони щось зробили. Вони бачили мішки й пакунки з їжею, навалені на березі; коли все оце поїдять, тоді, мовляв, буде час полювати й рибалити.

Вже треба б́уло робити човни.

— Це напевне басейн Амазонки,—сказав доктор Мессінджер.— Мабуть, ця річка впадає в Ріу-Бранку або в Ріу-Негру. Пай-ваї живуть понад берегом, а Місто, судячи з усіх переказів, стоїть десь нижче по річці, на одній з її приток. Коли ми дійдемо до першого селища пай-ваїв, то зможемо знайти там провідників.

Човни робили з кори. Три дні розшукували великі й прямі дерева. Зрубали четверо дерев і обробляли їх на місці, розчистивши хащі на кілька футів довкола. Кору знімали широкими ножами; на це пішов ще тиждень. Працювали індіанці терпляче, але невміло; знімаючи кору з одного дерева, попсували її. Тоні й доктор Мессінджер не могли їм допомагати: весь той тиждень вони стерегли цукор від жінок. Чоловіки ходили по табору та в довколишніх хащах зовсім нечутно; босі ноги наче зовсім не торкались опалого листя, голі плечі не ворушили переплетеного гілля; мова їхня була скупа й тиха, вони ніколи не теревенили й не сміялися з жінками, лише зрідка щось буркали, працюючи. Тільки раз вони розвеселились — коли в одного, що обдирав кору, ковзнув ніж і глибоко врізав пучку великого пальця. Доктор Мессінджер помазав рану йодом і перев'язав. Відтоді всі жінки почали чіплятися до нього, щоб мазав йодом подряпини на руках і ногах.

Двоє дерев обдерли одного дня, третє — наступного (те, котре пошкодили), а четверте ще через два дні: воно було найбільше. Коли вся кора була відокремлена від деревини, четверо чоловіків стали обабіч стовбура й стягли з нього кору. Вона відразу скрутилася в порожнистий

циліндр, який індіанці віднесли до річки й спустили на воду, прив'язавши ліаною до дерева.

Зробити із знятої кори човни було неважко. Четверо індіанців розтягували її на боки, а двоє вставляли розпірки. Кінці лишили відкритими і трохи загнули вгору, щоб вони здіймались над водою (коли човен був навантажений, він осідав у воду всього на один-два дюйми). Потім індіанці заходилися робити весла з однією лопаттю; це теж було нескладне діло.

Доктор Мессінджер щодня допитувався у Рози:

— Коли будуть готові човни? Спитай чоловіків.

І вона відповідала:

— Зараз.

— Скільки днів? Чотири? П'ять? Скільки?

— Ні, небагато. Човен кінчай зараз.

Нарешті стало видно, що робота кінчається, і доктор Мессінджер почав готуватися до від'їзду. Він розібрав припаси, поділивши відібране на дві частини; вони з Тоні мали сидіти в різних човнах, кожен брав з собою рушницю з патронами, фотоапарат, консерви, товари для обміну та особисті речі. На третій човен, у якому мали пливти самі індіанці, вантажили борошно, рис, цукор, фаринью та харчі для індіанців. Усі припаси не вміщалися в човни, тож «аварійний запас» склали трохи вище на березі.

— З нами поїде восьмеро. Четверо лишаться з жінками стерегти табір. А як дістанемось до пай-ваїв, далі все буде просто. Тоді макуші хай вертаються додому. Сподіваюсь, вони не розікрадуть наших припасів. Тут немає нічого ласого для них.

— А може, взяти з собою Розу — як перекладача?

— Так, мабуть, треба взяти. Я скажу їй.

До вечора все було готове, крім весел. І, коли запала рятівна п'ятьма, Тоні й доктор Мессінджер поскидали рукавички та сітки, що цілий день заважали їм, і покликали до себе Розу.

— Розо, ми хочемо взяти тебе з собою. Ти нам потрібна, щоб розмовляти з чоловіками. Зрозуміла?

Роза не відповіла. На її обличчі, освітленому ліхтарем, що стояв на ящику між ними, не було ніякого виразу; на очах тінь від випнутих вилиць, довгі патли прямого волосся, ріденька мережка татуювання на лобі й на



губах, опасиста постать у брудній ситцевій сукні, криві брунатні ноги.

— Зрозуміла?

Та Роза все мовчала, вона неначе вдивлялась понад їхніми головами в темний ліс, але очі ховались у тіні.

— Слухай, Розо, всі жінки й четверо чоловіків лишаться тут у таборі. Восьмеро чоловіків попливуть човнами до селища пай-ваїв. І ти попливеш. Як допливемо до пай-ваїв, чоловіки й ти вернетесь до табору, до решти. А потім додому. Зрозуміла?

Роза нарешті заговорила:

— Макуші не ходи з пай-вай.

— Я не прошу тебе, щоб ти йшла з пай-ваями. Ти з чоловіками доведеш нас до пай-ваїв, а потім вернешся до макуші. Зрозуміла?

Роза підняла руку й окреслила нею коло, що охоплювало табір, стежку, якою вони прийшли, і широку савану позаду.

— Макуші там,— сказала вона. Потім підняла другу руку й махнула в той бік, куди текла річка.— Пай-вай там. Макуші ніколи не ходи з пай-вай.

— Слухай же, Розо. Ти розумна жінка. Ти два роки жила з чорним джентльменом, містером Форбсом. Ти любиш сигарети...

— Так, дай сигарети.

— Ти попливеш із чоловіками, і я дам тобі багато, багато сигарет.

Роза тупо дивилася перед себе й мовчала.

— Слухай. Із тобою ж буде твій чоловік і ще семеро ваших, чого ж тобі боятись. А ми без тебе не зможемо говорити з чоловіками.

— Чоловіки не ходи,— сказала Роза.

— Підуть, підуть. Треба тільки знати, чи й ти підеш.

— Макуші не ходи з пай-вай,— знов сказала Роза.

— О господи!— втомлено зітхнув доктор Мессінджер.— Ну дарма, вранці поговоримо.

— Дай сигарета...

— От халепа буде, як вона не піде.

— А ще більша, як ніхто з них не піде,— мовив Тоні.

Другого дня човни були готові. Ополудні їх спустили на воду й припнули до берега. Індіанці мовчки готували собі обід. Тоні з доктором Мессінджером їли язик, варений рис і консервовані персики.

— З припасами все гаразд,— сказав доктор Мессінджер.— Вистачить щонайменше на три тижні, а до пайваїв ми дістанемось за день чи два. Завтра вирушимо.

Плату індіанцям — рушниці, рибальські гачки та сувої ситцю — залишили в селищі. Але в них ще було з десяток ящиків товарів для дальшої подорожі. Окіст кабана коштував жменю дробу чи двадцять пістонів,— жирна птиця — разок намиста.

Годині о першій, коли скінчили обідати, доктор Мессінджер знов покликав Розу.

— Завтра вирушаємо,— сказав він.

— Так, зараз.

— Скажи чоловікам те, що я сказав тобі вчора. Восьмеро попливуть у човнах, решта чекатимуть тут. Ти попливеш з нами. Оці припаси лишаться тут. А оці — скласти в човни. Скажи так чоловікам.

Роза мовчала.

— Ти зрозуміла?

— Чоловіки не ходи в човни,— відповіла вона.— Всі чоловіки ходи отам,— вона показала рукою на стежку, якою вони прийшли сюди.— Завтра-післязавтра всі люди ходи назад селище.

Настала довга мовчанка; нарешті доктор Мессінджер промовив:

— Скажи чоловікам, щоб підійшли... Погрожувати їм — марна річ,— зауважив він, звертаючись до Тоні, коли Роза почалапала до вогнища.— Це химерний і боязкий народ. Як погрожувати, вони злякаються й утечуть, покинувши нас напризволяще. Та не турбуйтеся, я їх умовлю.

Вони бачили, що Роза говорить з чоловіками біля вогнища, але ніхто там не зрушив з місця. Врешті, переказавши все, вона замовкла й присіла навпочіпки серед них, а одна жінка поклала їй голову на коліна, і Роза почала шукати в неї вошей. Та доктор Мессінджер перебив їй цю розвагу.

— Ходім до них, поговоримо.

Деякі індіанці лежали в гамаках. Інші сиділи навпочіпки й засипали вогнище землею. Вони вступили в доктора Мессінджера очі-щілинки, схожі на свинячі. Тільки Роза не повернула голови, а старанно вибирала моторними пальцями вошей з волосся в приятельки й давила їх.

— У чому річ? — спитав доктор Мессінджер. — Я ж ка-  
зав тобі, щоб привела чоловіків.

Роза не відповіла.

— То макуші боягузи! Вони бояться пай-ваїв!

— Це маніок,— сказала Роза.— Нам треба вертатись,  
копати маніок. А то він буде поганий.

— Слухай. Мені треба чоловіків на тиждень чи два.  
Не більше. А тоді кінець. Вони підуть додому.

— Час копати маніок. Макуші копай маніок до вели-  
кий дощ. Усі йти додому зараз.

— Чистий шантаж,— сказав доктор Мессінджер.—  
Дістаньмо щось із товарів.

Вони з Тоні розкрили один ящик і почали розкладати  
його вміст на укривалі. Всі ці товари вони вибирали ра-  
зом у дешевій крамничці на Оксфорд-стріт. Індіанці ди-  
вились на ту виставку, не порушуючи мовчанки. Там бу-  
ли пляшечки з одеколоном та пілюлями, барвисті целуло-  
їдні гребінці, оздоблені блискучими камінчиками, дзер-  
кальця, складані ножі з візерунчастими алюмінієвими  
ручками, стрічки, намисто і солідніші товари — сокири,  
латунні гільзи, плескати червоні порохівниці з поро-  
хом.

— Дай оце.— Роза вхопила блідо-голубу розетку —  
значок для веслярських перегонів.— Дай оце,— знов  
сказала вона, накапавши на долоню одеколону і нюха-  
ючи його.

— Хто попливе з нами, може вибрати три речі з цього.

Та Роза монотонно відповідала:

— Макуші зараз ходи кожай маніок.

— Марна річ,— сказав доктор Мессінджер після пів-  
години безрезультатних переговорів.— Спробуймо з ми-  
шами. Я хотів приберегти їх для пай-ваїв. Шкода. Але  
мишами вони спокуються. Я знаю індіанську натуру.

Ті миші були досить дорогі — по три з половиною ши-  
лінги штука, і Тоні добре пам'ятав, як збентежився сам,  
коли їх для показу запустили на підлозі у відділі ігра-  
шок.

Миші були німецького виробу, завбільшки з доброго  
пацюка, строкато розмальовані білим і зеленим; у них  
були великі скляні очі, цупкі вуса й хвости в зелених  
і білих пругах; вони бігали на потайних коліщатах,  
а дзвіночки всередині у них дзеленчали. Доктор Мес-  
сінджер вийняв одну з коробки, розгорнув тоненький па-  
пір і підняв мишу, показуючи її індіанцям. Ті явно заці-

кавились. Тоді він накрутив мишу. Почувши деренчання механізму, індіанці стривожено заворушилися.

Табір стояв на глинястій місцині, затоплюваній у повільно; тепер вона була суха й тверда. Доктор Мессінджер поставив мишу на землю й пустив. Вона, весело дзеленькаючи, покотилася до індіанців. Якусь мить Тоні боявся, що вона перекинеться або зачепиться за корінь, але механізм працював бездоганно, і котилася вона весь час по рівному.

Ефект перевищив усі сподівання. Індіанцям зразу аж дух забило, тоді вони злякано заохали, жінки пронизливо заверещали, і всі кинулись навтіки: босі брунатні ноги ледь чутно тупотіли по опалому листю, голі плечі безгучно, мов кажанячі крила, пропихались крізь хащі, пошарпані сукні зачіпались за колючки й дерлись. Поки миша, дзеленькочучи, докотилася до того місця, де сидів найближчий з індіанців, і спинилася, у таборі не лишилося ні душі.

— Хай йому біс,— сказав доктор Мессінджер.— Навіть краще, ніж я сподівався.

— В усякому разі, більше.

— Пусте. Вони вернуться. Я їх знаю.

Та до вечора вони не вернулись. І цілий спекотний день Тоні й доктор Мессінджер лежали в гамаках, закутавшись від мух кабурі. Порожні човни стояли на річці; заводних мишей прибрали. Коли посутеніло, доктор Мессінджер сказав:

— Треба розпалити вогнище. Вони прийдуть уночі.

Вони змели землю з погаслого вугілля, принесли дров, розпалили вогнище й засвітили ліхтар.

— Треба повечеряти,— сказав Тоні.

Вони закип'ятили води, зварили какао, відкрили бляшанку лососини й доїли персики, що лишилися від обіду. Тоді закурили люльки й понатягали на гамаки москітні сітки. Все це майже без слова. Нарешті вони вирішили лягати спати.

— Завтра побачимо всіх їх тут,— сказав доктор Мессінджер.— Норовистий народ...

Довкола них свистіли й квакали лісові голоси, з вечора до ранку змінюючи одні одних.

У Лондоні починався світанок, ясний і ніжний, голубино-сизий і золотавий, віщуючи добру погоду; вуличні ліхтарі блідли й гасли, по безлюдних вулицях текла вода,

і сонце, підіймаючись, блищало на потоках, що розливалися з гідрантів; чоловіки в комбінезонах водили шлангами з боку на бік, і вода злітала й падала іскристим дощем.

— Попросімо, щоб відчинили вікно,— сказала Бренда.— Тут душно.

Офіціант розсунув завіси й повідчиняв вікна.

— Вже зовсім видно,— додала вона.

— Шоста година. Мабуть, пора додому.

— Так.

— Ще тиждень, і всі прийоми минуться,— сказав Бівер.

— Так.

— Ну, ходімо.

— Ходімо. Ти можеш розплатитись? У мене нічого нема.

Вони зайшли з прийому поспіdatи до клубу, що відкрила Дейзі. Бівер заплатив за копченого оселедця і чай.

— Вісім шилінгів,— сказав він.— Як Дейзі сподівається, що сюди ходитимуть, коли в неї такі ціни?

— Так, дорогенько... То ти справді їдеш в Америку?

— Доводиться. Мама взяла квитки.

— І все те, що я тобі сьогодні сказала, для тебе ніщо?

— Люба, не починай знову. Говорено-переговорено... Ти ж сама знаєш, що інакше не виходить. Навіщо псувати останній тиждень?

— Але ж улітку ти був щасливий, правда?

— Авжеж... ну, ходімо?

— Ходімо. Не проводжай мене, не треба.

— Ти справді не хочеш? Така далечінь, та й пізно вже...

— Хіба тобі не однаково, хочу я чи не хочу.

— Брендю, люба, ну нащо ти... Ти ж ніколи не була така.

— Авжеж, я ніколи нічого не просила.

Індіанці вернулись уночі, коли Тоні й доктор Мессінджер спали. Вони тихенько повиповзали зі схованок; жінки пороздягались і лишили одержу далеченько, щоб і гілочки не зачепити, не зашелестіти. Голі постаті нечутно пробирались хашами. Місяця не було, і тільки жар у вогнищі та ліхтар за двадцять ярдів від них давав трохи світла. Вони позбирали свої кошики, запас фарини, луки й стріли, рушницю, широкі ножі, позгортали

гамаки в тугі клунки. Вони не взяли нічого, що не належало їм. А потім крадькома подалися через смуги тіні назад у пільму.

Прокинувшись, Тоні й доктор Мессінджер одразу збагнули, що сталося.

— Становище серйозне, — сказав доктор Мессінджер, — але не безнадійне.

#### IV

Чотири дні Тоні з доктором Мессінджером веслували за водою. Вони сиділи на кормі й на носі, силкуючись зберегти рівновагу; посередині були навалені найпотрібніші припаси, а решта їх і два човни лишилися у таборі — їх заберуть, коли домовляться про допомогу з пай-валями. Але навіть того мінімуму, що взяв доктор Мессінджер, було забагато: переобтяжений човен сидів у воді занадто глибоко, від кожного руху вода могла перехлюпнутись через борт і потопити їх. Кермувати було важко, і вони посувалися дуже повільно — пливли здебільшого за течією.

Двічі траплялися пороги, тоді їм доводилось приставати до берега, розвантажувати човен і переводити його на чисте плесо вблід, часом по пояс у воді, а часом перелазячи через каміння. Потім вони прив'язували човен і переносили в нього вантаж берегом, продираючись крізь хащі. Далі вже річка була широка й спокійна. Темна поверхня відбивала стіни лісу по обох берегах; здіймаючись із хащів, дерева підносили квітучі крони на сто чи й більше футів угору. Подекуди річка була встелена опалими пелюстками, і мандрівники довго пливли серед них, рухаючись ледь-ледь швидше, ніби спочивали на квітучій луці. Увечері вони напинали брезент де-небудь на смужці сухого берега й підвішували гамаки на кущах. Спокій порушували тільки мухи кабурі, та ще вряди-годи вони бачили в річці нерухомих алігаторів.

Вони весь час уважно дивились на берег, але не помічали ніяких ознак присутності людей.

А потім у Тоні почалась пропасниця. Вона напала на нього раптово — на четвертий день. Коли вони спинились опівдні пообідати, він був ще здоровісінький і підстрелив невеличкого оленя, що вийшов на другий берег до водопою; а за годину його вже так трусило, що він

мусив покласти весло. Голова його горіла, а руки, ноги й усе тіло задубіло. На заході сонця він почав марити.

Доктор Мессінджер зміряв йому температуру: виявилося сто чотири градуси за Фаренгейтом. Він дав Тоні двадцять п'ять гранів хініну й розіклав вогнище так близько від нього, що вранці гамак був присмалений і закурений. Він наказав Тоні загорнутись в укриття, і вночі Тоні раз у раз прокидався, облитий потом; його палила спрага, і він кухоль за кухлем пив річкову воду. Ні ввечері, ні наступного ранку він не міг їсти нічого.

Але на ранок температура спала. Він почував себе кволим, виснаженим, але міг сидіти в човні й трохи гребти.

— Це просто напад, правда? — спитав він. — Завтра я вже буду здоровий.

— Сподіваюся, — сказав доктор Мессінджер.

Опівдні Тоні випив трохи какао і з'їв чашку рису.

— Я відчуваю себе чудово, — сказав він.

— От і гаразд.

А ввечері пропасниця вернулася. Вони отаборились на піщаному березі. Доктор Мессінджер нагрів каменюки й приклав Тоні до підшов і поперека. Майже цілу ніч він не спав, підкладав у вогнище й подавав Тоні пити. На світанку Тоні з годину поспав і прокинувся наче трохи здоровіший; він раз у раз приймав хінін, і в нього вже дзвеніло у вухах, ніби він прикладав до них мушлі, в яких, казали йому в дитинстві, чути голос моря.

— Треба пливати далі, — сказав доктор Мессінджер. — До селища вже недалеко.

— Я зовсім розбитий. Чи не краще почекати, поки я одужаю?

— Чекати не можна. Треба пливати. Ви можете залізти в човен?

Доктор Мессінджер знав, що Тоні хворітиме довго.

Перші кілька годин того дня Тоні лежав як колода на носі човна. Вони пересунули припаси так, щоб можна було простягтися. А потім пропасниця вернулася, і він почав цокотіти зубами. Він сів, поклав голову на коліна. Його всього тіпало, і тільки лоб та щоки горіли під полудневим сонцем. Селища не було й знаку.

Аж надвечір він уперше побачив Бренду. Якийсь час він пильно дивився на дивний предмет посеред човна, де були звалені припаси; потім усвідомив, що це людина.

— То Індіанці вернулися? — спитав він.

— Так.

— Я знав, що вони вернуться. Такі дурні — злякались іграшки. Решта теж прийдуть.

— Так, сподіваюся. Сидить тихо.

— Отакі йолопи — злякались іграшки, — зневажливо сказав Тоні до жінки в човні. А потім побачив, що це Бренда. — Вибач, — сказав він. — Я не розгледів, що це ти. Тебе іграшка не злякала б.

Але Бренда не відповіла. Вона сиділа так, як часто сиділа, коли верталась із Лондона, — згорблена над чашкою молока з хлібом.

Доктор Мессінджер спрямував човен до берега. Човен мало не перекинувся, коли він допомагав Тоні зійти на берег. Бренда зійшла сама. Вона ступала, як завжди, зграбно й упевнено, навіть не схитнувши човна.

— От що означає вміти поводитися, — сказав Тоні. — Знаєте, я колись бачив анкету, яку заповнюють люди, що наймаються на роботу в одну американську фірму; там є таке запитання: «Чи вмієте ви поводитися?»

Бренда вже була на березі й чекала його.

— Страшенно дурне запитання: тут же не може бути ніяких доказів, доводиться вірити людині на слово, — важкодумно пояснив він. — Виходить — коли ти гадаєш, ніби вмієш поводитись, то вже й умієш.

— Сидіть спокійно, поки я підвішу ваш гамак.

— Атож, я посиджу з Брендюю. Я такий радий, що вона змогла прийти. Вона, мабуть, устигла на поїзд о третій вісімнадцять.

Бренда була з ним цілу ніч і весь наступний день. Він говорив до неї безперестану, але вона відповідала рідко і якимось загадково. А ввечері він знов обливався потом. Доктор Мессінджер розпалив велике багаття коло гамака і вгорнув Тоні ще й у своє укриття. За годину до світанку Тоні заснув, а коли прокинувся, Брендю вже не було.

— От ви вже й оклигали.

— Слава богу. Добряче мене скрутило, правда? Я мало пам'ятаю.

Доктор Мессінджер улаштував сякий-такий табір. Він вирубав квадратну латку кушів — як невеличку кімнату. Два гамаки підвісив по боках. Припаси були всі на березі — акуратно складені на брезенті.



— Як ви себе почуваете?

— Чудово,— сказав Тоні, та коли виліз із гамака, виявилось, що він не може стояти сам.— Звичайно, я нічого не їв. Сподіваюся, що через день чи два я оклигаю зовсім.

Доктор Мессінджер не сказав нічого; він повільно переливав чай із кухля в кухню, щоб позбутись листочків, а потім розколотив у ньому велику ложку згущеного молока.

— Ви можете випити оце?

Тоні охоче випив і з'їв кілька галет.

— Ми сьогодні рушаємо? — спитав він.

— Подумаємо.

Доктор Мессінджер узяв кухлі й пішов до води помити їх. А вернувшись, сказав:

— Краще вам знати правду. Не думайте, що ви одужали, коли один день у вас не було гарячки. Так воно завжди буває. День гарячка, день добре. Так може тягтися тиждень, а може й багато довше. Доведеться з цим миритись. Я не можу ризикувати, взявши вас у човен. Позавчора ви кілька разів трохи не перекинули його.

— Мені здавалося, що там сидить одна знайома людина.

— Вам багато чого здавалося. Так воно буде й далі. А провіанту у нас всього на десять днів. Поки що тривожитися нічого, але про це треба пам'ятати. Крім того, вам потрібен дах над головою і постійний догляд. Якби тільки ми добулися до селища...

— Боюся, що я для вас великий тягар.

— Не в тому річ. Треба вирішити, що краще зробити.

Але Тоні не міг думати — був надто втомлений. Він подрімав з годинку. А коли прокинувся, доктор Мессінджер вирубував куші далі.

— Хочу натягти брезент замість даху.

(Він позначив це місце на своїй карті як «Вимушений базовий табір»).

Тоні байдуже дивився на нього. Потім сказав:

— Слухайте, а може, вам краще покинути мене тут і попливти річкою по допомогу?

— Я про це вже думав. Завеликий ризик.

Того дня Бренда вернулась, і Тоні трусився й кидався в гамаку.

Коли він опритомнів, то помітив, що над головою в нього натягнений брезент, прив'язаний до стовбурів дерев. Він спитав:

— Давно ми тут?

— Усього три дні.

— А котра година?

— Близько десятої ранку.

— Мені препогано.

Доктор Мессінджер дав йому трохи супу.

— Я на день попливу річкою,— сказав він.— Побачу, чи нема селища. Мені дуже не хочеться покидати вас, але варто ризикнути. Човен порожній, і я попливу швидко. Лежіть спокійно. Не вставайте з гамака. Я вернуся до вечора. Може, приведу на поміч індіанців.

— Гарзд,— сказав Тоні й заснув.

Доктор Мессінджер спустився до води й відв'язав човен. Він узяв з собою рушницю, кухоль і харчів на один день. Він сів на кормі й відштовхнувся від берега; течія повернула ніс човна за водою, і за кілька гребків він опинився на середині річки.

Сонце стояло високо і, відбиваючись у воді, сліпило й пекло; доктор Мессінджер гріб розмірено, неквапно, але човен просто летів. Протягом якоїсь милі річка була вузька, а течія така швидка, що доводилось тільки правувати веслом; а потім стіни лісу обабіч розступились, і човен вплив на велике плесо, де докторові Мессінджеру довелося гребти щосили; весь час він пильно дивлявся на обидва боки, чи не побачить стовпа диму, комишевих покрівель, темношкірої постаті, причаєної в кущах, худоби на водопої — ознак селища. Але їх не було. На плесі він узяв бінокль і обдивився все узлісся. Але не побачив нічого.

Потім річка знов повужчала, і човен вилетів на бистрину. Попереду видніли пороги; вода там кипіла бурунами й крутіжами, глукий рев остеріг доктора Мессінджера, що попереду водоспад. Він повернув до берега. Течія була дуже швидка, і йому довелося гребти з усієї сили; за десять ярдів від порогів човен пристав носом до берега. Там над водою нависали густі колючі кущі, і човен заплив під них. Доктор Мессінджер, стоячи навколішки, дуже обережно потягся до гілки над головою. І саме в цю мить сталося нещастя: корма розвернулась за водою, і, поки він ухопив весло, суденце понесло бортом на буруни, там воно закрутилось і перекинулось.

Доктора Мессінджера викинуло в воду; там було мілко, і він став хапатися за каміння, але не міг удержатись, бо воно було гладеньке, як відполіроване; його двічі перевернуло, потім він опинився на глибокому й спробував пливти, але налетів знову на каміння й став хапатись за нього. А потім його кинуло у водоспад.

Водоспад, як на ті краї, був досить мізерний — щонайбільше футів десять, але докторові Мессінджеру й цього було досить. Внизу піна розпливалась по майже тихому плесу, всипаному пелюстками з розквітлих дерев, що оточували його. Капельюх доктора Мессінджера повільно-повільно поплив до Амазонки, а над його лисою головою зімкнулася вода.

Бренда подалась до адвоката їхньої родини.

— Містере Грейсфул, — сказала вона. — Мені треба ще трохи грошей.

Містер Грейсфул невесело подивився на неї.

— Ви б краще звернулись до директора вашого банку. Адже ваші цінні папери покладені на ваше ім'я, і вам виплачують дивіденди.

— Тепер, здається, їх зовсім не виплачують. Та й важко прожити на таку невелику суму.

— Авжеж, авжеж.

— Містер Ласт передав вам усі повноваження, правда?

— Дуже обмежені, леді Брендо. Мені наказано виплачувати платню прислузі в Геттоні і всі видатки на утримання маєтку — там влаштовують нові ванні кімнати і підновлюють у малій вітальні оздоби, що були позбавлені. А на інші потреби витратити гроші з рахунку містера Ласта я не маю права.

— Але ж я певна, містере Грейсфул, що він не збирався так довго бути за кордоном. Невже він хотів покинути мене в такій скруті? Скажіть!

Містер Грейсфул трохи помовчав, ніяково соваючись на стільці.

— Відверто кажучи, леді Брендо, я боюся, що наміри його були саме такі. Я питав його перед від'їздом. І він висловився дуже рішуче.

— Та невже йому *дозволено* так робити? Тобто я хочу сказати, невже за шлюбним контрактом я не маю ніяких прав?

— Ви можете чогось домогтися тільки через суд. *Можливо*, ви знайдете адвокатів, що порадять вам звернутися

до суду. Але я б вам цього не радив. Містер Ласт опиратиметься до останку, і я гадаю, за нинішніх обставин суд напевне стане на його бік. У всякому разі, процес дуже затягнеться, поглине багато грошей і буде досить принизливий.

— Розумію... Ну що ж, нічого не вдієш.

— Мабуть, справді так.

Бренда підвелася. Було вже літо, у відчинених вікнах виднів залитий сонцем сад Лінкольнз-Інна.

— І ще одне. Ви не знаєте — тобто ви не можете сказати мені, чи містер Ласт склав інший заповіт?

— На жаль, про це я не маю права говорити.

— Авжеж... Вибачте, мені не слід було й питати. Я просто хотіла знати, яке моє становище.

Вона ще трохи постояла між дверима й столом, така розгублена, в барвистій літній сукні.

— Мабуть, я можу дещо підказати вам. Геттон, очевидно, дістанеться родичам — родині Річарда Ласта з Принсес-Різборо. Ви ж знаєте вдачу й погляди містера Ласта, тож могли б самі здогадатися, що гроші свої він заповість тому, кому й маєток, — щоб його утримували в належному стані.

— Так, — сказала Бренда, — я мала б сама здогадатися. Ну, бувайте здорові.

І вийшла одна на яскраве сонце.

Весь той день Тоні пролежав сам, час від часу поринаючи в забуття. Він трохи поспав; раз чи двічі встав був з гамака, але насилу стояв на ногах і голова йшла обертом. Він пробував їсти те, що лишив йому доктор Мессінджер, але не міг себе присилувати. Аж як смеркло, він усвідомив, що день скінчився. Він засвітив ліхтар і почав збирати гілля на багаття, але воно падало з рук, а коли він нахилився, то паморочилось у голові. Отож після кількох кволих спроб він покинув усе і ліг у гамак, вгорнувся в укритало й заплакав.

Через кілька годин після смерку ліхтар став пригасати. Тоні насилу дотягся до нього й струснув. Треба долити гасу. Він знав, де стоїть гас, і подибав туди, держачись за мотуз від гамака, а потім за стос ящиків. Він знайшов бідон, витяг затичку й почав наливати в ліхтар, але рука тремтіла й гас лився на землю; а потім у нього знов запаморочилось у голові, і він заплющив очі. Бідон упав, і гас, тихо булькаючи, вилився. Зрозумівши, що

сталося, він знову заплакав. Потім ліг у гамак, а за кілька хвилин ліхтар заблимав і погас. Від рук і землі смерділо гасом. Тоні лежав у темряві і плакав.

Удосвіта знов почалась гарячка, і йому знову почав докучати цілий гурт привидів.

Бренда прокинулась у жахливому настрої. Увечері вона сама ходила в кіно. Потім їй захотілося їсти — вона того дня не їла як слід, — але вже не було сили іти в котрийсь із ресторанів, де можна було повечеряти так пізно. Вона купила пиріг із м'ясом у кафетерії і понесла додому. На вигляд пиріг був дуже апетитний, та коли вона почала їсти, їй раптом перехотілось. Коли вона прокинулась, то побачила рештки пирога на туалетному столу.

Почався серпень; Бренда була зовсім самотня. Бівер того дня зійшов на берег у Нью-Йорку. (Він послав їй дорогою телеграму, що плавання дуже приємне). Більше вона про нього не чула. Парламент розпустили на канікули, і Джок Грант-Мензіс, як щороку, поїхав гостювати до старшого брата в Шотландію. Марджорі й Аллен в останню мить сіли на яхту лорда Мономарка і розкошували, плаваючи над узбережжям Іспанії, та ходили на бої биків (вони навіть попросили Бренду наглянути за Джином). Брендина мати жила в шалі над Женевським озером, яке їй завжди віддавала на літо леді Енкорідж. Поллі їздила всюди. Навіть Дженні Абдул Акбар подорожувала по Балтиці.

Бренда розгорнула газету й прочитала статтю одного молодика, який твердив, що лондонський сезон відходить у минуле, що тепер усі надто заклопотані, щоб додержуватися довоєнних звичаїв; що вже не буває пишних балів, бо люди воліють скромніших розваг; що серпень у Лондоні — найвеселіша пора (таке він писав щороку, тільки трохи іншими словами). Ця стаття не втішила Бренди.

Останні тижні вона намагалась не гніватись на Тоні за те, що він так повівся з нею; тепер їй не стало сили, і вона, уткнувши обличчя в подушку, заридала від нестерпного почуття кривди й жалю до себе.

У Бразилії на ній була подерта ситцева сукня, така сама, як на Розі. Та сукня навіть личила їй. Тоні довго стежив за нею, перше ніж заговорив.

- Нашо ти так одяглася?
- А що, не подобається? Це я в Поллі купила.
- Таке брудне.
- Адже ж Поллі так багато їздить. Ну, вставай, тобі треба на засідання ради графства.
- Хіба сьогодні середа?
- Ні, але в Бразилії час інший, невже ти забув?
- Я не можу їхати до Пігстентона. Я мушу діджватися тут, поки вернеться доктор Мессінджер. Я хворий. Він сказав, щоб я лежав спокійно. Він увечері повернеться.
- Але ж рада зібралася тут. Зухвала блондинка привезла всіх літаком.
- І справді, всі були тут. Головував Реджі Сент-Клауд. Він сказав:
- Я категорично не згоден, щоб Міллі була в складі комітету. У неї погана репутація.
- Тоні запротестував:
- У неї є дочка. Вона має не менше права засідати з нами, ніж леді Кокперс.
- До порядку,— сказав мер.— Попрошу вас, панове, не відхилятися від теми. Нам треба вирішити, чи розширювати Бейтон-Пігстентонське шосе. Є скарги, що автобусам Зеленої лінії небезпечно повертати на перехресті біля Геттона.
- *Щурам Зеленої лінії.*
- Я і сказав — шурам Зеленої лінії. Іграшковим шурам Зеленої лінії. Багато селян полякалися їх і повибиралися із своїх осель.
- Я сам вибрався,— озвався Реджі Сент-Клауд.— Мене вигнали з дому іграшкові зелені шури.
- До порядку,— сказала леді Кокперс.— Пропоную, щоб містер Ласт виступив з промовою.
- Так, так!
- Дами й панове,— сказав Тоні,— прошу пробачення: я хворий і не можу встати з гамака. Доктор Мессінджер лишив мені точні вказівки.
- Вінні хоче купатися.
- У Бразилії купатися заборонено. В Бразилії купатися заборонено! — закричали збори.— В Бразилії купатися заборонено!
- Але ж ви з'їли два сніданки!
- До порядку,— сказав мер.— Лорде Сент-Клауд, поставте пропозицію на голосування.

— Треба вирішити, чи укласти контракт на розширення перехрестя біля Геттона з місіс Бівер. Вона вимагає найбільшої суми, зате хоче збудувати обшиту хромованими панелями стіну на півдні села...

— І два сніданки,— підказала Вінні.

— І два сніданки для робітників. Хто за цю пропозицію, засокочіть, як кури, а хто проти — загавкайте.

— Це буде вкрай непристойно,— заперечив Реджі.— Що подумують слуги?

— Треба щось зробити, поки Бренда не знає.

— ...Я? Я згодна.

— Отже, пропозицію прийнято.

— О, я *дуже* рада, що замовлення віддано місіс Бівер,— сказала Бренда.— Бачте, я закохана в Джона Бівера, я закохана в Джона Бівера.

— Це постанова комітету?

— Так, вона закохана в Джона Бівера.

— Тоді це ухвалено одноголосно.

— Ні,— сказала Вінні.— Він з'їв два сніданки.

— ...переважною більшістю голосів.

— Нащо ви всі перевдягаєтесь? — запитав Тоні, бо вони вбирались у мисливські костюми.

— Бо завтра тут мисливський збір.

— Але ж улітку не полюють.

— У Бразилії інший час, і купатися заборонено.

— Я вчора бачив у Брутонському лісі лисицю. Зелену іграшкову лисицю з дзвіночком усередині. Вона бігла, а дзвіночок дзеленчав. Вона так усіх перелякала, що вони розбіглися, берег спустів, і купатися заборонено всім, крім Бівера. А йому можна купатися щодня, бо в Бразилії інший час.

— Я закоханий у Джона Бівера,— сказав Емброуз.

— А я й не знав, що ви тут.

— Я прийшов нагадати вам, що ви хворі, сер. Вам ні в якому разі не можна вставати з гамака.

— Але як же я попаду в Місто, сидячи тут?

— Я подав його просто в бібліотеку, сер.

— Так, у бібліотеку. В їдальню подавати не треба, коли вже леді Бренда житиме в Бразилії.

— Я передам ваш наказ у стайню, сер.

— Але мені не потрібен поні. Я сказав Бенові, щоб продав його.

— Вам доведеться переїхати верхи до кімнати для курців, сер. Доктор Мессінджер узяв човен.

— Чудово, Емброузе.

— Дякую, сер.

Всі члени комітету пішли алеєю, крім полковника Інча, що перейшов на іншу доріжку й подріботів до Комптон-Ласта. Тоні й місіс Реттері лишилися вдвох.

— Гав-гав,— сказала вона, згортаючи карти.— Пропозицію ухвалено.

Звівши очі від грального стола, Тоні побачив за деревами вал і мури Міста; воно було зовсім близько. На шпилі надбрамної вежі майорів під тропічним бризом прапор з гербами. Тоні насилу сів у гамаку й відкинув укривало. Під час гарячки він почував себе дужчим. Він продирався крізь чагарі, а з блискучих мурів лилась музика; Місто обходила якась процесія чи карнавальний хід. Тоні натикався на дерева, зачіпався за коріння та вусики ліан, але йшов і йшов, не зважаючи на біль і втому.

Нарешті він вибрався на чисте місце. Брама перед ним стояла навстіж, на мурах сурмили сурми, вітаючи його; з бастіону на бастіон на всі чотири сторони світу оголошували, що він прийшов; у повітрі літали пелюстки з яблунь і мигдалю й устинали шлях, як після літньої бурі в геттонському саду. Позолочені бані та сніжно-білі шпилі сяяли на сонці.

— Місто подано,— доповів Емброуз.

## Розділ шостий

### DU CÔTÉ DE CHEZ TODD<sup>1</sup>

Хоча містер Тодд прожив у штаті Амазонас майже шістдесят років, ніхто, крім кількох родин індіанців з племені пай-вай, не знав про його існування. Дім його стояв на клаптику савани миль зо три в поперечнику — одній з тих оточених лісом латок піску й трави, що трапляються подекуди в тій місцевості.

Річка, що протікала там, не була позначена на жодній карті; на ній були пороги, непрохідні більшу частину року, а небезпечні майже завжди, і вона впадала у верх-

---

<sup>1</sup> В тому боці, де Тодд (Див. прим. до с. 5).



ню течію тієї річки, де загинув доктор Мессінджер. Ніхто з жителів тих країв, крім самого містера Тодда, й не чув ніколи про уряд Бразилії чи Нідерландської Гвіани, хоч обидва ті уряди час від часу заявляли про своє право на ці землі.

Оселя містера Тодда була більша від осель його сусідів, але збудована так само: покрівля з пальмового листа, плетені стіни, обмазані глиною, і глиняна долівка. Він мав з десяток голів хирлявої худоби, що паслась у савані, плантаційку маніоку, кілька бананових та мангових дерев, собаку і єдину в тих краях одностовільну рушницю. Ті нечисленні дари цивілізації, якими він користувався, попадали до нього через довгу низку торговців, переходячи з рук у руки за допомогою доброго десятка мов, аж поки опинялися на кінці одної з найдовших ниток у тій торговельній мережі, що розкинулась від Манауса до найдальших, неприступних лісів.

Якось, коли містер Тодд набивав патрони, до нього прийшов один індіанець і сказав, що лісом іде сюди якийсь білий, сам-один, дуже слабкий. Містер Тодд кінчив набивати патрон, зарядив рушницю, решту набитих патронів поклав у кишеню і рушив у той бік, куди показав індіанець.

Білий чоловік уже вийшов із лісу і сидів на землі, явно зовсім безсилий, коли містер Тодд побачив його. Він був босий, з непокритою головою, а пошарпана одежа тільки тим і держалась на ньому, що прилипла до спітнілого тіла. Ноги були зранені й розпухлі, а тіло, що світилося крізь діри, було вкрите струпами від укусів комах та вампірів. Від гарячки погляд його здавався божевільним. Він мурмотів щось сам до себе — видно, марив, — але замовк, коли містер Тодд підійшов і звернувся до нього по-англійському.

— Це вже за скільки днів ви перший до мене заговорили, — сказав Тоні. — А то всі не хочуть і зупинитись. Ідуть собі на велосипедах... Спочатку Бренда була зі мною, а потім злякалась іграшкової миші, взяла човен і попливла. Казала, що ввечері повернеться, і не вернулась. Мабуть, вона поїхала до когось із нових бразильських знайомих... Ви, певне, бачили її?

— Тут давно вже не було нікого чужого.

— Вона була в циліндрі, коли відпливала... Ви не могли її не побачити. — І Тоні звернувся до когось уявного поруч містера Тодда.

— Бачите отой дім? Ви дійдете до нього самі? Коли ні, я пришлю індіанців, вони вас донесуть.

Тоні спідлоба придивився до хатини містера Тодда, що видніла віддалік.

— Архітектура узгоджена з краєвидом,— сказав він,— будівля вся з місцевих матеріалів. Тільки не показуйте її місис Бівер, а то вона обшиє її хромованими панелями.

— Спробуйте-но йти.

Містер Тодд підняв Тоні на ноги й повів, підтримуючи дебелою рукою.

— Я поїду вашим велосипедом. Це ж повз *вас* я шойно проїхав?.. Тільки борода у вас не така. В того була зелена... як миша.

Містер Тодд повів Тоні через купини трави до халупи.

— Тут зовсім недалеко.. Коли прийдемо, я дам вам щось випити, і вам полегшає.

— Ви дуже ласкаві... Прикро, коли жінка покине чоловіка й попливе геть човном. Це вже давно було. І я відтоді не мав чого їсти.— Потім він додав: — Ви, бачу, англієць. Я теж англієць. Мое прізвище Ласт.

— Гаразд, містере Ласт, ви не клопочіться нічим. Ви хворий, заблудилися в дорозі. Я вас догляну.

Тоні озирнувся круг себе.

— Тут усі англійці?.

— Так, усі.

— А ота смаглява жінка була за арабом... Як добре, що я вас усіх зустрів. Ви, мабуть, із якогось клубу велосипедистів?

— Так.

— Ну, я на велосипеді не можу їхати... не маю сили... і ніколи не любив... а вам би слід купити мотоцикли, вони швидші й так гучно тріскають... Сядьмо тут.

— Ні, треба дійти до хатини. Це вже недалеко.

— Гаразд... Правда, тут, мабуть, важко бензин дістати.

Вони йшли дуже повільно, але врешті дісталися до хатини.

— Ляжте отут у гамаку.

— Так і Мессінджер казав. Він закохався в Джона Бівера.

— Я вам щось принесу.

— Ви дуже ласкаві. Те, що звичайно вранці: каву, грінки, фрукти. І ранкові газети. Коли леді Бренда уже подзвонила, я поснідаю з нею.

Містер Тодд зайшов до задньої кімнатки й дістав з-під купи шкур бляшаний бідон. У ньому була якась суха кора й листя. Він узяв жменю тієї суміші й вийшов надвір, до вогнища. А коли вернувся, гість його сидів на гамаку верхи й сердито говорив:

— Ви б краще мене чули, і взагалі чемніш було б, якби ви стояли на місці, поки я говорю з вами, а не бігали кругом. Це я вам для вашого ж добра кажу... Я знаю, що ви друзі моєї дружини, тому й не слухаєтесь мене. Але стережіться. Вона не скаже вам лихого слова, і голосу не піднесе, не сваритиметься. Вона сподівається, що ви зостанетесь її друзями. Але вона вас покине. Підє собі тихенько вночі. Візьме свій гамак і свою пайку фаринї. Слухайте, що я вам скажу. Я знаю, що я не дуже хитрий, але це не причина, щоб забувати про чемність. Убиваймо якнайлагідніше. Я вам скажу, про що довідався в джунглях, де інший час. Міста нема. Місіс Бівер обшила його хромованими панелями й поділила на квартири. Три гінеї за тиждень, окрема ванна. Дуже зручно для любовних пригод. І Поллі теж буде там. Вони з місіс Бівер під розваленими бастіонами...

Містер Тодд підняв рукою голову Тоні й підніс йому до рота відвар із зілля в калабаші. Тоні сьорбнув трохи й відвернувся.

— Які гидкі ліки,— сказав він і заплакав.

Містер Тодд стояв біля нього з калабашем у руці. Потім Тоні випив ще трохи, кривлячись і здригаючись — таке воно було гірке. Містер Тодд стояв коло нього, поки він не допив усього відвару, а потім вихлюпнув гущу на глиняну долівку. Тоні лежав горілиць і тихо плакав. А незабаром запав у глибокий сон.

Одужував Тоні повільно. Спочатку дні ясної свідомості чергувались із днями марення; потім температура спала, і він уже лишався при тямі, навіть коли почував себе дуже погано. Гарячка стала вертатись рідко — не частіш, ніж звичайно в тропіках, а між нападами були довгі періоди, коли Тоні був більш-менш здоровий. Містер Тодд весь час лікував його зіллям.

— Таке гидке на смак,— казав Тоні,— але допомагає.

— У джунглях є засоби на все,— відказував містер Тодд.— Такі, що від них одужаєш, і такі, що захворієш. Моя мати була індіанка й навчила мене багато чого. А дечого я навчився потім від своїх жінок. Є такі рослини, що лікують пропасницю, і такі, що наводять її, від

деяких можна вмерти чи збожеволіти, є такі, що їх бо-  
ються змії, і такі, що від них чманіє риба,— тоді її мож-  
на просто руками брати, як плоди з дерева. Є й такі ліки,  
що я не знаю. Кажуть, буцімто ними можна мертвяка  
оживити, вже як засмердівся, але я сам такого не бачив.

— А ви справді англієць?

— Батько був англієць — чи принаймні барбадосець.  
Він приїхав до Гвіани місіонером. У нього була біла  
дружина, але він лишив її у Гвіані, а сам подався шукати  
золота. Тут він узяв собі мою матір. Пай-вайки бридкі,  
але дуже віддані. У мене їх було багато. Більшість оцих  
людей, що живуть тут,— мої діти. Тому вони мене слу-  
хаються — і ще тому, що я маю рушницю. Мій батько  
прожив дуже довго. Ще нема двадцяти років, як він умер.  
Він був учений чоловік. Ви вмієте читати?

— Вмію, звичайно.

— Не всі такі щасливі. Ось я не вмію.

Тоні ніяково засміявся.

— Та вам тут, мабуть, і нема чого читати.

— Тож-бо, що є. Книжок у мене дуже багато. Я їх  
вам покажу, коли ви одужаєте. Тут у мене був один ан-  
глієць — чорний, правда, але він учився в Джорджтауні.  
Він помер — п'ять років тому. То він читав мені щодня.  
І ви мені читатимете, як одужаєте.

— З превеликою радістю.

— Так, ви мені читатимете,— ще раз сказав містер  
Тодд, киваючи головою над калабашем.

Одужуючи, Тоні в перші дні мало розмовляв зі своїм  
господарем; він лежав у гамаку, втупивши очі в покрів-  
лю з пальмового листа й думаючи про Брендю. Дні тяг-  
лися монотонно, всі однакові — по дванадцять годин. Мі-  
стер Тодд лягав спати на заході сонця, лишаючи засві-  
чений каганчик — плетений гнотик у мисочці з л'юем,—  
щоб відстрашувати вампірів.

Коли Тоні вперше вийшов надвір, містер Тодд провів  
його трохи прогулятися по фермі.

— Я вам покажу могилку того негра,— сказав він, ве-  
дучи Тоні до галявинки між манговими деревами.— Він  
був дуже добрий чоловік. Щодня, поки не вмер, по обіді  
дві години читав мені. Треба, мабуть, поставити тут  
хрест — на спомин про нього й на честь вашого приходу.  
Непогана думка. Ви виріте в бога?

— Та, мабуть. Я якось не задумувався про це.

— А я думав багато, але так і не знаю... Діккенс вірив.

— Мабуть, так.

— Авжеж, це видно з усіх його книжок. Ви самі побачите.

Того дня містер Тодд почав робити хрест на негровій могилі. Він працював великим рубанком; дерево було таке тверде, що аж дзвеніло, як метал.

Коли Тоні проспав без гарячки шість чи сім ночей підряд, містер Тодд нарешті сказав:

— Гадаю, вже можна показати вам книжки.

В одному кінці хатини була ніби антресоль — неоконкретний поміст, споруджений між кроквами. Містер Тодд приставив до нього драбину й заліз нагору. Тоні поліз за ним, хоч іще нетвердо тримався на ногах. Містер Тодд сидів на помості, а Тоні стояв на верху драбини й дивився. На помості лежала купа якихось згорточків із ганчір'я, листя й невичиненої шкіри.

— Так важко вберегти від хробаків і мурахів. Дві книжки вони майже зжерли. Але індіанці знають таку олію, що їх відганяє.

Він розгорнув перший-ліпший згорток і подав Тоні книжку в шкіряній оправі. То було ранне американське видання «Холодного дому».

— Мені байдуже, з котрої почати.

— Ви любите Діккенса?

— Люблю, аякже. Не просто люблю, а страшенно люблю. Бачте, я більш ніяких книжок і не знаю. Мій батько читав їх, а потім той негр... а тепер читатимете ви. Я прослухав їх усі по кілька разів, але вони мені не набридають, там щоразу знаходиться щось нове, повчальне, стільки людей змальовано, стільки разів уся обстановка міняється, стільки слів... У мене тут усі Діккенсові книжки, крім тих, що мурахи сточили. Щоб усі перечитати, так багато часу треба — більше двох років.

— Ну, — сказав Тоні легкодумно, — це куди довше, ніж я у вас пробуду.

— Сподіваюся, що ні. Це така радість — знову їх слухати. Я знаходжу в них щоразу нові й нові втіхи.

Вони взяли з собою перший том «Холодного дому», і того дня Тоні почав читати.

Він завжди любив читати вголос і першого року після одруження прочитав так кілька книжок із Брендю, але врешті якось у хвилину відвертості вона призналася, що для неї це мука. Він читав Джонові Ендрю узимку, над-

вечір, коли малий сидів перед каміном у дитячій кімнаті й вечеряв. Але з містера Тодда був справді надзвичайний слухач.

Старий сидів у гамаку навпроти Тоні, не спускаючи з нього очей, і ворушив губами, нечутно вимовляючи слова вслід за ним. Часто, коли з'являвся новий персонаж, він просив: «Повторіть, як його звуть, бо я забув»,— або: «Так, так, я її пам'ятаю. Вона помре, бідолаха». Він нерідко перебивав Тоні запитаннями — не про, скажімо, порядки в Канцлерському суді чи тогочасні світські звичаї, як міг би сподіватись Тоні, бо ж саме такі речі мусили бути йому незрозумілі,— він питав тільки про персонажів: «А чого вона так сказала? Чи вона справді це має на думці? А від чого вона зомліла — через те, що з каміна пашіло жаром, чи в тому листі щось її злякало?» Він голосно реготав на всі дотепи, смішили його й деякі місця, зовсім не смішні для Тоні, й він просив перечитувати їх удруге й утретє; а згодом, коли він слухав про страждання знедолених у «Самотньому Томі», сльози котились по його щоках на бороду. Власні його зауваження про книжку були здебільшого дуже прості: «По-моєму, Дедлок дуже гордий чоловік», або: «Місіс Джеллібі мало дбає про своїх дітей».

Тоні тішився читанням майже так само.

Під кінець першого дня старий сказав:

— Ви читаете дуже гарно, куди краще, ніж негр. І по-яснюєте краще. Неначе мій батько вернувся.

І щоразу, коли кінчали читання, чемно дякував Тоні:

— Мені було *дуже* приємно. Такий сумний розділ. Але, якщо я правильно пам'ятаю, все скінчиться добре.

Та коли вони дійшли до другого тому, Тоні помалу перестав тішити захваť старого, і його почав мучити неспокій. Він не раз заводив мову про свій від'їзд, питав про човен, про дощі, про те, чи можна знайти провідників. Та містер Тодд був неначе глухий, він не звертав уваги на ці натяки.

Якось, перепустивши між пальцями ще не дочитані сторінки «Холодного дому», Тоні сказав:

— Нам ще так багато лишилося. Сподіваюсь, я встигну дочитати до від'їзду.

— Встигнете,— запевнив містер Тодд.— Не турбуйтеся. У вас буде вдосталь часу, друже.

Уперше Тоні відчув у господаревому голосі якусь погрозу. Того дня за вечерею, простою стравою з фарини

та сушеного м'яса, перед самим заходом сонця, Тоні знову зачепив цю тему:

— Знаєте, містере Тодд, мені час уже подумати, як вернутись у цивілізований світ. Я й так уже занадто довго користувався вашою гостинністю.

Містер Тодд нахилився над тарілкою, пережовуючи фарінью, але не відповів.

— Чи скоро я зможу дістати човен?.. Як ви гадаєте, чи скоро?.. Я не можу навіть висловити, який я вдячний вам за вашу доброту, але...

— Друже мій, ви з лихвою відплатили мені, читаючи Діккенса. Більше про це не згадуйте.

— Я дуже радий, що вас так тишило моє читання. Мене теж. Але мені вже справді треба подумати, як вернутись додому...

— Авжеж,— підтвердив містер Тодд.— Негр теж отак говорив. Він тільки про це й думав. Але помер тут...

Другого дня Тоні двічі заводив про це мову, але господар відповідав ухильно. Нарешті Тоні сказав прямо:

— Вибачте, містере Тодд, але я справді мушу це з'ясувати. Коли я зможу дістати човен?

— Човна нема.

— Так індіанці можуть його зробити.

— Треба дочекатися дощів. Тепер у річці мало води.

— А довго це?

— Місяць... Чи два...

Вони докінчили «Холодний дім» і вже наближались до кінця «Домбі і сина», коли почалися дощі.

— О тепер можна готуватися.

— Ні, нічого не вийде. Індіанці не робитимуть човна в дощову пору. Такий у них забобон.

— А чого ж ви мені не сказали?

— Невже? Я забув.

Другого дня вранці Тоні сам вийшов надвір, коли господар був чимось зайнятий і, вдаючи, що просто гуляє, неквапно дійшов до індіанських хатин. На дверях сиділо кілька пай-ваїв. Вони не звели очей, коли Тоні підійшов. Він звернувся до них мовою макуші, яку трохи засвоїв під час подорожі, але вони нічим не виявили, зрозуміли його чи ні. Тоді він намалював на піску човен, почав руками показувати, як його роблять, потім тицьнув пальцем на них, на себе, дав зрозуміти, що за-

платить їм, намалював на піску рушницю, капелюх та ще кілька видів відомих їм товарів. Одна жінка захихотіла, але ніхто нічим не виявив, чи зрозумів його, і він пішов ні з чим.

В обід містер Тодд сказав:

— Містере Ласт, індіанці мені сказали, що ви пробували з ними розмовляти. Простіше буде питати про все через мене. Розумієте, вони без мого дозволу нічого не зроблять. Вони вважають себе моїми дітьми, і здебільшого це правда.

— Так, я просив їх зробити човен.

— Це вони мені й сказали... Ну гаразд, кінчайте їсти, прочитаємо ще розділ. Мені так цікаво.

Вони дочитали «Домбі і сина»; відколи Тоні покинув Англію, минув майже рік, і туманне передчуття, що він ніколи туди не вернеться, стало раптом страшенно виразним, коли він знайшов між сторінками «Мартіна Чезлвіта» такий документ, написаний незграбною рукою, олівцем:

«1919 р.

Я, Джеймс Тодд із Бразилії, присягаюся Барнабасу Вашінгтону з Джорджтауна, що, коли він дочитає книжку «Мартін Чезлвіт», я зразу відпущу його».

Далі стояв жирний хрестик, а після нього: «Це підпис містера Тодда. Барнабас Вашінгтон».

— Містере Тодд,— сказав Тоні,— я говоритиму відверто. Ви врятували мені життя, і коли я вернусь у цивілізований світ, то винагороджу вас чим тільки зможу. Я дам вам усе, що не виходить за межі розумного. Але зараз ви тримаєте мене тут проти моєї волі. Я вимагаю, щоб ви мене відпустили.

— Та хто ж вас не пускає, друже мій? Я не держу вас. Ідіть собі, коли захочете.

— Ви дуже добре знаєте, що без вашої допомоги я не зможу піти.

— Ну, то власкавте старого. Прочитайте ще розділ.

— Містере Тодд, я присягаюся чим завгодно: коли я дістанусь до Манаоса, то знайду когось замість себе. Я найму людину, щоб читала вам цілими днями.

— Так мені не потрібен інший. Ви читаєте так гарно.

— Я більше не читатиму.

— Сподіваюся, що читатимете,— чемно сказав містер Тодд.



Того дня на вечерю принесли тільки одну миску сушеного м'яса й фариньї, і містер Тодд вечеряв сам. Тоні лежав мовчки, дивлячись у стелю.

Другого дня в обід їсти теж подали тільки містерові Тодду, і на колінах у нього, поки він їв, лежала рушниця зі зведеним курком. Тоні почав читати «Мартіна Чезлвіта» далі.

В безнадії минав тиждень за тижнем. Вони прочитали «Ніколаса Нікльбі», «Маленьку Дорріт», «Олівера Твіста». А потім до селища прийшов золотошукач-метис — один із тих відлюдників, що весь вік блукають лісами, вишукуючи струмки, промиваючи рінь і унція за унцією наповнюючи золотим піском шкіряну торбинку, й здебільшого вмирають від знесилення й голоду, маючи в тій торбинці, повішеній на шию, на півтисячі доларів золота. Містер Тодд, сердитий, дав йому фариньї й тасо і вирядив геть через годину, але за ту годину Тоні встиг написати своє прізвище на папірці й тицьнути метисові в руку.

Тепер у нього з'явилась надія. Дні пливли так само монотонно: кава на світанку, ранок без ніякого діла — містер Тодд порався на своїй фермі, — на обід фаринья й тасо, по обіді — Діккенс, а на вечерю знов фаринья й тасо та ще часом якісь плоди, тиша від заходу сонця до світанку, гнотик, що жевріє в лою, а над головою ледь видна покрівля з пальмового листя; але Тоні жив у спокійній певності, чекаючи.

Колись, цього року чи наступного, золотошукач попаде до якогось бразильського селища й сповістить про нього. Зникнення експедиції Мессінджера не могло лишитись непоміченим. Тоні уявляв собі заголовки в газетах; може, саме тепер десь неподалік їх шукають рятувальні групи, і не сьогодні-завтра в савані залунає англійська мова і з хащів вибіжить десяток відважних рятівників. Навіть коли Тоні читав і машинально вимовляв друковані слова, думкою він покидав свого божевільного господаря, що жадібно слухав, сидячи навпроти, — і починав уявляти собі, як вертатиметься додому, як поступово входить в цивілізований світ (у Манаусі поголиться й купить у що одягтись, дасть телеграму, щоб прислали грошей, одержить поздоровлення; він уже мріяв про спокійну подорож річкою до Белема, потім великим паро-

плавом до Європи; смакував подумки добрий кларет, свіже м'ясо, весняні овочі; бентежився від думки, як зустрінеться з Брендою, не знав, як звернеться до неї... («Серденько, тебе так довго не було. Я вже боялася, що ти пропав...»).

Та враз містер Тодд перебив ті думки:

— Будьте ласкаві, прочитайте це ще раз. Я дуже люблю це місце.

Минав тиждень за тижнем; рятівники не з'являлись, але надія, що вони можуть з'явитись завтра, давала Тоні силу пережити день. Він навіть відчував якусь приязнь до свого тюремника і охоче погодився, коли той якось увечері після довгої розмови з одним індіанцем із селища запросив його на бенкет.

— У індіанців свято,— пояснив він,— і вони нарobili пиварі. Може, воно вам не сподобається, але я раджу скуштувати. Увечері підемо до цього чоловіка додому.

І вони після вечері приєднались до гурту індіанців, що зібрались довкола вогнища в одній з хатин на другому кінці савани. Індіанці співали млявими, монотонними голосами й передавали з рук до рук великий калабаш напою. Тоні й містера Тодда посадили в гамаках і принесли їм окремі чаші.

— Випийте все одним духом. Такий звичай.

Тоні вихилив темну рідину, намагаючись не відчуті її смаку. Але вона не була неприємна, терпка, як більшість напоїв, що ними його частували в Бразилії, і пахла медом та чорним хлібом. Він ліг у гамаку, якось дивно задоволений. Може, рятувальна експедиція стоїть табором за кілька днів дороги. По тілу його розлилося тепло, стало хилити на сон. У вухах лунали повільні, літургійні переливи нескінченної пісні. Йому подали ще калабаш пиварі, і він випив його до дна. Він лежав простягшись і дивився, як на покрівлі рухаються тіні: пай-ваї завели танець. Потім Тоні заплющив очі, став думати про Англію, про Геттон — і заснув.

Прокинўвся він у тій самій індіанській хатині, з таким враженням, що проспав довше, ніж звичайно. По сонцю видно було, що вже надвечірня пора. В хатині не було нікого. Тоні підняв руку — глянути, котра година, — й здивувався: годинника на руці не було. Певне, лишив удома, коли йшов на бенкет.

— «Мабуть, набрався ввечері,— подумав він.— Підступний напій». У нього боліла голова, і він злякався:

чи не вертається пропасниця? Вставши з гамака, Тоні відчув, що насилу стоїть на ногах; ідучи, він заточувався, а в голові все плуталось, як у перші тижні після хвороби. Переходячи савану, він кілька разів зупинявся, заплющував очі й зводив дух. Вдома він застав у хатині містера Тодда.

— О, друже мій, сьогодні ви запізнилися з читанням. До смерку лишилося з півгодини. Як ви себе почуваєте?

— Паскудно. Це питво, видно, мені завадило.

— Я дам вам іншого, і вам полегшає. У лісі на все є засоби: і щоб заснути, і щоб прокинутись.

— Ви не бачили мого годинника?

— А що, у вас його нема?

— Нема. А мені здається, що я його не знімав. Я ніколи ще не спав так довго.

— Хіба немовлям. Ви знаєте, скільки проспали? Два дні.

— Не може бути.

— Ні, справді. Цілих два дні. Дуже шкода, що ви не бачили наших гостей.

— Гостей?

— Так. Я тут добре повеселився, поки ви спали. Трое їх було, англійці. Шкода, що ви їх не бачили. І їм теж було шкода — адже вони шукали вас. Та що я міг удіяти? Ви так міцно спали. Вони ж і прийшли сюди, шукаючи вас, отож я, коли вже ви не могли самі привітати їх, подарував їм на згадку ваш годинник. Вони хотіли привезти до Англії щось ваше, бо там обіцяно винагороду за звістку про вас. Вони дуже зраділи годинникові. І сфотографували той хрест, яким я відзначив вашу появу у мене. Це їх потішило. Їх було дуже легко потішити. Але я не думаю, що вони прийдуть сюди ще, адже тут так відлюдно... ніяких розваг, крім читання... Навряд чи в нас іще коли будуть такі гості... Ну, ну, не треба, я зараз дам вам зілля, і вам полегшає. У вас голова болить, правда? Ми сьогодні не читатимемо Діккенса... хай завтра, і післязавтра, і потім. Перечитаймо ще раз «Маленьку Дорріт». Там є такі місця, що мені плакати хочеться, коли я слухаю.

## Розділ сьомий

### АНГЛІЙСЬКА ГОТИКА III

Легкий вітерець повівав у росистих садках; іскристе, прохолодне сяйво сонця лилось над лугами й узгір'ями; над дорогою розпускалися берести; усе того року розвивалось рано, бо зима була тепла. Високо вгорі між горгульями та шпиликами годинник видзвонював години й урочисто відбивав чверті. Було пів на дев'яту. Останнім часом годинник ішов погано. Річард Ласт збирався полагодити його, коли буде сплачено податок на спадщину і чорно-бурі лисиці почнуть давати прибуток.

Моллі Ласт під'їхала до будинку на мотоциклі; на її бриджах і в волоссі білили висівки. Вона годувала ангорських кролів.

На посипаному жорствою майданчику перед будинком стояв новий пам'ятник, прикритий прапором. Моллі зіперла мотоцикл на парапет звідного мосту й пішла в дім снідати.

Життя в Геттоні, відколи господарем став Річард Ласт, зробилось не таке тихе, але простіше. Емброуз лишився на службі, але лакеїв уже не було; весь дім обслуговували він та ще один хлопець і чотири служниці. Річард Ласт називав їх «кістяком майбутнього персоналу». Коли полегшає з грішми, він вестиме дім розкішніше, а поки що їдальню й бібліотеку замкнули, як решту парадних покоїв, і позачиняли там віконниці. Родина тулилася в малій вітальні, кімнаті для курців й колишньому кабінеті Тоні. Не користувалися й більшістю кухонних приміщень, натомість в одній буфетній поставили новеньку, економічну плиту.

Вся родина сходила вниз о пів на дев'яту — тільки Агнес довго одягалась і звичайно на кілька хвилин запізнювалася; Тедді й Моллі зранку вийшли на годину — вона до кролів, він до чорно-бурих лисиць. Тедді було двадцять два роки, він жив у Геттоні. Пітер був іще в Оксфордї.

Всі снідали разом у малій вітальні. Місіс Ласт сиділа кінець столу, її чоловік — навпроти неї; вони весь час передавали одне одному чашки, тарілки, баночки з медом, листи.

Місіс Ласт сказала:

— Моллі, у тебе знову висівки у волоссі.

— Дарма, поки до цирку, ще приберуся.

— *До цирку?* Чи для вас, діти, нема нічого святого?

— А в смердятниках знову пригода,— озвався Тедді.— Отій малій лисиці, що ми купили в Оукгемптоні, за ніч хвоста відгризли. Мабуть, просунула крізь сітку. Хай їм біс, цим лисицям.

Потім увійшла Агнес — чистенька обачна дівчинка дванадцяти років з великими серйозними очима, в круглих окулярах. Вона поцілувала батька й матір і сказала:

— Вибачте, що я спізнилась.

— Та що там,— поблажливо сказав містер Ласт.

— Чи довго буде та комедія? — спитав Тедді.— Мені треба поїхати до Бейтона, купити ще кролів для лисиць. Чіверс казав, що наготував півсотні. Тут не настріляеш, скільки треба. Такі ненажери.

— О пів на дванадцятку скінчиться. Містер Тендріл хоче сказати проповідь. Що вдієш. Він убгав у голову, що кузен Тоні загинув у Афганістані.

— Ось лист від кузини Бренді. Вибачається, що не зможе приїхати на відкриття.

— Ну що ж...

Усі помовчали.

— Вона каже, що Джокові сьогодні треба бути в парламенті.

— А...

— Могла б і без нього приїхати,— сказала Моллі.

— Передає привіт усім нам і Геттонові.

Знов усі помовчали.

— Ну що ж, так, може, й краще. *Ій* не личить дуже вдавати невтішну вдову. Вона недовго журилась, зразу вискочила знов.

— *Моллі!*

— Та ви ж те саме думаєте.

— Думаємо чи не думаємо, а говорити так про кузину Брендю я не дозволю. Вона мала повне право вийти знов заміж, і я сподіваюся, що вона дуже щаслива з містером Грант-Мензісом.

— Вона завжди до нас добре ставилась, коли жила тут,— сказала Агнес.

— Ще б пак ні,— відказав Тедді.— Це ж таки *наш* дім.

Об одинадцятій погода була ще гарна, хоч знявся вітер і тріпотів папірцями з програмою відправи, а раз трохи не зірвав передчасно запону з пам'ятника. При-

їхало кілька родичів, леді Сент-Клауд, тітка Френсіс і всі зубожілі Ласти, яких зникнення Тоні не збагатило. Були й усі слуги та робітники з маєтку і майже всі сільські. Прийшло з десятків сусідів, серед них і полковник Інч — того року Річард Ласт і Тедді весь час полювали з пігстентонцями.

Містер Тендріл прочитав коротеньку проповідь своїм чистим, звучним голосом, добре чутним і на рвучкому вітрі. А тоді смикнув шнурок, і прапор зразу спав із пам'ятника.

То була проста брила місцевого каменю, і на ній напис:

ЕНТОНІ ЛАСТ ІЗ ГЕТТОНА,  
МАНДРІВНИК

Народився в Геттоні 1902 р.

Помер у Бразилії 1934 р.

Коли тутешні гості пішли, а родичі зайшли в дім глянути на нові господарські вдосконалення, Річард Ласт і леді Сент-Клауд трохи постояли на доріжці.

— Я радий, що ми це зробили, — сказав він, — Ви знаєте, я сам би не додумався, якби не місіс Бівер. Вона мені написала, як тільки надрукували в газетах про смерть Тоні. Я тоді не знав її. Звичайно, ми мало знайомі з друзями Тоні.

— То це її ідея?

— Так, вона сказала, що як одна з найближчих приятельок Тоні знає: він хотів, щоб йому в Геттоні стояв пам'ятник. Вона була дуже люб'язна — навіть запропонувала домовитися про все з виконавцями. Правда, вона хотіла, щоб усе було розкішніше. Казала, що слід улаштувати поминальну каплицю. Але я гадаю, що таке, як оце, більше в його дусі. Камінь — із наших власних каменярень, і обтесали наші робітники.

— Так, це більше в його дусі, — погодилась леді Сент-Клауд.

Тедді обрав собі спальнею «Галахада». Він покинув своїх і побіг нагору перемінити темний костюм. А за десять хвилин уже мчав у машині на ферму Чіверса. До другого сніданку він вернувся з кролями. Вони були оббіловані й зв'язані за лапки в чотири в'язки.

— У смердятники підеш? — спитав він Агнес.

— Ні, я мушу пильнувати кухню Френсіс. Вона зіпсувала мамі настрій — ганила новий кип'ятильник.

Лисяча ферма була за стайнями — два довгі ряди дротяних кліток; у них і зісподу була засипана землею і попелом дротяна сітка, щоб лисиці не прорили нір. Вони жили в клітках парами — декотрі досить ручні, але однаково з ними треба було поводитись обережно. Тедді й Бена Гекета, що ходив за ними, тої зими вони не раз дуже боляче покусали. Побачивши, що Тедді несе кролів, вони підбігли до дверцят. Та, котра позбулася хвоста, не дуже тим журилась.

Тедді оглянув своє хазяйство з гордістю і любов'ю. Він сподівався, заробивши на лисицях, відновити давню славу Геттона, яку дім мав, коли тут жив кузен Тоні.

## САТИРИЧНИЙ РОМАН «ЖМЕНЯ ПРАХУ» ІВЛІНА ВО

У романі Івліна Во головний герой Тоні Ласт зазнає цілковитого краху всіх своїх принципів, уявлень про життя, ідеалів. Автор передає почуття Тоні словами «суцільний хаос, що клекодав у нього в голові». Здається, що апокаліпсичний клетіт суцільного хаосу — таким іноді було відчуття сучасного світу для самого Івліна Во. В сучасності він не знаходив точки опори. В світі буржуазної Англії ХХ століття він бачив лише негативні сторони, бачив оком безжально гострим, точним, позбавленим ілюзій, оком сатирика, який тяжіє до гіперболізації негативного, до гротескної концентрації особливо відразливих для нього рис життя та людських характерів. Критичне ставлення будь-якого письменника до буржуазної дійсності недостатнє, щоб визначити домінанту його світогляду. Для цього визначення потрібно знати ще й позитивний ідеал митця. Це річ ясна. Але немає сумніву і в тому, що чесне і безкомпромісне, художньо талановите заперечення пороків капіталістичного світу навіть у тих авторів, позитивний ідеал яких далекий від нашого, може викликати в нас розуміння і схвальну оцінку їхніх творів.

Вся творчість Івліна Во є свідченням того, що його суспільний ідеал віддалений від складної реальності нашого бурхливого століття. В багатьох своїх романах письменник з якоюсь особливою елегічною скорботою і ніжністю пише про стародавні будівлі у маєтках лендлордів, зведені за часів середньовіччя або у ХVІІІ столітті, коли Англія набувала все більшої могутності як багата торговельна колоніальна держава, або змальовує своєрідні замки доби правління королеви Вікторії, коли в архітектурі виробився досить еkleктичний стиль, що одержав назву вікторіанського і сполучав у собі елементи псевдоготики та найрізноманітніших архітектурних течій. Всі ці по-справжньому старі або збудовані у псевдостаровинному стилі будівлі, не дуже комфортабельні з сучасної точки зору, сповнені для письменника чарівного затишку, невідомої поезії, мають не лише привабливий аромат історії, а й власну душу (Даутінг-холл в романі «Мерзенна плоть», Брайдсхед у «Поверненні до Брайдсхеда»). Він наділяє їх людськими властивостями, як, наприклад, у романі «Більше прапорів!», де пише про маєток Мелфрі: «Щось сластолюбно-жіноче було в красі Мелфрі; інші прекрасні маєтки виглядали по-дівоному скромно або мужньо й зухвало, а Мелфрі нічого було ховати від неба. Ця споруда, збудована понад



двісті років тому в дні перемог і парадного гамору, лежала розкинувшись, дихаючи спокоєм і знемогою, розкішна, беззахисна, спокуслива — Клеопатра серед маєтків».

Дехто з власників цих маєтків, як от Тоні Ласт або Барбара Со-гілл, такі закохані у свій маленький світ, у свій будинок чи замок, у його парки і луки, в сільську тишу, в просте, добropорядне сільське життя (принаймні таким природним, ясним і щасливим здається їм існування фермерів, орендарів, слуг), що заради збереження маєтку, заради усамітнення можуть відмовитись від усіх принад і спокус великого міста, до мінімуму обмежити свої витрати, навіть жити з нелюбою людиною. Для них цей світ і є втіленням «доброї давньої Англії». Це клаптик землі, який викликає в них найглибші почуття, в тому числі й патріотичні, він є центром всесвіту, цитаделлю миру, чимсь реальним, міцним у неспокійному, хиткому, небезпечному, відразливому своїм цинізмом і брутальністю світі.

Що це означає? Що ідеал письменника — це життя середньовічного феодала або «чесного, побожного джентльмена старої школи»? І так, і ні. Елегічна ніжність, поезія, якою овіяний такий далекий, до того ж стилізований, ідеалізований феодальний світ, свідчить передусім про емоційне ставлення до нього письменника. Що ж до «раціо», то надзвичайно спостережливий і тверезий у своїх оцінках, глибоко обізнаний з конфліктами сучасності, іронічна людина й тонкий скептик, Івлін Во чудово розумів, що цей ідеал абсолютно уявний, що це романтична фантазія, казка, якої нема, не буде і якої, по суті, ніколи не було в реальності. Але, крім цього створеного уявою письменника середньовічно-вікторіанського раю, він не міг нічого протиставити капіталістичній дійсності, яку не сприймав ані в цілому, ані в деталях. Звідси його загальний консерватизм і скептицизм, його безнадія і тотальна іронія.

Івлін Во присвятив більшість своїх творів тому суспільному класу, чи, точніше, прошарку, до якого належав за походженням, за способом життя та певними уподобаннями. Його батько був одним з директорів реномованої видавничої фірми, авторитетний літературний критик, досить заможний, щоб дати сину можливість учитись у привілейованій приватній школі, а потім у аристократичному Оксфорді та Лондонській Академії мистецтв. Щоправда, вищої школи Івлін не закінчив, так і не здобувши систематичної освіти. З дитячих років він ріс в умовах, що формували в нього звички, норми поведінки, політичні і етичні оцінки, снобістські погляди, які можна було б назвати типовими для англійського джентльмена. Однак, про що свідчить сама творчість письменника, він мислив значно ширше, прогресивніше, в більш гуманному дусі, ніж більшість випускників Ітона і Оксфорда. Людина оригінальна, із складною, нервовою вдачею, він згодом обрав для себе специфічний «імедж», тобто маску

про людське око, грав не без успіху роль аристократичного дивака, що заблукав у ХХ століття з ХІХ. Вже в юності йому властиві були своєрідне почуття гумору, схильність до екстравагантності у поведінці. В студентські роки він більшу частину свого часу витрачав на розваги і не зовсім безневинні пустощі, що їх полюбили нащадки тієї суспільної еліти, яка керувала політичним, економічним, громадським життям Англії. Згадати про все це необхідно, тому що глибоке знання способу життя «золотої молоді» і «вершків суспільства» допомогло Івліну Во стати письменником-критиком панівних верств Британської імперії.

Доля Івліна Во склалася так, що на початку самостійного життя він не обрав типової для свого середовища чиновницько-політичної кар'єри й рано змушений був заробляти на життя важкою працею, розумовою чи навіть фізичною. Та згодом його покликання, яке він спочатку не помічав у собі, покликання літератора, виявилось з великою силою. Успіх першого роману «Занепад і руйнація» (1928) зв'язав Івліна Во з літературою на все життя. В 1930 році він прийняв католицизм, хоча його, як і багатьох інших європейських письменників-католиків, таких, як Грем Грін, Генріх Белль, Франсуа Моріак, не можна назвати «католицьким письменником». Його пошуки в царині релігії були передусім пошуками морального ідеалу. І релігійність Івліна Во набагато яскравіше виявилась в окремих його висловлюваннях, ніж у художній творчості в цілому. Йому були огидні святенництво, релігійна облуда і фальш, наруга над почуттями людини — все те, що неминуче як продукт релігійного фанатизму і християнської екзальтації (це особливо відбилося у романі «Повернення до Брайдсхеда»). Івлін Во висміював старомодність і умовність церковного ритуалу, який дуже часто, на погляд письменника, має суто формальний, декоративний характер. Згадаймо, наприклад, проповіді превелебного Тендріла з «Жмені праху», що п'ятдесят років перед будь-якою аудиторією повторює тексти, написані ним у 1880-х роках для солдатів англійських колоніальних військ у Індії.

Роман «Мерзенна плоть» (1930) зміцнив популярність письменника. В 30-х роках він пише багато і як романіст, і як публіцист, автор біографій. Найвідоміше з того, що було написано в цей час, — це «Чорна біда» (1932), «Жменя праху» (1934) і «Сенсація» (1938). У романах 30-х років відчувається тематична близькість, багато спільного і в їхніх центральних конфліктах, і в окремих постатях, і в формальних прийомах, хоча в кожному творі вони варіюються по-своєму і від роману до роману збагачуються. Головний конфлікт, як, наприклад, у «Мерзенній плоті» або в «Жмені праху», будується на зіткненні чесної, порядної, хоч і наївної, суспільно пасивної людини з різко негативно зображеним середовищем. Конфлікт цієї має

психологічний характер. Головний герой аж ніяк не борець, а скоріше людина інертна, беззахисна, яка, стикаючись з мерзотою життя, зазнає тотальної поразки. В усіх романах письменника звучить тема розкладу, розпаду, деградації аристократично-буржуазної Англії, з'являються постаті так званих «порожніх» людей (якщо скористатися з популярного образу з вірша Т. С. Елліота), порожніх настільки, що від них залишається лише зовнішня оболонка із світських пересудів, байдужих жестів, гарних або визивно-зухвалих манер і елегантного чи кричущо модного одягу, — оболонка, за якою, здається, нема не тільки живої душі, а й живого тіла. Це люди, позбавлені справжніх інтересів, не зайняті ніякою суспільно корисною працею. Вони не здатні на справжні сильні почуття. Їхнє кохання безлике, облудне, а зміна партнера відбувається майже механічно. Відсутність того, з чого, власне, й складається нормальне і насичене людське життя, заповнюється або нескінченними плітками про діла «ближніх своїх», або жалюгідним ритуалом так званого світського життя: щоденними пізними обідами та прийомами в колі тих самих облич, розмов, конфліктів.

Байдужість і легковажність у почуттях, цинізм в усій поведінці, розрахунок і скнарність, оте зовнішнє, маскараднє, що заступає собою щире та справжнє, — все це Івлін Во показує докладно, конкретно, ясно, з холодною, інколи навіть жорстокою об'єктивністю дослідника.

Більшість героїв романів Івліна Во 30-х років виявляють себе не так у дії, як у розмовах, (бо ніякою справжньою діяльністю вони не зайняті, нічого гідного уваги не роблять, а їхня на перший погляд пістрява метушня дуже одноманітна по суті). Розмови ці мають свою специфіку. Якщо у реалістів ХІХ століття герої того ж таки суспільного прошарку інколи з болем і пристрастю, інколи плутано і схвильовано, а проте розповідали про свої переживання чи почуття, намагалися сформулювати найважливіші думки про моральні, суспільні чи особисті проблеми, які хвилювали їх, то більшість персонажів Івліна Во розмовляє про такі дрібні, несуттєві, позбавлені серйозного сенсу речі, що їхнє базікання нічого, крім бездуховності, розкрити не може. Ці розмови — наче гра в бадмінтон, коли партнери раз у раз відбивають волан тугими ракетками, викликаючи той самий монотонний звук. Та волан хоч літає, а слова співрозмовників на всіх обідах і прийомах, у ресторанах чи приватних квартирах безкрилі, вони глухо падають у небуття навіть скоріше, ніж відбриять їхні звуки. Як приклад, згадаймо якусь із розмов у романі «Жменя праху». Іноді вони здаються просто пародією на світські балачки. Безперечно, пародійне начало в них є. Письменник всміює пuste претензійне базікання «обранців доли», таке, яким він його чув у житті, і таке, яким його фіксували сторінки дуже популярних протягом багатьох десятиліть романів з життя вищих сфер,

Причому не треба думати, що літературна пародія висміює в цьому випадку лише нездарних авторів розважального читива. Вона більш серйозна, більш глибока, і якщо розглядати її в ширшому плані, як іронічне переосмислення способу життя вищих кіл, то об'єктом пародії стає будь-який, навіть видатний роман, присвячений цій соціальної сфері. Пародія у Івліна Во виникла навіть мимохіть, уже тому, що в ХХ столітті відбулися такі серйозні соціально-економічні зміни, які зробили звичні й нормальні для ХІХ століття явища чимсь абсолютно позбавленим сенсу, штучним, ефемерним. Романтики й критичні реалісти в ХІХ столітті не раз художньо розкривали приреченість дворянства як класу. Одні сприймали це з сумом, інші з радістю, але майже ніхто з них не вважав спосіб життя жінок і чоловіків, які нічим, крім необтяжливих сімейних справ і пустих розваг, не займаються, чимсь абсурдно неможливим. Бо то була звичайна річ. Так жили тисячі, десятки тисяч людей. Це панське життя мало свої негативні сторони та свої переваги і було нормою існування цілого класу. В Англії після першої світової війни, в добу економічних криз, гігантського і стрімкого росту національних та інтернаціональних монополій, життя аристократів Лондона чи якогось старовинного маєтку стає обурливим анахронізмом, розкриває всю свою невідповідність добі, всю свою штучність.

Деякі з колишніх лендлордів пристосувались до буржуазної практики й нових темпів життя, стали капіталістичними ділками. Інші соціально деградували, як, наприклад, представники молодшої лінії Ластів, які вже нічим не відрізняються від звичайних фермерів. Треті,— і вони є об'єктом найпильнішої уваги письменника,— судорожно чіпляються за те, що давно перестало бути реальністю, за примару колишнього аристократизму. І ось молоді гарні дівчата, такі, як Бренда або Марджорі («Жменя праху»), Ніна («Мерзена плоть»), виходять заміж без кохання, сподіваючись, що матеріальне й соціальне становище їхніх чоловіків допоможе їм і надалі вести існування легковажних метеликів. А чоловіки з огидою і нудотою виконують свої так звані політичні обов'язки (згадаймо хоча б парламентарія Джока Грант-Мензіса, якому страшенно набридли виборці з їхнім незрозумілим для нього інтересом до якихось свиней) і проводять дні та вечори в елітарних клубах, шукають протекції, пильно стежать, чи згадано їхнє ім'я на сторінках газет у світській хроніці, чи одержали вони запрошення на той чи інший раут або вечерю, чи сказав їм привітне слово той чи інший впливовий або мідний діяч тощо. Такий у «Жмені праху» чоловік Марджорі Аллен — політик-невдаха, який з величезними труднощами тримається на поверхні світського болота. Та й інші люди, такі, як він, теж настільки зубожіли, що для них кожна зайва витрата — поїздка на таксі, оплата рахунку в ресторані, більше того, навіть утримання

дитини — є недозволеною розкішшю. Всі кошти вони витрачають на «показуху», на те, щоб і далі вважатися «справжнім, благородним англійським джентльменом». На відміну від таких, як Аллен, джентльмени типу Джока, багатші і незалежніші, з усталеною політичною позицією, можуть дозволити собі більше розваг і втіх. Варіанти цього типу цинічних політичних ділків, зажерливих, безоглядних у досягненні життєвого успіху, ми знайдемо у «Мерзений плоть» — це містер Фрабнік, сер Метроленд, лорд Мономарк, або у «Поверненні до Брайдсхеда», де найбільш завершеним втіленням цього типового образу є Рекс Моттрем.

Особливо в'їдливими є характеристики буржуазних пристосуванців, таких, як місіс Бівер. Якщо персонажі, згадані вище, подані цілком реалістично, хоч і з великою іронією, то в образі місіс Бівер концентрація негативних рис, всеосяжність її ділових інтересів мають майже фантастичний, гротескний характер. Вона нагадує образ п'єси Бернарда Шоу «Візок з яблуками». Великий драматург називає ту силу, яка керує англійським політичним життям, «ремонтним трестом». Цей «трест» — узагальнення всіх могутніх капіталістичних монополій, які диктують свої накази і вимоги англійському урядові.

І місіс Бівер, при всіх цілком реальних, хоч і сатирично змальованих людських рисах, є уособленням настирливо активної капіталістичної діяльності, образною типізацією скнарні-накопичувача, такого собі Гобсека у спідниці. Сучасна «пані Гобсек» позбавлена величі бальзаківського образу, але, як і старий лихвар, вона проникає у всі пори суспільства, не гребує найменшою можливістю заробити. Вона переобладнує великі будинки на малі квартири, де вміщається тільки ліжка та ванна і які призначені для любовних розваг заможних людей; планує сучасні інтер'єри, холодні й невиразні, але модні; гріє руки на продажу і перепродажу меблів; вкладає гроші в ресторани чи готелі; може запропонувати свої послуги як сваха чи звідниця; продає поради і насіння квітів; підшукує лакеїв і коханців; супроводжує свою клієнтуру, так би мовити, від колиски до могили. З особливою іронічною злістю звучить останній епізод «Жмені праху», коли всюдисуща, як повітря, місіс Бівер, що сприяла руйнації сім'ї Тоні Ласта, дає рекомендації про те, як найкраще увічнити його пам'ять, і пропонує свої послуги щодо створення монументального мавзолею на його честь. Суть цього образу розкривається вже в перших рядках роману:

«— А жертви були?

— Хвалити бога, не було, — сказала місіс Бівер. — Тільки дві покоївки вистрибнули з переляку крізь скляний дах на забруковане подвір'ячко. Тим дурепам нічогосінько не загрозувало. Боюся, що спалень майже не зачепило. Та все-таки ремонт робити доведеться: там усе залите й чорне від сажі, та ще й вогнегасник, на щастя, був

допотопний, такий, що псує *геть усе*. Одне слово, гріх нарікати. Парадні кімнати вигоріли *доценту*, але все було застраховане. Сільвія Ньюпорт знає тих людей. Треба поквартитись, а то їх перехопить ота проноза місіс Шаттер».

Звернімо лише увагу на хід думок місіс Бівер, на окремі слівця з її коротенького монологу. Покоївки для неї, звичайно, не жертви. «Боюся», що пожежа не все спалила. «На щастя», там був вогнегасник, який все знищив, і місіс Бівер відкривається велике поле діяльності по ремонту будинку, на якому вона добре заробить.

Цей уривок — зразок того, як уміло, найекономнішими засобами відтворює Івлін Во серцевину образу, кількома мазками малює справжній живий і переконливий портрет.

Сюжетно «Жменя праху» загалом нагадує типовий роман про адюльтер — конфлікт в родині, що породив тисячі, а може, навіть десятки тисяч творів. Подружня зрада Бренді Ласт, яка розбиває серце її чоловікові, банальна до непристойності. Якщо шукати аналогії цьому сюжету в близьких до нього творах сатиричної забарвленості, то ми знайдемо її у попередників Івліна Во з різних країн, передусім у таких як Мопассан чи Анатоль Франс. Деякі моменти в історії зв'язку Бренді і Джона Бівера перегукуються з розділами славнозвісної тетралогії Франса «Сучасна історія».

Серед англійських авторів і тематично, і за манерою письма найближче до Івліна Во стояв старший за нього на дев'ять років Олдос Хакслі, який на час створення «Жмені праху» був автором кількох відомих романів і серед них знаменитого «Контрапункту». Сатирична манера обох письменників виявляє типологічно близькі риси, а їхнє ставлення до зображуваного, певні прийоми багато в чому збігаються. В тому ж іронічному ключі, що й Івлін Во, зображував Хакслі в своїх романах 20-х років англійську буржуазну інтелігенцію, представників літератури та інших жанрів мистецтва. Якщо долучити до цих двох ще й Річарда Олдінгтона з його критикою буржуазно-міщанського середовища та засудженням мілітаризму, кривавої імперіалістичної бойни, то постане досить повна картина вищих прошарків буржуазної Англії перших десятиліть ХХ століття — аристократичні та капіталістичні «вершки суспільства», модерністська художницька богема, буржуазна інтелігенція взагалі, верстви так званої середньої буржуазії.

Важливим мотивом сюжетного розвитку, який існує паралельно з іронічною розповіддю про адюльтер, є гірка, драматична історія загибелі щирого кохання. Це найбільш сумний і ліричний мотив романів Івліна Во. Особливий драматизм виникає через те, що надії на щастя, мрії про нього здаються героям близькими, здійсненими. А потім вони знов і знов відсуваються, поки не зникають назавжди, кидаючи героїв у безодню відчаю. Ця лінія наявна в

«Мерзенній плоті» (шлюб Адама і Ніни, що так і не здійснився), в «Жмені праху» (мрія Тоні про примирення з Брендю, від'їзд до Англії) і в «Поверненні до Брайдсхеда» (боротьба Райдера за кохання Джулії).

Вище ми згадували «Контрапункт» О. Хакслі. Ця назва роману зв'язана з його побудовою за законами музичного твору; в ньому розвиваються кілька ліній різної емоційної забарвленості, різного ідейного змісту. Контрапунктність побудови характерна й для романів Івліна Во, зокрема, для «Жмені праху». Часто поєднання окремих епізодів цього роману, які забарвлені як шматочки смальти, що складаються в мозаїку, порівнюють з кіномонтажем.

Івлін Во не завжди буває холодним і жорстоким, аналізуючи своїх персонажів. Обдурений, наївний і старомодний Ласт подекуди здається смішним, але щирість його почуттів, благородність намірів, бажання зберегти якісь принципи викликають симпатію читачів, співчуття до нього. Тоні Ласти важко назвати героєм у повному розумінні цього слова. В цій особистості нема нічого героїчного, але доля Тоні свідчить: для того, щоб зберегти наївну чистоту душі, віру в найближчих людей, в порядність, у, може, трошки церемонну пуританську цнотливість та інші людські якості, треба мати велику мужність, особливо коли живеш у світі цинізму, моральної вседозволеності, буржуазної зажерливості.

Особливо ніжним стає гумор письменника, коли він змальовує нещасну дитину, маленького Джона Ендрю. Відданий за законами аристократичної родини на виховання нянькам та конюхам, хлопчик тягнеться до батьків, мріє про ласку матері чи увагу батька. Сатирична розповідь про виховання справжнього джентльмена, який повинен любити стайню, спорт і полювання, закінчується трагічним фіналом — загибеллю маленької нещасної людини під час повернення з невдалого полювання.

Якщо всі епізоди роману цілком переконливі і реалістичні, то заключна частина — історія полону Тоні Ласти у таємничих бразильських хащах — багата в чому здається фантастичною. Тут загострення ситуації, її примхливість та незвичайність свідчать про те, що Івлін Во — справжній майстер гротеску. Але і цей епізод пов'язаний з основною думкою роману. Бідолашний Тоні, що став справжнім рабом відлюдника бразильських джунглів, нащадка білого місіонера і кольорової жінки містера Тодда, по суті досяг свого життєвого ідеалу. Він розірвав всі зв'язки з ненависною йому цивілізацією ХХ століття і може жити у вікторіанському світі, читаючи щодня для втіхи містера Тодда романи Чарльза Діккенса. Однак це не приносить щастя Тоні Ласту, бо не можна втекти від свого світу в минуле, не можна розірвати зв'язків з реальністю.

В роки другої світової війни Івлін Во служив офіцером у лавах

діючої армії, відзначився сміливістю і був нагороджений за особисту мужність. Він чесно боровся проти фашизму, але в роки війни ще більше зисвірився в своєму суспільстві, зблизька спостерігаючи всі недоліки англійської воєнної машини, її бюрократизм, нездарність, відсутність справжнього бойового духу. Про ці свої враження він написав такі відомі твори: роман «Більше прапорів!» (1942) та трилогію «Меч честі» («Озброєні люди», 1952; «Офіцери і джентльмени», 1955; «Беззастережна капітуляція», 1961). Велику популярність завоював також один з кращих романів письменника «Повернення до Брайдсхеда» (1945) та яскраво сатирична, побудована на американському матеріалі повість «Незабутня» (1948). У повоєнних творах письменника суспільно-політичні акценти стають гострішими, його погляд охоплює все ширші сфери життя, але виходу з світу буржуазної бездуховності, фальшивих цінностей, жорстокості й цинізму він так і не зумів знайти.

Багато творів Івліна Во відомі в нашій країні, вони друкувались у журналах і окремими виданнями. Свій внесок у вивчення творчості відомого сатирика зробили радянські англісти В. Івашова, Г. Анджапарідзе та інші. Безкомпромісно оцінюючи слабкі сторони ідейно-художньої концепції Івліна Во, радянська наука однак дає об'єктивну високу оцінку здобуткам письменника на ниві критичного реалізму, його великому сатиричному таланту, його пошукам справжніх людських цінностей.

*Кіра Шахова*



**Івлин Во**  
**ПРИГОРШНЯ**  
**ПРАХА**

*Роман*

Перевод с англійського  
*Е. В. Хатунцевої*

Издательство «Дніпро»  
(*На українському мові*)

Редактор *С. А. Коваль*  
Художній редактор *О. Д. Назаренко*  
Художник *О. В. Бичко*  
Технічний редактор *Л. М. Грицишин*  
Коректор *Т. В. Грузинська*

Інформ. бланк № 990

Здано до складання 10.07.79.

Підписано до друку 16.11.79.

Формат 84×108<sup>1</sup>/<sub>2</sub>.

Папір друкарський № 3.

Гарнітура літературна. Друк високий.

Умовн. друк. арк. 10,92.

Обл.-вид. арк. 11,838

Тираж 100 000. С. м. 9-300.

Ціна 1 крб. 30 к.

Видавництво «Дніпро», 252601,  
Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Харківська книжкова  
фабрика ім. М. В. Фрунзе  
республіканського виробничого  
об'єднання «Поліграфкнига»  
Держкомвидав УРСР,  
310057, Харків,  
вул. Донець-Захаржевська, 6/8.

**Во І.**

**И (Англ.) Жменя праху: Роман.— Перекл. з англ. О. Хатунцевої; Післямова К. Шахової.— К.: Дніпро, 1979.—207 с.**

Роман відомого англійського письменника Івліна Во (1903—1966) з великою сатиричною гостротою викриває моральну порожню буржуазного суспільства. Егоїзм і бездушність світу, в якому живе герой роману — чесний, благородний Тоні Ласт, — приводять його до загибелі.

**В** 70304—153  
М205(04)—79 141—79. 4703000000

**И (Англ.)**

1 крб. 30 к.

